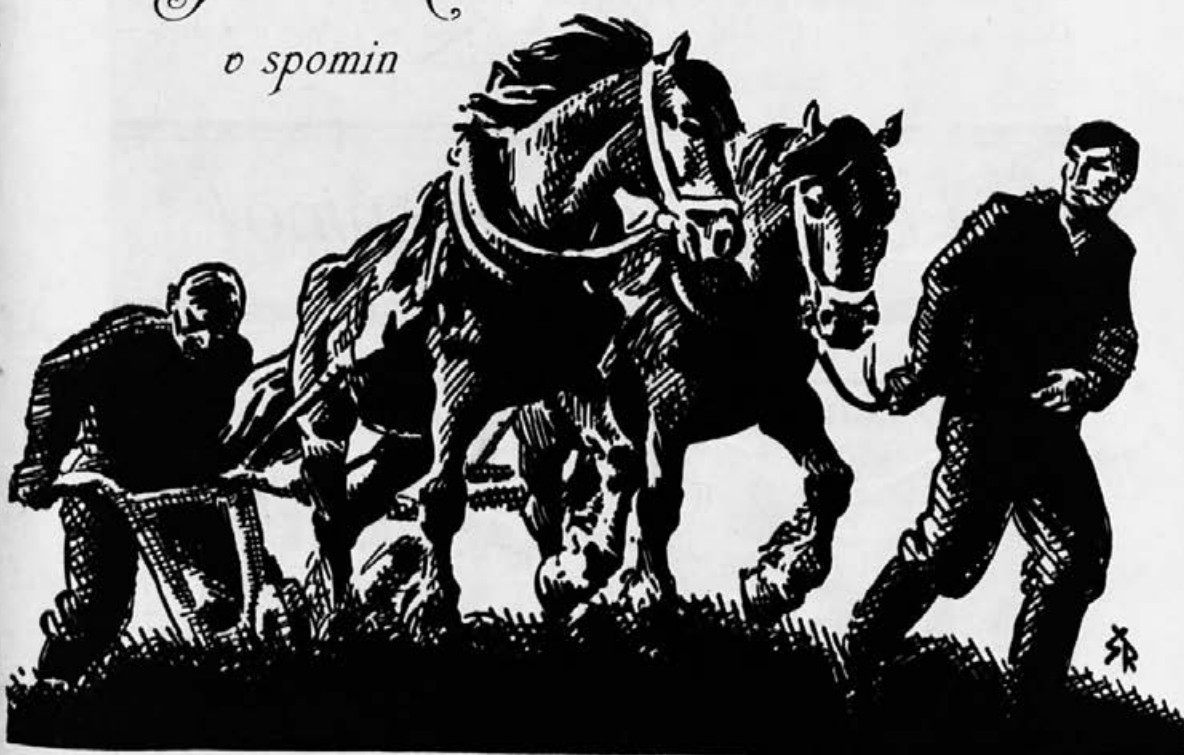

47

GRUDA

*Dr. Janžetu Novaku
o spomin*

MESEČNIK ZA KMETSKO PROSVETO

XI.

NOVEMBER 1934

11

GRUDA

Revija za kmetško prosveto. — Izhaja vsakega 20. v mesecu. — Celoletna naročnina Din 30.— Za dijake Din 20.—. Posamezna številka Din 3.—. Uredništvo in uprava: Ljubljana, Tavčarjeva 1. Račun poštne hranilnice v Ljubljani št. 13.440. Glasilo „Zveze kmetških fantov in deklet“ v Ljubljani. — Izdaja konzorcij „Grude“ v Ljubljani (France Koruza). — Urejuje: Dolfe Schauer.

Tiska tiskarna Slatnar, družba z o. z. (L. Vodnik in A. Knez) v Kamniku.

VSEBINA:

Petja Robotkin: Janžetovo pismo. — Inko: Mlada leta Janžeta Novaka. — Dolfe Schauer: Janže Novak in „Počitniška zveza“. — Francè Gerželj: Janže Novak v kmetškem gibanju. — Albin Prepeluh: Neizgovorjen govor ob grobu prijatelja. — † Janže Novak: Kako naj razumem . . . — E. L.: Janže Novak — človek. — Petja Robotkin: Popevka kmetških trum. — Dr. Viktor Maček: Za Božič na Stolu. — Francè Mastnak: Tovarišu v slovo. — Joža Likovič: Žalostna gora nad Barjem. — Joža Musil: Borba za novo življenje. — Vinko Bitenc: Fantovsko sonce. — Organizacija. — Kmetški sport. — Ali več? — Zapiski — Listnica uredništva. — Uganke.

Poravnajte naročnino!

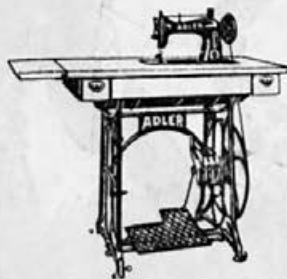
Najboljši šivalni stroj in kolo

je samo

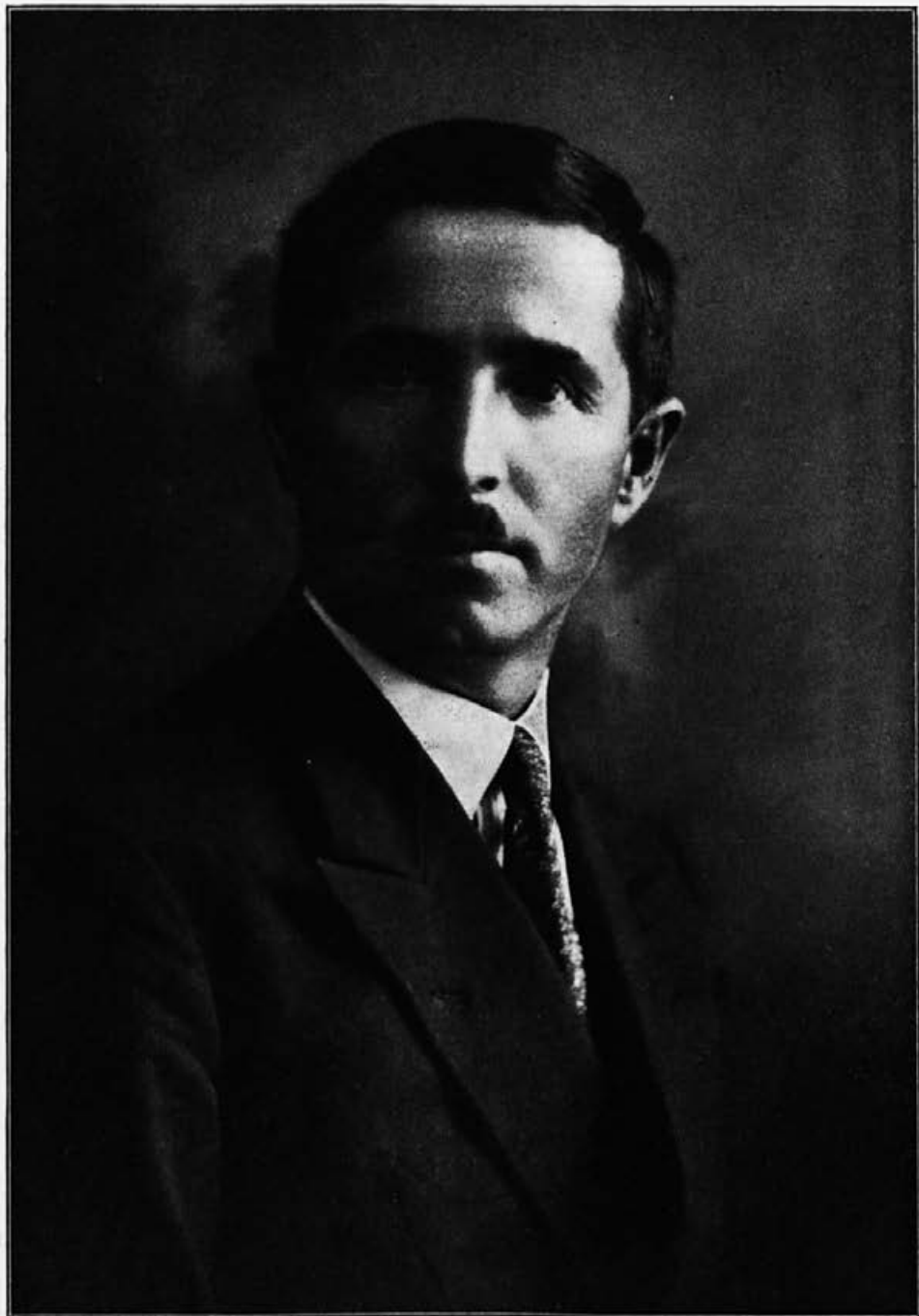
„ADLER“

Pisalni stroji v treh velikostih kakor tudi pletilni stroji na zalogi
Nadomestni deli za vse stroje in kolesa ter pnevmatika edino le pri

Josip Petelinc, Ljubljana
blizu Prešernovega spomenika, ob vodi.

Lepo opreme! Ugodno odplačevanje! Pouk v umetnem voženju brezplačen

† *Dr. Janže Novak*

GRUBA

Portrait of [Name], [Location], [Date]

GRUDA

MESEČNIK ZA KMETSKO PROSVETO

11.

NOVEMBER 1934

XI.

Janžetovo pismo

Petja Robotkin

Fantje, naprej!

Treba je vse razumeti.

*Jaz sem kot ptič v neizmernih višinah omagal
in padel kot kamen na tla,
kot trdo drevo iz slovenskih gora —
pustite me umreti!*

*Sonce nam vžgalo pečat je v obraz,
da moramo večno orati polja,
nekoč bo pa vendarle prišel naš čas
in bomo s poslednjo krvjo preorali do dna,
odkrili zagrnjeno srčno skrivnost
te razbičane grude:*

*kdo je skoval te žalostne čase,
kdo je zapustil svet, mislil le nase,
kdaj naše zeleno drevo
svet zapuščeni prerase?*

Fantje, naprej!

*Jaz vas ne morem do konca peljati
z živo roko. Z upornim telesom
sekajte pot skozi gnečo gorja,
dokler nekje iz osrčja razjarjene zemlje,
svet ogenj ne vzpne se do božjih višav
in z bridko svetlobo kot z mečem ognjenim
življenje preseka...*

*Jaz vas ne morem do konca peljati,
moram kot Mojzes v Goricah ostati,
čuvati zemljo in bele skalé
pred grofi in tujci od dneva do dne...*

Mlada leta Janžeta Novaka

Inko

Padel je nenadoma sredi dela, kakor pade junak v boju. Brez slovesa je odšel v večno kraljestvo onstranstva k svojim tovarišem iz mladih dni, k njim, ki so darovali svoje mlado življenje svojemu narodu: Avgust Jenko, Ivan Endlicher, France Fabjančič, Janko Kos, Danilo Majaron, Lovre Klemenčič, dr. Milko Gnjezda, Pavel Grabnar, Maks Košir, dr. Stanko Erhartič in drugih nepregledna vrsta iz vojske kralja Matjaža. In tam mu je prišla nasproti blagopokojna žena Marija, ki je odšla tja že dve leti pred njim.

V petek, 6. julija zjutraj je odšel z doma iz Ljubljane k morju na Rab. »Po rožah mi bo dolgčas«, je še dejal. Čez 12 dni so ga na vse zgodaj ob šestih zjutraj pripeljali domov — mrtvega. Umrl je v rešilnem avtu med prevozom s Sušaka v Ljubljano na poti mimo Delnic ob pol štirih zjutraj 18. julija. Sončarica mu je prizadejala zadnji, smrtni udarec. Drugi dan je ležal na mrtvaškem odru med rožami z domačega vrta. Tako je praznoval svoj rojstni dan 19. julija. Dopolnil je 41. leto, in dopolnjeno je bilo zanj vse, kar veže to naše ubogo življenje v okove. Zdaj je bil prvikrat svoboden, miren, spokojen. Ni slišal množic; na stotine in stotine jih je prihajalo od jutra do večera in še v noč. In sto in stokrat vprašanje in vzdih: »Saj ni mogoče!« Nič ga ni moglo zmotiti, njegov mirni obraz je razodeval vsem: Končano je!

Rodil se je 19. julija 1893 v Notranjih gorica na barjanski ravnini pod Krimom v precej trdni kmetijski hiši Valentina Novaka.

Janžetova rojstna hiša

V ljubljanske šole je prišel nekoliko pozno. Šele v svojem 14. letu je l. 1907 začel hoditi v latinske šole na II. državno (tedaj še humanistično) gimnazijo v Ljubljani na Poljanah. Kot starejši od svojih vrstnikov je že bolj zrelo razu-

meval študentski poklic in se je že kot nižješolec zanimal za narodna, politična in kulturna vprašanja in za naloge bodoče doraščajoče inteligence. Priključil se je liberalni »narodno-radikalni« dijaški struji, ki je imela izvrstno organizirano podrobno delo narodne prosvete na deželi s počitniškim akademskim društvom »Prosveta« v Ljubljani. Srednješolsko narodno-radikalno dijaštvo je podpiralo narodno obrambna društva, zlasti CMD, se intenzivno bavilo z manjšinskimi problemi, ustanavljali in podpirali so podeželske knjižnice, sodelovali vsepovsod v podrobnem delu, hodili predavat, organizirali prireditve kulturnih društev, sodelovali pri dramatskih odrih, vneto propagirali »Sokola« in se zanimali sploh za vsa narodna, kulturna in politična vprašanja. Živahno delo so vezale in vodile izvrstne mladinske revije »Omladina«, »Hrvatski djak« in srbsko »Pobratimstvo«.

V to življenje je pritegnila želja po delu tudi mladega Janžeta. Spočetka je bil ves vnet za romantiko mladostnega pesniškega razpoloženja. Slovenska »moderna« je postala evangelij mladi generaciji. Pesmi Otona Župančiča so podžigale pesniško strast »nadebudnih glavic« s tako silo, da ti »mladi« niso več prav razlikovali, kako so iz Župančičevih pesmi zajemali verze in so čutili, kakor da so jih sami napisali. Janžetu se je pripetilo, da je napisal slovensko nalogo, v kateri je podzavestno pripovedoval natančno tisto in s tistimi besedami, kakor je napisal — Ivan Cankar. Vtisnila se mu je v dušo Cankarjeva misel in beseda tako živo, da ni več razločil, ali je tisto zrastle iz njega, ali je pravzaprav podzavestno — prepisal Cankarja napamet. Neko nalogo pa je celo tako napisal, da mu profesor naloge kratkomalo ni maral oceniti, češ, da je ne razume. Čuvstvenost je valovala v njem z vso strastjo prebujajočega se človeka iz deške v mladeniško dobo. Hotel je doseči silnega, velikega človeka v velikem svetu Leva N. Tolstega, Fjodora M. Dostojevskega, Maksima Gorkega in se potapljal ob njihovih junakih in junakinjah v ekstreme fantazije. Zdaj se mu je hotelo velikih dejanj, potem je kakor utrujen bežal v sentimentalno otožnost mirne domače vasi na Barju. V 19. letu je kot petošolec (l. 1912) zapel otožno pesem:

IZ POLETNIH BARJANSKIH VEČEROV

I.

Ah, fantovsko petje z daljave,
ah fantosko petje z vasi
in misli ve moje sanjave
ve misli mladostne krvi.
Zakaj me ne objameš opojnost,
le utrujaš mi motne oči!
Ne stráši čela me znojnost.
Jaz grem! Želim si zvezdne noči.

in kosca iz poljá,
poljá barjanskega.
Iz tihe pa vasi,
vasi onkráj dolí
mi fantov glas doni,
doní kot glas boli.
Delé se zdaj meglé,
iz dalje pa oj gré,
oj gre in bliža se
kot sen sladak

II.

Pogledal sem tja v noč,
skoz okno zroč
v barjanske te meglé,
meglé
tako gosté.
In jagnedi pozdrav
sem čul sanjav

ta up, moj up,
ta up vseh mojih dni. — —
Spet padajo meglé,
meglé se spet gosté —
ostal je sen — —
In jagned spet šumi,
tako glasno šumi
pa težke misli krade mi . . .

Janže kot dijak

To so bila njegova »rosna leta«, kakor jih je sam imenoval kasneje, ko je dal slovo mladostnemu pesniškemu svetu. A že v teh rosnih letih je iskal svojega poklica v organizaciji, v političnem delu. V organizaciji narodno-radikalnega dijaštva je že kot nižješolec stopil v odborniške vrste, vodil predavanja in debate. Kot 17-leten fant je sodeloval pri ustanovitvi »Sokola« v domači vasi Notranjih goricah l. 1910., propagiral Družbo sv. Cirila in Metoda, vodil domov predavatelje, agitiral za časopise in knjige, pomagal ustanavljati čitalnice in knjižnice. Narodno-radikalno dijaštvo je imelo takrat že dobro organizirano »Počitniško zvezo«. Janže Novak je veliko potoval; kot tretješolec je spoznal Istro in zapadno Hrvatsko, kot četrtošolec pa že vse pokrajine do Srbije.

Meseca maja l. 1912. je sprejelo narodno-radikalno dijaštvo revolucionarni pokret proti Avstriji in idejo državno-političnega združenja Jugoslovanov v samostojno državo. Janže Novak je bil med glavnimi zaupniki pokreta. O počitnicah l. 1912. je potoval v Srbijo, Črno goro in Bolgarijo. Iskal je z glavnimi organizatorji pokreta stikov po vseh južnoslovanskih pokrajinah. To leto je imela »Počitniška zveza« že tesne stike tudi s srbsko omladino in je raztegnila počitniško potovalno organizacijo na srbsko ozemlje, dobila prenočišča in četrtinsko voznino po srbskih železnicah.

Jeseni l. 1912. je šel samostojno organizirat pokret na Primorsko. Kot šestošolec se je preselil v Gorico in tam fanatično propagiral akcijo »Preporoda«. V kratkem času si je pridobil velik ugled v srbofilskih družbah. Združenje Jugoslovanov se je zdelo dotlej še vsem utopija (prazno pričakovanje), kot je dejal Iv. Cankar v svojem predavanju (12. IV. 1913.): »Ovire so tako silne in množestvilne, da se nam zde popolnoma nepremagljive. Utopije pa imajo že od nekdaj to čudno lastnost, da se ponavadi uresničijo.« In v tem se je evropska, najbolj pa avstrijska diplomacija res temeljito varala. Entuzijazem mladine je prevrgel utopijo v vero in vera je imela postati prav kmalu neovržno dejstvo. Janže je bil tako strastno ognjevit, da je na čitalniških sestankih javno propagiral ujedinjenje avstrijskih južnoslovanskih pokrajin s Srbijo. Geslo bosanskega revolucionarja Jukiča je bilo i njegovo geslo:

*»Žao mi je milih nada
mladih dana
žao mi je samog sebe;
Ali šta ću?
Sve za narod i slobodu
žrtvovaću!«*

V Gorici je vodil sokolsko telovadbo in idejne tečaje za dijake in vajence. Vse je hotel prepojiti z rešilno mislijo: proč od Avstrije! Propagiral je nacionalno propagandno literaturo, vodil češki in srbohrvatski jezikovni tečaj in vsepovsod izrabljjal priliko za vzgojo mladine in odraslih v osvobodilnem pokretu.

Leta 1914. so hoteli Slovenci praznovati na dan 18. marca spomin na zadnje ustoličenje slovenskih vojvod na Koroškem. Ker avstrijske oblasti tega niso dovolile, je slovensko dijaštvo spontano in enodušno manifestiralo narodno zavez in vprizorilo splošen štrajk. Revolucionarna organizacija je bila s tem raz-

krita. Policija je začela preganjati vodje organizacije, med prvimi Janžeta Novaka. Preselil se je v Ljubljano na I. drž. (hum.) gimnazijo kot privatist. Koncem šol. leta 1. julija so ga med tem, ko je delal izpite čez VII. razred, aretirali in odvedli v zapor. Ivana Endlicherja in njega je obtožil nemški drž. pravdnik kot voditelja Preporodovega pokreta veleizdaje zoper Avstrijo, soudeležbe pa 30 njunih tovarišev. Pol leta so živeli v negotovosti; medtem se je vnela svetovna vojna in usodo »veleizdajalcev« še bolj otežila. Na Sveti večer, 24. dec. 1914. se je pred izjemnim sodiščem v Ljubljani zaključilo prvo poglavje veleizdajniškega procesa proti slovenski mladini. Slovenska trojica senata je proti nemški drugi trojici sodnikov ovrgla obtožnico glede veleizdaje, tako sta bila tudi glavna obtoženca Endlicher in Novak obsojena le radi vodstva tajne organizacije in motenja javnega miru, vsak na 7 (sedem) mesecev zapora, njuni tovariši pa na nekoliko manjše zapore (od šestih mesecev do dveh tednov). A državni pravdnik je vložil pritožbo zoper razsodbo, ker je oprostila tudi oba glavna obtoženca krivde veleizdaje. Na novo obravnavo sta čakala v zaporih ljubljanskega sodišča skoro leto dni. Dne 19. julija 1915., baš na Janžetov rojstni dan, so ju odvedli skupaj uklenjena v Gradec pred nemške sodnike. Tam sta srečala v enaki usodi tovariše iz vseh avstrijskih južnoslovenskih pokrajin. Zaprti so bili v celicah samicah. 3. septembra so Endlicherja in Novaka poklicali v pisarno in jima sporočili za 6. septembra glavno obravnavo. Janžeta je naredila samotna ječa še bolj upornega. Stopil je pred predsednika sodišča kakor pred vrhovnega čuvarja krivične postave. Tedaj začuje za seboj plahe korake, kakor bi stopala za njim senca. Ozrl se je in solze so se mu udrle: Pred njim je stal Ivan Endlicher; kakor bi prišel iz groba, s sivo kožo mahedravo prevlečen okostnjak. Globoko vdrte oči so molče naglas razodevale vse...

Z muko sta iztrgala iz sebe nekaj besed. Sodnikom je postalo mučno, da so brž prekinili to težko sceno. Šla sta z ječarji spet vsak v svojo samico...

Ko se je Janže po tem težkem srečanju spet v celici zavedel svojega pravega položaja, je skozi okno z znaki sporočil Antonu Farčiču in drugim tovarišem v nasproti ležečih celicah, da se prične 6. septembra zanj in za Endlicherja glavna obravnavo. S tem si je nakopal novo disciplinarno kazen: dva dni poostrelega zapora in posta v kletni temnici. Hotela mu je biti hladilo v strahu za Ivanovo usodo, a pollašal se ga je obup, dokler ga ni spet prevpil upor. Povedal je to v pesmi »Vihar«:

*»Prodreti hoče iz ječe po svobodi stegnjena pest,
sovražiti hoče razjarjena duša od zemlje do zvezd.
Hoče, ne more. V težkih okovih pest omahuje,
a bes onemogel mi dušo osamljeno truje.«*

6. septembra zjutraj ob 8. uri je prišel ponj ječar in mu kratko sporočil: »Endlicher je umrl...«

V sodni dvorani je objela Janžeta strašna puščoba. Stal je pred sodniki sam, v mislih je bil pri mrtvem tovarišu. Iz tega vasovanja v mrtvaški celici ga je prebudila obtožnica državnega pravdnika. Postava je terjala svoje. V sodnih papirjih se je nagomadilo dokazov: zveze z jugoslovanskimi revolucionarji doma in v tujini, poznanstvo z drjem. B. Vošnjakom, z dobrovoljcem v srbski vojski Avgustom Jenkom in Vladislavom Fabjančičem, z najtežjimi osumljenci veleizdaje doma, ki so tudi čakali sodbe v zaporih ali bili v konfinaciji ali internaciji. Janže ni niti poskušal tajiti; nasprotno: senat je ugotovil v razsodbi, da »obtoženec celo sam s svojimi izjavami izpričuje, kako je vnet pristaš pokreta za jugoslovansko ujedinjenje.« Njegov zagovornik dr. Fran Novak je izpodbijal obtožbo vneto, kakor prejšnje leto pred ljubljanskim sodiščem. Za-

man, obtežujoči dokazi so bili tako obširni, da se je obravnava nadaljevala še drugi dan 7. septembra. Ob 11. uri ponoči je izrekel senat sodbo:

»Janže Novak je zakrivil zločin veleizdaje in se kaznuje na 5 (pet) let težke ječe, poostrene s trdim ležiščem vsake četrta leta in v povračilo stroškov.«

Odginali so ga v zapore v Karlau pri Gradcu. V samotni celici so mu potekali dnevi kakor večnost. Iz jetniške knjižnice si je iskal opore, da bi mu ne zadušile jetniške stene duha. Jutranji jetniški izprehodi so mu bili kakor rosa za osušeno polje. Kadar je smel za praznik ali nedeljo v jetniško kapelo in je videl človeške obraze, se je spet osvežil v njem človek vsaj za tiste kratke pol ure. Potem je bil spet številka za zamreženim oknom, zavržen kos pohištva v zaklenjeni shrambi. Na nedeljskih srečanjih s tovariši jetniki se je skrivaj dokopal do zveze z Antonom Farčičem. Na papirnatih vrečicah sta si od časa do časa dopisovala. Ohranilo se je teh razgovorov za 3 zvezčice Farčičevih pisem. Debata o življenjskih vprašanjih, o etiki, o volji, samozatajevanju, od časa do časa pesmi in kritičen pretres. V Janžetu se je čimdalje bolj pojavljala strastna žeja po svobodi. Dolge mesece se je boril sam s seboj in s tovarišem Farčičem zaradi neutolajljive želje, ven, proč iz teh zidov. Hotel je prositi, da ga spuste v delovno četo navadnih zločincev; hotelo se mu je delati, hoditi med ljudmi, kopati zemljo, obdelovati polje, delati z lopato in krampom karkoli, kjerkoli, samo da bi prišel ven, da bi hodil vsaj mimo ljudi, če že ne sme med nje — in kazen bi si za nekaj mesecev skrajšal s kazenskim delom.

Anton Farčič mu je obširno dokazoval, da bi to ne bila rešitev, marveč še hujše, ker bi si nakopal moralno krivdo, ko bi spoznal, da je za neznamenat priboljšek iz obupa zavrzel sebe.

Zmagala je vest nad čuvstvenostjo, nad lakoto po skorji kruha, ki mu je stene niso mogle, ne hotele in ne smele utešiti, in odrekal se je belemu dnevu in zavrzel vse to kot nečastno odkupnino.

Potekla so mu tako 3 leta ječe. Leta 1917. je mladi avstrijski cesar Karl začel slutiti, da se bliža usodna odločitev vojne in z njo rešitev problema avstrijskih slovanskih narodov. Meseca junija 1917. je izdal splošno pomilostitev za politične kaznjence in osumljence. Janže je bil rešen ječe, a ne svoboden, da bi se smel vrniti domov. Takoj so ga poslali v vojašnico; potrebovali so klavne živine za topove. Janžeta so ta 3 leta ječe, samote, stradanja, smrt tovariša Ivana v ječi, ubijanje njegove lastne mladosti in življenja strašno izmučila, a še se je zbudil v njem nov upor: v tako vojsko ne! Fingiral je blaznost, živčno že itak močno oslavljen, in uspelo mu je. Rešil se je vojaščine popolnoma, odhitel domov v Notranje gorice, da se je spočil od duševnih muk in telesne onemoglosti od stradanja v ječi.

Nemirnega duha, vedno snujočega, razodevajo Janžetovi zapiski ob urah razmišljanja.

»Kakor hitro sem opazil uspehe, sem začutil, fizično čutil, kako je popustila prejšnja napetost. Izginila je naperjenost in — ni me bilo več. Razviti voljo in naperjenost na nov cilj nisem bil zmožen. Cilji so mi zasmrdeli. Misliti sem začel samo na eno, na dom, na naslanjač pred ulnjakom, kjer te blaži lahko bučanje čebel, temne silhuete jelš, topolov in Krima in sinji nebesni oblok, ki se pne nad mojim Barjem. — In vendar. — Komaj teden dni mi je bilo dobro na naslanjaču in pod temnim Krimom, v oskrbi materine roke. Ko sem se peti dan sprehajal pod večer po polju, in je vstajala izza Krima luna in je megla skrivnostno tkala v jelševih gajih in je oživela skrivnostna bajka Barja — tedaj mi je bilo sojeno. Šesti in sedmi dan sem bil že bolan po udejstvovanju. — Šel sem. Kamorkoli! . . .« (Iz l. 1921.)

Ob Cankarjevem »Uvodu« v »Podobe iz sanj« ga je obšla misel. Povezal je lističe svojih pesmi in spisov v »rdeč trak« za spomin na rosna leta. Poklic ga je klical drugam. S ponosom je gledal na mlade sanje:

»Jaz se ne sramujem tega, kar sem povezal z rdečim trakom, in obžalujem one, ki niso imeli kaj povezati. Ne morem si misliti mladosti brez melodij, brez domišlij, brez cinglanja izza gore, ne morem si misliti mladega človeka s prekipevajočo dušo brez želje, dati izraza njenim smelim poletom, da bi mogel zastrmeti svet nad njimi. Žal mi je le, da sem prišel do rdečega traku tako pozno. — —« (Brošura »Mladim akademikom« l. 1921., v sestavku: »Študent in leposlovje.«)

Pesnim je dal slovo, ves se je vtopil v organizacijsko tehnično in idejno delo. Študirati je začel za izpite čez VII. in VIII. gimn. razred in naslednje leto dovršil v Zagrebu srečno tudi maturo. Še pred koncem vojne je šel študirat jus v Prago in tam dočakal uresničenje svojih sanj, razpad Avstrije — vstajenje slovanskih narodov; osvobodena Češkoslovaška in ujedinjena Jugoslavija.

Za božič je prišel domov. Tedaj se je pripravljala za Koroško prostovoljna legija. 4. januarja 1919. je izšel poziv v domačih časopisih. Janže se je takoj javil in čez tri dni je pri Področnici ob potoku Struni pod vrhom Meleže v četnici kapetana Martinčiča že branil koroško zemljo. Radi slabe oskrbe in prehrane je v mrzlem jesenskem dežju tudi Janže kmalu obolel in še zadnjo noč na patrolji po temnem hribovju je padel in si zlomil rebro. 11. jan. so ga pripeljali v ljubljansko garnizijsko bolnico, čez teden dni pa se je za silo okreval napotil spet v Prago.

V Pragi je organiziral češkoslovaško-jugoslovanske kulturne stike, reorganiziral akad. društvo »Adrijo« v »Jugoslavijo«, ustanovil studentsko revijo »Jugoslavijo«, ki pa je prenehala izhajati, ko je Janže jeseni 1919. odšel študirat v Zagreb.

V Pragi in na Dunaju je skrbel za dijaško menzo. Takrat je bila namreč še vsa ekonomska organizacija v vojnem stanju, živež in obleka na karte, Dunaj obubožan do obupnosti. Treba je bilo živeža iz Jugoslavije, na Dunaju ga ni bilo mogoče dobiti niti za denar. Da bi se za vse jugoslovansko dijaštvo, posebno v tujini prehrana uspešneje organizirala, je pomagal Janže ustanoviti Ekonomski savez v Beogradu. S pomočjo tega je s Kavčnikom, Svetličičem in drugimi ustanovil v Ljubljani akademsko podporno društvo (PDJA), še preden je začela poslovati novo ustanovljena univerza. Podporno društvo je imelo svojo menzo v »Domovini« in »Marijanišču«, ter zasilen dom v zgornjem nadstropju hotela »Tivolija« in na Ljubljanskem gradu. V Ekonomskem savezu je ustanovil »Studentski glasnik« za vse jugoslovansko dijaštvo doma in v tujini, največ pa se je žrtvoval za »Ferialni savez«.

Z ustanovitvijo slovenske univerze v lastni svobodni državi so izgubila domača akademska društva v Gradcu, na Dunaju, v Pragi in drugod svoj pomen

Janže
kot dobrovoljec na koroški fronti

in namen. Janže je za napredno akad. omladino reorganiziral zapuščino slovenskih naprednih akad. društev v tujini v enotno, širše zasnovano »Jugoslovansko napredno akad. društvo J a d r a n«, kot dediča matičnega slovenskega akad. društva »Slovenije« na Dunaju. Pa ne le zgolj tehnično organizatorsko delo, marveč glavno in največ truda je porabil za idejno organizacijo. Koderkoli se je pojavil, je vžigal živahne diskusije, debate, tudi polemike. Glavna misel v organizaciji mu je bila skupnost družbe: »Kdor danes sicer študira za strokovnjaka, a ne dostudira, oziroma dostudira z ozkega kruhoborskega stališča, je s stališča našega napredka zločinec.«

Idejno je v tej dobi postavil za inteligenčni naraščaj načelo: »Kot strokovnjaki bodimo intelektualci na razpolago vsem razredom in razrednim strankam, da rešimo kolikor mogoče civilizacije iz sedanje krize (prva leta po vojni, 1921), kot napredna grupa se borimo z delavci, industrijskimi in poljskimi, za naprednejši družabni red, ki bo slonel na principu dela.«

Brez blagostanja kmetskega in delavskega doma ni kulture in napredka.

Janže Novak.

Janže Novak in „Počitniška zveza“

- Dolfe Schauer

Narodni nasprotniki so se pred vojno čimdalje bolj zajedali v našo zemljo in narodnostna meja se je grozeče od leta do leta pomikala proti jugu. Tedanji slovenski voditelji so skušali to opasnost zajeziti s podrobnim delom na ogroženi meji. Prirejali so shode, predavanja, ustanavljali knjižnice, gospodarske organizacije itd., vse to z namenom, da pomagajo vzdržati zlasti nemški pritisk na naše kraje. Tudi dijaki so se posebno v počitnicah udeleževali pri tem delu. Radi boljšega in uspešnejšega dela so si osnovali razna društva, med njimi tudi »P o č i t n i š k o z v e z o«, ki je imela ravno namen propagirati in olajšati potovanje slovenskega dijaka. Od leta do leta je vidno rastlo med dijaštvom zanimanje za to društvo, ki se je lahko ponašalo z vidnimi uspehi.

Oči večine našega dijaštva so bile obrnjene na našo severno mejo in le malokateri se je obrnil na slovanski jug. Toda prišel je temeljiti preokret! Z vstopom Ivana Endlicherja, Avgusta Jenka in našega Janžeta v to dijaško organizacijo je zadobilo društvo popolnoma novo smer, pa tudi nov pomen. V velikem spoznanju, da podrobno delo le zavira narodni pogin, ga pa nikakor ne preprečuje ter da je edina rešitev slovenskega naroda v ustanovitvi skupne, svobodne države vseh južnih Slovanov, so takratni »Preporodovci« začeli agitirati in buditi zanimanje za to preorijentacijo. Polni navdušenja so člani »Počitniške zveze« s potovanji, izleti proučevali ne samo svojo ožjo domovino, marveč tudi kraje, ki so bili v njihovih srcih in na nepoklicanim osebam skritih zemljevidih orisani kot sestavni deli porajajoče se narodne države — Jugoslavije. Člani »Počitniške zveze« so porabljali vsak prosti čas, da na lastne oči vidijo in spoznajo kraje, običaje, življenje itd. Ljudi tudi preko Sotle. Pa ne samo to! Potovanja so porabljali tudi za to, da so dramili narod, ga navduševali za novo idejo in pripravljali za veliki čas, ki je moral — o tem so bili trdno prepričani — nastopiti. »Počitniška zveza« je postala zavestno borbena orodje v rokah

mladih revolucionarcev in povodci vsega tega dela so bili v železnih rokah omenjene trojice, Endlicherja, Jenka in našega Janžeta.

Organizacija se je dobro razvijala, seveda dobro za tedanje razmere, ki niso dopuščale svobodnega razmaha posebno onega dela našega dijaštva, ki je preočitno iskal uresničenja svojih želj in teženj na jugu, tam, kjer avstro-ogrski črni dvoorel ni imel več moči in besede. Mnogoobetajoči organizaciji je leto 1914. napravilo konec in njeni navdušeni člani so se morali za svoja »protidržavna« dejanja zagovarjati pred avstrijskimi sodniki ter nato romati v ječe in internacije, ali so se pa izognili temu na ta način, da so na tihem zapustili svojo ožjo domovino in šli preko Save — v Srbijo ter tam nadaljevali svoje delo in tudi dokazali s smrtjo, da jim je ideja nad vse. Kakšna je bila Janžetova usoda, smo slišali v prejšnjem članku.

Po prevratu, ko so skriti zemljevidi z narodnimi mejami postali meso in kri, je kaj kmalu na novo zaživela »Počitniška zveza«.

Seveda je sedaj ta organizacija, ki si je po prevratu nadela ime »Ferijalni Savez«, zaživela polno življenje brez omejitev in zaprek ter razširila svoje delovanje na celo državo. Iz revolucionarne organizacije je v novi državi postala »Počitniška zveza« oz. »Ferijalni Savez« ustvarjajoče društvo. Zdrava misel je našla v mladih srcih polno razumevanja. Takorekoč preko noči je zrastle armada mladih, navdušenih delavcev, ki si je bila v svesti, da mora biti dobro pripravljena za čas, ko bo morala stopiti kot aktivni delavec v javno življenje. Dobremu javnemu delavcu pa je potrebno poleg temeljitega strokovnega znanja tudi »širše praktično obzorje«. To obzorje pa se ne pridobi le iz učnih in strokovnih knjig, marveč predvsem iz glavne knjige, iz knjige življenja. Zato je Ferijalni Savez predvsem propagiral, naj dijaki v počitnicah izpopolnjujejo svoje v šoli pridobljeno znanje s potovanji in poučnimi izleti širom domovine. Pa ta potovanja ne smejo biti zgolj zabavnega značaja — kot se to žal često dogaja — marveč res poučna. Z odprtimi očmi naj potuje dijak in naj pazno opazuje ljudi in kraje, skozi katere ga vodi pot. Tako potovanje bo res koristno predvsem za dijaka, posredno pa tudi za narod, ki bo dobil res vsestransko izobražene šolance s širokim kulturnim obzorjem.

In duša tega novega pokreta je bil Janže Novak. Z njemu lastno vne- mo in požrtvovalnostjo se je lotil dela; pisal, govoril, organiziral, navduševal, svetoval, popravljal je zdaj na sedežu organizacije v Beogradu, zdaj v posameznih krajih svoje ožje domovine, pa zopet v Zagrebu in Skoplju itd. Pokret je rasel, rastlo pa je tudi delo in odgovornost mladega doktorja, ki se je ves posvetil tej prepotrebni organizaciji. S plemenitim fanatizmom se je Janže vrgel na delo in pri tem pozabljal samega sebe. S skromnimi dohodki, ki

Janže kot študent

mu jih je lahko nudila šele razvijajoča se organizacija, se je preživiljal s svojo rodbino ter pri tem pustil popolnoma v nemar svojo lastno karijero. V času, ko so naravnost iskali primernih uradnikov in nudili lepe dohodke in bodočnost, je Janže sprejel in obdržal službo pri dijaški organizaciji, torej službo, ki je bila zelo nestalna, pravzaprav od danes do jutri. Pa njemu, idealistu, ni šlo za mastno plačo in sijajno bodočnost, zadovoljil se takorekoč s skorjico kruha, samo da je lahko svobodno ustvarjal in izvedel svojo plemenito zamisel. In ustvaril jo je! Janžetova je zasluga, da se je v kratkem času ustvarila močna organizacija s številnimi navdušenimi pripadniki, njegova zasluga je, da je bila ta organizacija postavljena na take temelje, da ni delila usode vseh drugih dijaških organizacij in v nekaj letih propadla, marveč, da se je od leta do leta spopolnjevala in pred kratkim slavila petnajstletnico svojega obstoja.

Janže po promociji za doktorja prava

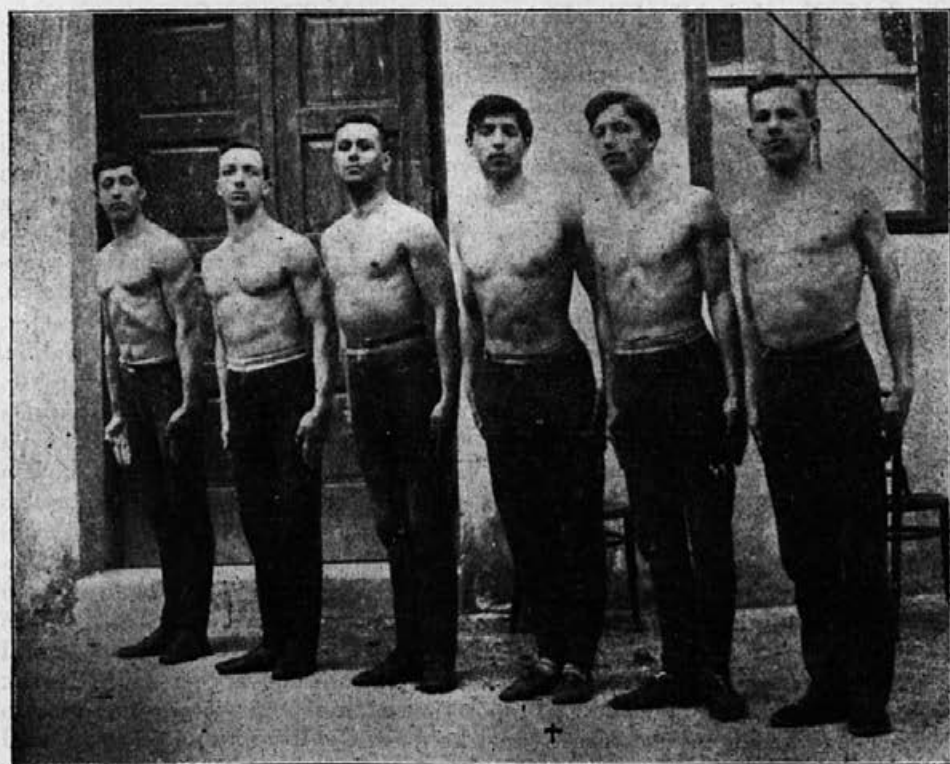
In tudi Janžetovo delo v Ferijalnem Savezu kaže vse znake njegove močne osebnosti. Kot popolnoma neznana oseba v Beogradu si je v kratkem času s trdim in požrtvovalnim delom ustvaril sloves navdušenega in delovnega pokretaša, ki svoje stališče neustrašeno zagovarja vedno in povsod in to brez ovinkov in olepšav ter se pri tem ne straši posledic, ki so običajno združene s predkri-tosrčnim govorjenjem in nastopanjem. In ravno ta poteza v Janžetovem značaju je povzročila, da je po večletnem uspešnem delu zapustil Ferijalni Savez in se preselil v svojo ožjo domovino kot odvetnik.

Janže Novak v kmetskem gibanju

Francè Gerželj

Da bo pokojni Janže Novak javni delavec, to je bilo zapisano v njegovi naturi. Uporna in nemirna kri in vedno živ mladostni njegov duh sta iskala s strastjo in zagrizenostjo globoko v vprašanja človeškega življenja in človeške družbe ter tu, v globinah, odkrivala večne konflikte, večne borbe. Pretenko sta prisluškovala njegov duh in srce tem konfliktom, da bi jih mogel potem prečuvstveni Janže Novak mirno in premišljeno pretehtati ter jih hladnokrvno preračunati. Pa tudi če bi jih mogel pretehtati in preračunati, tega ni utegnil zavoljo naglice in poleta, s katerim se je loteval dela in ustvarjanja. Nenavadno se mu je mudilo, kakor da je teh konfliktov zmiraj več ter ga grozeče zasledujejo. Čestokrat ga njegovi najbližji tovariši in njegovi učenci nismo razumeli ter nismo mogli slediti naglici njegove ideje in dejanja. V njem je vrelo od sprošče-

Janže kot član Sokola v Gorici

nih duševnih sil in miselnega napora; včasih je za minuto izpregel svoje misli in sedel, a že je šinil kvišku, ko da ga nam neslišen klic opominja k delu. Lastne, osebne usode mu ni bilo dosti mar, bila mu je kakor odvišna breme, ki se ga sicer človek privadi nositi, a ga poslej sploh ne občuti več. S toliko večjo ljubeznijo, bridkostjo in upornostjo pa je nosil v sebi usodo našega delovnega ljudstva, zakaj njegova natura je bila kakor plodovita njiva sanj, želja in pravičnih zahtev ponižanih in razžaljenih. In uprav zavoljo te svoje nature je moral postati javni delavec. Če bi bil Janže Novak hladno preračunljiv ter bi

zdaleč zrl na vprašanja življenja in človeške borbe, bi bil morda postal imeniten znanstvenik in pronicav družboslovec, tako pa je zavoljo svoje revolucijonarne in udarne duše ter zavoljo svojega prečuvstvenega srca, ki je s slastjo, ljubeznijo in uporno bridkostjo prenašal težko usodo in krivične udarce delovnemu ljudstvu, postal borec v sprednjih, najbolj nevarnih in najbolj nehvaležnih pozicijah kmetkega in delavskega ljudstva. Kaj je v zgodovini bojev kmetkega in delavskega ljudstva za pravičen družabni red važnejše, prvo ali poslednje, tega ni mogoče presoditi. Nujno potrebno je oboje: ljudje, ki premišljeno in znanstveno utemeljujejo zgodovinska družabna gibanja, a tudi ljudje, ki kot neustrašni in uporni borci vlivajo gibanjem ognja v srce, ki pogumno nosijo luč instinktivnega razodetja ter v prvi bojni liniji vihtijo meč in bič in nikoli ne zataje najslabšega, najšibkejšega, niti enega od vseh, ki gredo za njimi v borbo za svetlejši jutrajšnji dan. Redki so primeri, da je oboje lastnosti združenih v eni sami osebi; povsod drugod je pa potrebno, da drug drugega izpopolnjujejo ter tako ustvarjajo nevidno harmonično avtoriteto, ki je edino jamstvo uspešne borbe in dela tega ali onega gibanja.

Janže Novak je bil s kmetke hiše doma. Bos kmetki fante je pasel krave in svinje, stikal v grmovju za ptičjimi gnezdi, se včasih stepel iz šole grede in gledal, kako preko Barja sopiha vlak proti Trstu ali Ljubljani. Ta majhen njegov svet pa se je široko odpiral čez sanjavo in otožno Barje proti Krimu. Proti staremu kamnolomu je stisnjena domača vasica; bogatih in velikih kmetij in gruntov ni, ljudje se borijo za zemljo v hrib in proti Barju. Tu je bil majhen svet, premajhen za velika dejanja, ki jih je sanjala mlada barjanska duša. Pa vendar je bil Janže Novak tako zrasel in spojen s tem svetom in zemljo, da svojega kmetstva v misli in besedi ter dejanju ni mogel in maral nikoli našemariti z mestno gosposkostjo. Kmetstvo mu je ostalo za vselej v duši in srcu, v misli in besedi, v vsaki kretnji, v izvrševanju njegovega poklica, v veselju, v ljubezni, v družinskem in javnem življenju. Čeprav si je izbral drug poklic, je bil kljub temu ukoreninjen v zemlji, rasel iz nje ter zajemal iz nje vse, kar je najboljšega in trajnega dal svojemu narodu in kmetkemu ljudstvu. Da ni malone pobegnil od doma v ljubljanske šole, bi bil postal kmet. Tako pa se je s svojo mlado kmetko pametjo in inteligenco namah znašel v novem okolju, kjer je takratna mladina začela prelom s staro hlapčevsko miselnostjo in pokorščino Avstriji ter pozivala k očitnemu uporju in nepopustljivi borbi za narodno svobodo. Tu je postal kmetki fant prvič očitjen revolucionar, za-grizen borec, ki je svoje mlado življenje zaobljubil svojemu narodu in njegovi svobodi. Svoboda! — ta žgoča in omamna beseda za mlado barjansko kmetko dušo — borba za svobodo je dala vsebino sanjam o velikih dejanjih, zaradi katerih je gnalo mladega fanta v svet. Kot »Preporodovec« je Janže Novak prehodil svoj križev pot, kot »Preporodovec« mu je prvič revolucionarno in uporno zazvenela mlada, zdrava kmetka duša. Gonili so ga po ječah in nosil je pečat veleizdajnika s ponosom. Rogal se je uporno avstrijski oblasti in justici, ker je bil do dna duše prepričan, da mora tudi njegovemu narodu siniti svoboda in poveličanje. Na dnu srca pa je kljuvala grenka bolešt, kakor Cankarjevemu hlapcu Jerneju in Kurentu, zakaj v prvem revolucionarnem poletu je doživel vprav od našega meščanstva svoje prvo ponižanje, kar se mu je kasneje v življenju še nešteto krat primerilo. Zbit in truden od težke borbe in strahotne preizkušnje se je vrnil pod domači kmetki krov iskat novih moči in zdravja. Dih zemlje in vonj travnih bilk, živine in Barja sta ga okrepila za nove borbe, ki so ga spet zvale v svet.

Več kot 15 let je Janže Novak kot mladenič in dozorevajoč mlad mož dihal zrak meščanskega življenja, manir in običajev, toda nič se ni na njem in v njem

spremenilo in preoblikovalo. Kmetstvo, ki ga je prinesel s seboj v svet izpod kmetškega krova, to mu je ostalo kot njegova bistvena življenjska sila in vera. Tega kmetstva, ki je začetek in konec našega narodnega bitja in nehanja, ni nikoli zatjil ne za skledo leče, ne za ugled in sijaj. Tisoče povesti je, kako so kmetški fantje za meščanski ugled in bel kos kruha kot šolani inteligenti zatajili svoje kmetstvo. Janže Novak tega ni storil, rajši je vzel v roke popotno palico ter jedel črn kos kruha, da je ostal zvest svojemu prepričanju, svojemu pokolenju in naposled samemu sebi. Njegov uporni duh hlapčevanja ni zmožel, vse, le tega ne.

Pa bi kdo dejal, da je kakor na dlani, da je naposled Janže Novak postal borec v prednjih vrstah kmetškega gibanja. Nikakor ne! Kdor pozna v globino naše javno življenje, ta ve, kakšna je usoda našega kmetškega in delavskega študenta. V trenutku, ko bi moral postati mož ter se kot šolanec vrniti tja, odkoder je prišel, prav v tistem usodnem trenutku izkrvavi vsled večletnega zastrupljanja ter utone kot hlapec med hlapci, brez lastne volje, brez prepričanja in trdnih tal pod seboj. Prav zato so v kmetških in delavskih gibanjih tako redki nesebični in požrtvovalni šolanci. In med temi redkimi je bil tudi pokojni Janže Novak.

Revolucionarno »preporodovstvo« Janžeta Novaka še ne daje slutiti, da

Prvič skupaj po vojni

bi ta uporni duh za narodno svobodo kdaj postal eden najvidnejših in najhrabrejših borcev v kmetškem gibanju. Človek bi sodil, da bi prej mogel postati meščanski nacionalist s kmetško miselnostjo. Toda po minuli slavni dobi »preporodovstva« ter po končani svetovni vojni in zlomu cesarske Avstrije, je Janže Novak spoznal, da mora biti politična in osebna svoboda utemeljena v gospodarski in socialni svobodi. Popolna gospodarska odvisnost in izkoriščanje kmetških in delavskih množic ga je globoko zadela. Segel je po socialni literaturi ter pričel študirati gospodarska, socialna in sploh družabna vprašanja. Njegov prodorni duh je segal globlje in globlje, dokler ni na dnu odkril vse neizmerne družabne tragedije kmetškega in delavskega človeka. Takrat je vstal v uporni

duši dvom v pravičnost družabnega reda. S tem dvomom se je v letih 1919. in 1920. pojavila težka preizkušnja: kam? Ali med svobodomiselnno meščansko družbo, ali med kmetško in delavsko ljudstvo, kjer bi se ves posvetil družabnemu kmetško-delavskemu gibanju, ki se je prav takrat porajalo na slovenskem podeželju? To njegovo preizkušnjo nazorno prikazuje njegov članek »V našem slučaju...« v 2. št. praške mladinske revije »Jugoslavija« v l. 1919., ko je Janže Novak študiral v Pragi, kjer se je mimo študija intenzivno pečal s političnimi, gospodarskimi in socialnimi vprašanji. Tu pravi med drugim: »Mi vsi smo pristaši teh reform (agrarna reforma v smislu organizacije poljedelskih zadrug, nacionalizacija — poddržavljenje, socijalizacija — velekapitala — bank, tvornic, prometnih sredstev, rudnikov, gozdov) in hočemo tudi delati za njih izvedbo, pa vendar nismo bolševiki.« V nadaljnjih izvajanjih v istem članku kritizira bolševizem, družabne reforme naslanja zlasti na organiziran proletarijat ter določa vlogo šolane inteligence pri tej reformi družabnega reda. Izvajanja so še močno nejasna ter pričajo, da se je moral mladi revolucionarski »Preporodovec« mnogo kretati v delavskih krogih ter se baviti zlasti s socialistično literaturo. Nekoliko jasnejši je že v brošuri »Mladim akademikom« iz l. 1921. V članku »Študent, naprednost in politika« piše: »Med pokreti pri nas sta napredna — razredna pokreta delavcev in seljakov. Oba hočeta razdelitev produkcije na temelju vsakokratnega dela in stremita v svrhu reorganizacije društva na tem principu po politični oblasti. Pridružiti se jim moramo v isto svrhu še mi, mladi intelektualci. Ni nam treba točiti solza, da v tem društvu ne bomo imeli neposredno (kot večina v parlamentu itd.) politične oblasti v rokah, ker jo bomo imeli posredno, če bomo res intelektualci.« Prežet s temi nazori je prišel v Ljubljano ter »napovedal« boj stranki »meščanstva in kapitalistov, naprednjakov in demokratov« ter stranki »črne aristokracije, reakcionarnega klerikalizma, ki hoče načiknati srednjeveški družabni red in ga s pomočjo duševne diktature vsiliti masam kot najnaprednejšega.« (Tako namreč sam naziva ti dve stranki v gori omenjenem članku. Op. pisca). Naletel pa je na težke ovire s tem programom, zlasti si je nakopal nejevoljo svobodomiselnih krogov, ki nikakor niso mogli mirnega srca gledati, da bi jim v takem duhu »zapeljeval« in iztrgal mladino. Borbe v akademskem društvu »Jadran«, kjer je hotel pokmetiti in podelavčiti mlado generacijo, ni vzdržal. V tem prvem zaletu sicer še ni mogoče razbrati jasnega in preciščenega kmetško-delavskega nazora. Vsekakor pa je bila to idejna osnova, na katero je gradil kasneje svoj kmetški in delavski nazor. To je bilo vrenje, ki je neugnano kipelo v mladem borcu, bilo je iskanje utešljivega odgovora na družabne konflikte, ki so razburkavali mlado uporno kri. Na to razborito mladostno dobo se je pokojni Janže Novak v spominu rad vračal; imenoval jo je »divjo dobo svoje divje mladosti.«

Po tej ljubljanski dobi njegovega »kmetško-delavskega duševnega revolucionarstva« ga vidimo v Zagrebu pri študiju za svoj pravniški poklic. Sam mi je pravil, da je bila ta doba za njegov razvoj prav neznatno važna. Odločilna pa je bila doba, ki je tej sledila. Dasi je služboval v Beogradu, kjer je nadrobno in globoko spoznal mentaliteto tamošnjega meščanskega sveta in življenja, je vendar porabil vsako najmanjšo priliko, da je romal po srbskih vaseh ter ondi študiral družabna vprašanja in družabne konflikte. Tu je pravzaprav šele pogledal resnici v obraz, tu, kjer se mu je gola razkrila tragedija kmetškega in delavskega človeka. Tega, kar je tu videl, mu prej niso mogle naslikati in povedati vse knjige in vsa družboslovna literatura. Sredi srbskega kmetškega ljudstva so se rodila njegova najgloblja spoznanja ter volja, da se ves dá v službo, v borbo za pravico delovnega človeka. Vse to sam nazorno popisuje v članku »O pomenu zmage kmetške misli za slovensko kulturo« (5. letnik »Grude« str. 78. in 79.); odtlej

so se razmere že bistveno spremenile. V takratne razmere pa je globoko prodril s svojim kritičnim duhom; toda čuvstvenega upora proti obstoječim razmeram ni znal skriti, kajti njegova kritična objektivnost je bila zmiraj spojena z osebno socialnostjo, ki ga je predvsem napravila za to, kar je bil: za odličnega borca ponižanih in razžaljenih. Kot tak je bil v kmetškem gibanju neprecenljiv, dasi je morda včasih zoral marsikatero nerodno in nepremišljeno brazdo, je bila vendar njegova prodorna natura in borčevska osebnost na vsaki stopnji duševna zrelost.

V l. 1927. je dal slovo državni službi ter se za stalno preselil v Ljubljano, kjer se je po predhodni koncipijentski službi pri dr. Dragu Marušiču, sedanjem našem banu in dr. Lucetu Treo-tu posvetil odvetniškemu poklicu. Po naturi sojen za javnega delavca, seveda tudi zdaj ni hotel te sile v sebi zatajiti. Da bo dal vse svoje sile kmetškemu in delavskemu gibanju, o tem ni bilo v njem nobenega dvoma več, kajti njegova takratna družabna spoznanja in naporu so mu

Janže v krogu svoje rodbine

jasno pokazali, kam in komu mora zvesto služiti — kmetško-delavskemu človeku. Brezprimerno težka pa je bila njegova odločitev, ali naj se posveti političnemu delu in strankarskemu gibanju, ali naj gre med mladino ter svoje moči posveti kulturnemu, organizacijskemu in gospodarskemu udejstvovanju. Pomisliti je treba, da je bil takrat že 34 let star in kot tak mož, zrel za vstop v javno politično in družabno delo. Tu mu je pokazalo pot njegovo kmetstvo, ki zmeraj veruje v novo prerodenje, ter njegova mladostna, fantovska korajžna in uporna natura. Najbolj je zameril, če ga je kdo spominjal na leta, tega ni mogel prenesti, zmeraj je hotel veljati za mladega, kakršen je po duhu in svoji naturi tudi v resnici zmeraj bil. Odločilno za njegovo pot pa je bilo tudi spoznanje, da stara generacija s svojimi naporu ne more rešiti perečih konfliktov in vprašanj življenja, da bo to zmogla edino mladina, prežeta z novim duhom in idejami. V kasnejšem njegovem delovanju in ustvarjanju pa se je včasih le pokazalo, da

ni utegnil strogo ločiti političnega dela od kulturnih in gospodarsko-strokovnih stremeljenj kmetsko-mladinskega gibanja. Oboje je bilo v njem tesno spojeno, kar je tudi razumljivo, kajti bil je že zrel mož za javno politično delo, a hkrati po duhu in svojih spoznanjih tako mlad in bojevit, da bi brez dela med mladino brezplodno usihal, v vrstah starejše generacije pa igral žalostno vlogo revolucionarja, ki ga ni moči razumeti. Da je utešil obojestransko željo po čim širšem aktivnem delu, se je pričel udeleževati v mladem gibanju kot čisto preprost član, v krogih stare generacije pa je izvajal svoj prodor na ta način, da so ga ondi morali smatrati za predstavnika mladega gibanja, ki se hoče tudi že uveljavljati ter spregovoriti odločno besedo o svoji usodi in bodočnosti. Da je bil tako zmiraj v ognju, je razumljivo; marsikdaj je bil od tega dela utrujen, zlasti še, ker ga mnogokje niso razumeli ter spoznali njegovih nesebičnih in idealnih namer. Čestokrat je postal zagrenjen, ker je uvidel, da boj med starimi in mladimi nazori ustvarja nerazumevanje in nemogoče odnose.

Aktivno je vstopil v kmetsko-mladinsko gibanje na izrednem občnem zboru »Zveze kmetov in deklet« 25. septembra 1927., kjer je bil od zbranih zastopnikov »Društva kmetov in deklet« izvoljen za poslevodečega podpredsednika Zveze. Že za ta izredni občni zbor je pripravil programatično resolucijo, ki jo je mlado gibanje osvojilo kot smernico svojega bodočega dela. (Glej »Grudo« leta 1927. str. 177. do 180.) Ta resolucija, razdeljena v 1. Smernica izobraževalnega dela, 2. Smernica gospodarskega dela, 3. Smernica kulturnega in političnega dela, 4. Smernica naše borbe in 5. Moralni in verski temelji, je pravzaprav prvi obširnejši pisan ideološki program mladega gibanja. Nepopoln je še ter ga je pokojni Janže Novak mnogokje prikrojil z ozirom na časovne razmere in potrebe, osnova pa je močna ter so se naslednja leta nanjo ozirala vsa nova spoznanja. Glavni pomen tega Novakovega dela pa leži v tem, da so »Društva kmetov in deklet« po mišljenju članstva in delovanju postala resnično organsko mlado gibanje družabnega in stanovskega značaja. Tako je bil izoblikovan duh, ki je določil mlademu gibanju njegovo družabno in kulturno poslanstvo. Vendar pa je bilo to delo pok. Janžeta Novaka več ali manj teoretičnega značaja ter ni izhajalo iz popolnega poznavanja naših razmer na vasi in podeželju. Zato je bilo tudi pomanjkljivo ter ga je bilo treba iz leta v leto izpopolnjevati. Prvo, kar je v svoji podpredsedniški funkciji storil Janže Novak, je bilo zanj in za celotno gibanje najvažnejše. Odpravil se je na pot, obiskal vsa »Društva kmetov in deklet« ter pričel motriti

Janže kot član ocenjevalne komisije pri tekmah kmetskega dela

in proučevati razmere na vasi, temeljito ter v vsakem pogledu. Pri tem svojem misijonarskem delu je ugotovil, da je resnična podoba naših razmer dosti hujša, nego si jo je sam predstavljal. Zagrenjen je zapisal v poročilu »Z mojega prvega obiska naših Društev kmetjskih fantov in deklet« (»Gruda« l. 1927. str. 206.): »Kje je tista korajža, v kateri sem včeraj trgal jesenske cvetke in si jih zataknil v gumbnico in za klobuk? Nisem izgubil korajže, skrbi so se pa povečale neizmerno in padle na mojo dušo kot jesensko oblačno nebo. Urezal sem si v bližnjem grmu gorjačo in sem jo krepko stisnil v pest. Žalostno sem premišljeval o tej gorjači in nisem vedel, ali jo bom porabil, da ž njo očistim tempelj božji, ali jo bom porabil, da ob njej najdem pot v tujino, opljuvan in iztrošen v brezplodnih borbah, v katere pride vsakdo, ki hoče v tej preljubi naši domovini javno delati.« Na tem svojem prvem obisku je spoznal vso našo tragedijo. Globoko je pogledal v obraz vsej revščini in neznosnim razmeram, ki jim je delovno ljudstvo vdano in pokorno služilo. In vstal je v njem puntar, ki je pričel neusmiljeno bičati krivce vse naše narodne nesreče. Njegov puntarski duh je bil tisti, ki mu je dal nove vere in moči, da se je lotil dela z zavihanimi rokavi in znojnim čelom, ne meneč se za ponižanja in razočaranja in žrtve. Da očisti te razmere, da odpre oči delovnemu človeku ter ga dvigne do samozavesti in lastnega premišljevanja in odločanja, je Janže Novak žrtvoval vse, svoj družabni ugled, meščanski sijaj ter jedel z narodom črn kruh in si ga sladil z grenkimi ponižanji z leve in desne. S tem svojim delom je pokazal našemu šolanstvu, kakšen bodi šolanec, da bo res služil narodu. Odločil se je za borbo ter sveto vanjo veroval, kar je dal izraza v »Božični poslanici« (»Gruda« l. 1933 str. 14.). S to vero je klical na plan kmetjskega in delavskega človeka, meščanstvo in šolanstvo pa je prepričeval, da njih osebni družabni interesi ne morejo biti prvenstveni ter se morajo nujno podrediti interesom širokih ljudskih vrst.

Kot poslevodeči podpredsednik »Zveze kmetjskih fantov in deklet« od 25. novembra 1927. do 29. maja 1930. ter poslej do svoje smrti kot njen odbornik je Janže Novak posvetil največji del svojih moči in svojega udejstvovanja kmetjskim fantom in dekletom, ki bi jih rad videl vse organizirane v lastnem samostojnem gibanju, vse izobražene in močno vzgojene, vse na delu za družabni prepoved naše vasi in našega naroda sploh. Pri udejstvovanju v mladinskem gibanju ni Janže Novak štedil ne z duševnimi in gmotnimi žrtvami, ne z nesebičnim trudom in naporom. Kakor romar je romal od društva do društva, od vasi do vasi. Kmetjska mladina in kmetjski ljudje so ga imeli močno radi, ker je bil tako preprost, tako nepotvorjen in odkritosrčen, nič gosposkega ni bilo na njem, nič meščanske nadutosti in vzvišenosti. Med njimi je bil kakor kmet med kmeti. In čudovita je bila njegova lastnost, kako neposreden in zaupljiv odnos je umel vzpostaviti med kmetjskim človekom in seboj. Malokomu se nezaupljiva kmetjska duša odpre do dna, njemu, ki je bil sam kmetjski človek, se je zmiraj, zakaj verovali so v njegovo poštenost, resnicoljubnost in nesebične namere. Vedno je bil na poti, zdaj na zborovanju, zdaj na sestanku, zdaj na predavanju in shodu, zdaj na tekmi koscev ali žanjic. Tu na vasi, na podeželju je bil kraj njegovega udejstvovanja. V mestu ni strpel. Mnogo samotno in grenko uro je prebila njegova žena Marija sama doma, zakaj Janže Novak pri svojem delu ni štedil niti s svojo družino in ž njim vred je doprinašala žrtve tudi bolehnata žena Marija. Imel je Janže Novak prirojen dar govora in nastopa, pri njegovem delu na vasi mu je zato predvsem služila govorjena beseda. V tem je bil mojster; dasi je imel šibek glasovni organ, je pa zato znal govoriti tako neposredno, tako razumljivo in vendar globoko, da so ž njegovih zborovanj in predavanj poslušalci odhajali obogateni od novih spoznanj in samozavesti. Česar ni mogel opraviti z besedo, je opravil s peresom. V »Grudi«, ki ji je bil s to. D o l f e t o m S c h a u e r j e m tudi urednik v l. 1928. in 1929., v »Kmet-

skem listu« in raznih revijah in časnikih je nešteto njegovih člankov in razprav, ki pričajo o njegovi široki inteligenci in poznavanju naših gospodarskih, socialnih in političnih vprašanj. Ob teh njegovih pisanih besedah in spoznanjih se bo mogla šolati vsa naša generacija, in mnoga njegova spoznanja so postala trajni temelj in abecednik ideologije mladogeneracijskega gibanja. Po svojih spoznanjih in duhu je bil bogat, da je mogel vsakogar obogatiti; iz njega je kar kipela inicijativnost in fantazija, ideja za idejo je padala med nas, da smo komaj sledili ter ga tudi čestokrat niti ne razumeli. Tov. dr. Igor Rozina, ki je pravtako kot Janže Novak oral idejno ledino kmetskega gibanja, mu je zapisal ob prezgodnjem grobu: »Kako malo imamo Slovenci inicijativnih ljudi. Kako nam primanjkuje politične fantazije. Danes Ti lahko povem, Janže, da sem Te občudoval, v kako široke kroge so segale Tvoje misli, kaka obzorja si zamogel obseči. Jaz sem pridobil, če sem se razgovarjal s Tabo; in po tem edino mi je soditi vrednost človeka. Ti si bil izmed redkih, ki so lahko porajali sami iz sebe, originalno in intuitivno. V tem pa je pogoj in jamstvo vodje in državnika. Ta pglavitni pogoj si imel; zato je Tvoja smrt izguba ne le za nas ožje Tvoje tovariše, temveč za ves narod. Zato je tako žalostno, da je omagala tolika latentna energija. Vsi smo za nekaj revnejši postali. V Tebi smo izgubili Slovenci mladega, inicijativnega, inteligentnega kulturnega borca. Borca, ki je imel po svojem znanju in po originalnosti svojega značaja pravico soodločati o usodi svojega naroda.«

Kakor je bila predvsem vas in podeželje glavno torišče udejstvovanja Janžeta Novaka, tako pa tudi v Ljubljani ni mogel ta uporni duh mirovati. Ni mogel verjeti, da bi se med šolanstvom ne dobili nesebični in za borbo ter službo kmetskemu in delavskemu ljudstvu pripravljeni mladi ljudje. V to svrho je ustanovil društvo kmetskih prosvetnih delavcev »Kmetska Prosveta«. Iz tega društva so izhajala spoznanja in nove ideje in končno programatične resolucije gibanja. Zastavljene visokega cilja pa »Kmetska Prosveta« ni dosegla, ker so njeno delo zavrgli nekmetski šolanci, ki jim je Janže Novak zaupal, a tudi njeno politično delo ji ni bil kot izrazito kulturni organizaciji v prid. Ostalo pa je po »Kmetski Prosveti« trajno delo njenega predsednika Janžeta Novaka, namreč idejno bogata programatična knjižica »Smernice za resolucije Kmetske Prosvete«, mimo katerih ne bo mogel nihče, ki bi hotel spoznati idejna načela mladega kmetskega gibanja. Čeprav je imel Janže Novak bridke izkušnje s šolanstvom ter je moral zavoljo tega v lastnem gibanju požreti premnogo grenko uro, sejo in debato, je vendar s svojo čisto, nesebično in inicijativno osebnostjo zbral in vzgojil za pravilno delo v kmetskem gibanju lep krog šolancev, ki so osvojili idejna načela kmetskega gibanja ter se odločili boriti se kot neustrašni člani za pravice delovnega človeka. Tudi s tem delom je pokojni Janže Novak storil mlademu gibanju veliko uslugo. Slovenskemu šolanstvu pa je v svojih člankih in govorih pokazal pot, ki jo mora hoditi. Tu pravi (»Gruda« 1933. str. 65. in 264.): »da mora služiti inteligenca narodu kot organ svoje sredine, to se pravi, da inteligenca ne sme tvoriti posebnega interesnega razreda in staviti svojih osebnih in razrednih interesov iznad ljudskih, to je kmetskih in delavskih. Tudi se inteligenca ne sme priključiti kapitalistom na škodo kmeta in delavca, četudi lahko kapitalisti svojim služabnikom boljše plačajo usluge, kot jih more plačati narod. Od inteligence se torej načelno zahteva, da iz kulturnih razlogov in iz narodne zavesti služi narodu v smislu načel kmetskega gibanja . . . Mlada inteligenca hoče jesti s kmetom in delavcem svoboden naroden kruh: črnega, če bo moral jesti narod črnega, belega, če bo jedel narod belega. Takega slovenskega človeka, ki hoče v smotrenem gospodarstvu služiti skupnosti, takega šolanega inteligenta nam vzgaja današnja kriza . . . Ta inteligenca bo v strnjjenih vrstah, ramo ob rami s kmetom in delavcem z narodom za narod korakala v

boj in na delo za novo bodočnost.« To oporoko je Janže Novak zapustil šolanstvu, predvsem tistemu, ki prihaja iz kmeta in delavske hiše. Sam pa je vse svoje življenje živel in delal po teh načelih.

Mimo udejstvovanja v mladem gibanju pa je Janže Novak s svojim delom globoko posegel v najzanemarljivejšo in zaničevano družabno plast našega naroda: bajtarja, kočarja, kmetskega delavca in agrarnega interesenta. To plast je z ljubeznijo dvigal, jo učil in ji vlival pogum in samozavest, da se je polagoma pričela gibati in postajati aktivna v javnem življenju. Ob strani tovariša

Janže v povorki koscev

Albina Prepeluha in Milana Mravljeta — edinih treh šolancev, ki so na svoja ramena naložili boj za agrarno reformo, to naše največje socialno in gospodarsko vprašanje — je opravljal največje delo svojega življenja, najbolj nevhvaležno, toda opravljal ga je vdano in nesebično, služec narodu in svoji globoki socialni zavesti. Tov. dr. Igor Rosina mu je zato delo zapisal naslednje: »Ti si bil prvi, ki je pri nas pokazal na slovenskega bajtarja, na kmeta-delavca in agrarnega interesenta. Ta slovenski bajtar, najemnik, ta mali človek, zaostal fizično, kulturno in moralno, politično neaktiviziran in potlačen, ta se je ob Tvojem klicu zganil. Prvič v naši zgodovini. Šele sedaj je začel premišljati. Cel nov stan, po številu večina, prihaja oprezno in boječe na pozornico našega javnega življenja.

Ta stan, na katerem lahko res z žalostjo še danes študiramo neposredno posledice fevdalizma in materialne odvisnosti, se probuja v življenje. Samo s tem že pa dobivajo perspektive slovenskega kulturno-političnega življenja čisto nove konture in njega razvoj danes še nepredvidljive, komaj slutene možnosti.

To je, Janže, Tvoja zgodovinska zasluga, ki Ti je ne bo mogel odreči nihče. S tem si prinesel nov pogled v naše javno življenje in nas vse obogatil...«

Delo za agrarno reformo, za dvig najbolj ponižanih in zaslužjenih, je trajno zgodovinsko delo Janžeta Novaka za našega slovenskega hlapca Jerneja. Ob njem ni poznal oddiha in počitka, a tudi nobenega kompromisa; v zahtevah je bil neizprosni in toliko uporen, da si je nakopal marsikatero pravdo in na posled sramotni očitek »zelenega boljševeka«, ki mu ga je zalučalo v obraz naše meščanstvo.

V slovanskem agrarizmu je videl pokojni Janže Novak jamstvo za razvoj in napredek vseh slovanskih kmetijskih narodov, jamstvo za gospodarsko in politično svobodo in neodvisnost v Evropi. Zato je ob vsaki priliki posvetil delu za to idejo največ pozornosti, bodisi, da je v mladem kmetijskem gibanju s to idejo širil obzorje kmetijskemu fantu in dekletu ter mu tako dajal občutek velike vere in sigurnosti v zmago, bodisi, da je aktivno sodeloval v »Svazu slovanske agrarne mladine« kot njegov podpredsednik. Svoj široki politični in družabni credo je tako izpolnjeval z delom za slovanski kmetijski realizem in slovansko kmetijsko demokracijo.

Čeprav je stal v prvih bojnih vrstah, kjer človek porabi vso svojo energijo, da ne omaga, temveč da sebe vzdrži ter še armadi daje poguma in vere, je vendar tudi njegovo ideološko delo tako močno, tako globoko in širokega obzorja, da nam more biti kažipot v bodočnost. Pozna se mu sicer, da ga je v težkih dneh mislil in pisal neustrašen in uporen borec, toda kdor ga bo brez strasti premislil, bo našel v njem bogata in dalekosežna družabna spoznanja ter odgovor na konflikte in pereče probleme, ki kot meč visijo nad današnjo človeško družbo. Predvsem pa bo našel na te probleme odgovor kmetijski in delavski človek, za katerega je Janže Novak mislil in pisal ta spoznanja. Tako bo našel v tej ideološki stvaritvi Janžeta Novaka precizno formulirana načela o našem narodnostnem vprašanju, slovenstvu in jugoslovanstvu, o avtoritativni demokraciji in združeni, o Slovencih kot državotvornem narodu, o gospodarskih in socialnih vprašanjih, katerim je pokojni borec posvetil pravzaprav največ pozornosti: »Brez blagostanja kmetijskega in delavskega doma ni kulture in napredka« — to spoznanje Janžeta Novaka je danes zmagovito. V njega okviru se izvaja tudi preporod naše vasi. Konsolidacije naše vasi in njenega družabnega in kulturnega življenja pa si ni mogoče misliti brez njegovih spoznanj. In tudi sloge in enotnosti vsega delovnega ljudstva ne. Prvi je bil Janže Novak, ki se je s premišljeno kritiko lotil individualističnega liberalizma in diktatorskega klerikalizma, ki sta v borbi za premoč razcepila slovenski narod v dva sovražna si kulturna tabora, za kar je moralo v obliki dvojnega kulturnega in političnega davka plačevati ta račun delovno ljudstvo. V tej kritiki je bil brezobziren na levo in desno, hkrati pa tudi pozitiven s tem, da je postavil precizen kulturni program, v katerega je zajel vso tradicijo in sodobnost. Ta program, na čigar temeljih je pričela kmetijska mladina ustvarjati na podeželju nove razmere, je danes vsepovsod na zmagoviti poti ter daje vero, da se bomo Slovenci končno le rešili naše velike kulturne zablode in nesreče, ki nas je v cesarski Avstriji pretila upropastiti, v svobodni narodni državi pa nas toliko ponižala ter nam škodovala. Popolnoma naravno je, da je mogel ta program iziti iz samega kmetijskega človeka, zakaj »narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo in ne talar!«, kar je Janže Novak tolikokrat goreče ponavljal.

Odkoder je prišel Janže Novak, tja se je vrnil nazaj tak, kakršen je odšel. Nobenega svojega talenta ni zapravljal, ne svojega kmetstva ni zatajil, kar je imel, vse je dal svojemu narodu in kmetijskemu ljudstvu, ker mu je bilo več za bodočnost ljudstva, ko za osebne koristi in samega sebe.

Neizgovorjen govor ob grobu prijatelja

Albin Prepeluh

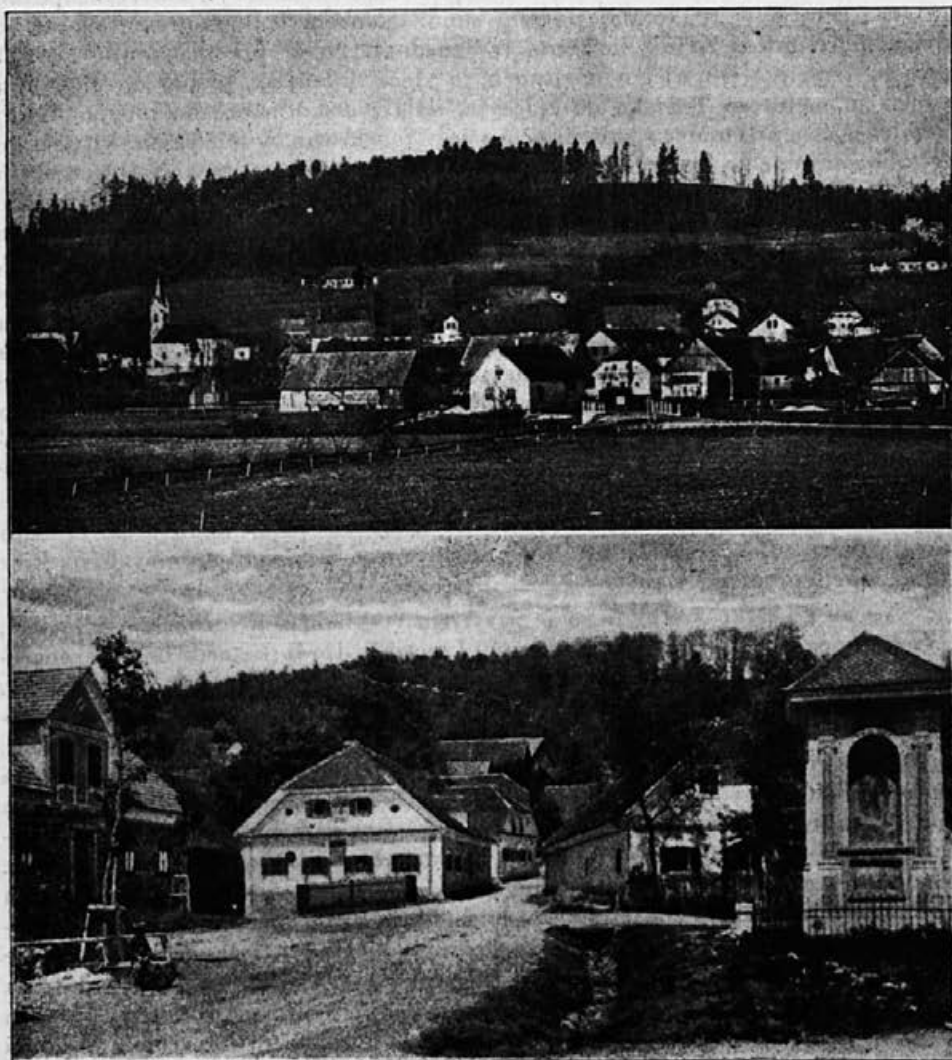
Janže Novak je bil doma iz ene tistih vasi, ki leže na obronkih ljubljanskega barja. Ta svet ima svojo posebno lepoto in je zanimiv zlasti za lovce in biologe. Po teh vaseh žive mali kmetje, pomešani z delavci in kočarji. Bolj kot kje drugje je tamkaj ljudstvo vajeno na borbo z elementi, zlasti z vodo, ki često poplavlja bližnje kraje. Pred vasmi se razprostira barje, katerega mastna in črna zemlja je redkokdaj povsem suha. Koncem te monotone ravnine se dviga marcijalični Krim, mračen, ves gozdnat, čuvar preodljudenih vasi ob svojem vznožju. Ob njegovih straneh se vleče dolensko hribovje, daleč tja preko znamenitega Turjaka do Kočevja, na Hrvaško, skoro do morja. Nekaj nemirnega, neprestano premišljujočega je v teh krajih, v teh vaseh, ki niso ne zelo bogate ne zelo revne. Tistih bahatih kmetij, ki jih vidimo na Gorenjskem in v alpskih pokrajinah, tukaj ni, tudi ne tistih veselih, ljubkih hišic, kakršne se razkazujejo ob vinorodnih holmih globoko doli na Dolenskem. Zato pa so tu travniki visokorasle trave, njive polne vsakovrstnih sadežev, zlasti krompirja, zelja, repe in fermentina. Otrok je tu več kot drugje. Med kmetijami so raztreseni številni šibki domovi bajtarjev, delavcev, dninarjev. Veliko njih hodi na dnino in zlasti na košnjo daleč tja do grosupeljske ravnin in še delj, ali pa na roboto v ljubljanske tovarne in delavnice. Ob jutranjih in večernih urah se podé po beli cesti številni kolesarji, možje in fantje, žene in dekleta na delo in z dela. Ob časih svobodnega političnega udejstvovanja so plapolali po teh vaseh praporčki raznih barv, poleg belih zeleni, a vmes tudi rdeči kot glavice makú na travnikih.

V tem lepem kraju se je na kmetiji rodil Janže Novak in tu je po mnogih peripetijah življenja našel tudi svoj zadnji dom, svoje zadnje počivališče, kjer se bo zopet spremenil v prst.

Njegovo kratko življenje se je razvijalo v skladu s to drobcano zemljico, z vsemi temi velikimi in malimi domovi kmetskih ljudi, katerih noge se pogrezajo globoko v domačo grudo. Od rane svoje mladosti je poznal te svoje rojake, razumeval jih je, v vsakega posebej se je znal uživeti, vse je ljubil in vse spoštoval. Že kot otrok se je bil takšnega naredil v prijateljski družbi kmetskih, bajtarskih in delavskih otrok. Ko je rasel, ga je okolica zoblikovala v tistega človeka, kakršnega smo poznali kot mladeniča in moža. Zakaj kljub malim materijelnim razlikam, so se vsi ti ljudje iz vasi okoli barja čutili nekako zapostavljene, kot celota, ki ji je naloženo veliko težav in dela, pa le malo veselja. Kljub svoji mehki, pohlevni in strpni naravi, je ljudstvo v teh krajih odkritega značaja, že iz starih fevdalnih časov borbena in svojevoljno. Kadarkoli v zgodovini je bila na vrhuncu socialna reakcija, je bilo po teh vaseh mirno, ljudje kakor da jih ni, da so brez lastne misli in brez hotenja. Ko pa se je kolo časa zaobrnilo, je tod vse zaživelo, pojavili so se pogumni ljudje, o katerih obstoju nihče ni imel niti pojma. Janže Novak je bil iz te maloštevilne trume. Pokonci je nosil glavo, svojo misel je takorekoč bruhal iz sebe na ves glas, brez mnoge premišljevanja o tem, kdo ga sliši ali posluša, nekako uporno. Zaradi tega, te svoje odkritosti, je bil pri sodobnikih često v zamerah in zadregah. Nič okornega Gorenjca, nič gladkega Dolenjca ni bilo v njem, več kraševskega morda.

Tik pred svetovno vojno, ko je bil še študent gimnazije, sem že čul o njem v zvezi s tedanjo nacionalno revolucionarno omladinsko organizacijo. Pokvarjenci, stremuhi in ničvredneži se v tej organizaciji z vseskozi idealistično

smerjo niso zbirali. Klerikalca gotovo ni bilo nobenega med njimi, ki so hoteli žrtvovati svoje mlado življenje za svobodo naroda in Slovanstva. Tudi stari liberalci so jih zaničevali na vso moč kot zaletéle in fantaste, ki nimajo razumevanja za »realnost«. V delavskih vrstah je zbudil ta omladinski pokret ne zaradi svoje nacionalistične poante, temveč zaradi svojega revolucionarnega značaja precej simpatij. Že pokojni dr. Anton Dermota, Slovan in socialist po duši, ki se je zanimal tudi za duševno življenje tedanje srednješolske mladine

Notranje Gorice

v Gorici, je organizaciji poročal o njem in o gibanju, sredi katerega je stal Janže Novak s svojimi tovariši. Tedanja nasilna nemška in italijanska hegemonija na Slovenskem je mlade in gmotno odvisne slovenske študente privedla do odkritega odpora in do žrtev, ki so jih pozneje res morali doprinesiti. Stara nacionalna in klerikalna inteligenca je pošiljala tej mladini najprej rahle

opomine, naj se spametuje in ne križa njihovih oportunističnih političnih računov. Ker to ni pomagalo, jo je zatajila in končno obsodila pred očmi biričev in sodnikov. Janže Novak in njegovi prijatelji se niso ustrašili, pogumno so nadaljevali na svoji izbrani poti, ravnali so se po svoji mladi in čisti vesti ter pameti. Ko je izbruhnilo veliko klanje med narodi, je Janže Novak v družbi svojih zvestih prijateljev moral dajati odgovor tistim, proti katerim se je boril in delal. Še skoro fantiček, vitek in visokorasel, v lice bled, vendar z nemirnim ognjem v temnih očeh, je brez kesanja kot kakšen dozorel in uravnovešen mož stopil pred justico, ki ga je vrgla v večletno ječo. Ječa nikogar ne spreobrne, nikogar ne »prepriča« — to se je pokazalo tudi pri teh nebogljenih mladih študentih, ki so bili gospodarsko proletarci, duhovno pa bogataši.

Šele mnogo let po vojni sem se osebno spoznal z Janžetom Novakom na neki politični seji. Ne vem, kdo ga je bil privedel tja. Tedaj je bil že mož z rodbino, brez trdne eksistence, toda še vedno išoč pravico v življenju. Prišel je često, toda kmalu je ugovarjal starejšim možem, tudi meni — mimogrede povedano — hoteč uveljaviti svoje poglede na svet in življenje. Tudi sedaj še je bil umstveno revolucionar in često smo mu molče pritrtili. Nekoč pa se mi je okril, tožeč, da ne razume teh starejših kmetskih mož. »Mislim, da ne spadam med nje!« je dejal. »Tudi za mene nima smisla, da bi izgubljal čas z njimi!« In sva se zmenila do kraja. Rekel sem mu, da je po svojih mislih in mladosti človek bodočnosti ter mu svetoval naj gre med mladino, ki še nima ne svetovalca, ne vodnika, ne ideologa. In se je res kmalu pojavil v vrstah kmetskih fantov in deklet kot govornik, organizator in urednik. Vso svojo dušo je položil v to organizacijo, neprestano premišljuje, kako bi jo dvignil in ustalil. S to organizacijo je poslej rasel, z njo živel in padal. Njegova misel je bila, da zbere in organizira mladino naše vasi in ustvari armado bodočnosti, ki bo umstveno načelno enotna, borbena in manj oportunistična od starih generacij. Njena naloga naj bo, da državo, za katero se je on boril še kot bled in gladen študent v življenju in v ječi, preosnuje v »socialno pravično« človeško družbo. Pojem »socialne pravičnosti« pa mu še ni bil zadostno jasen in do zadnjega se je v sebi boril, da najde pravilno smer. Nemirna misel mu je begala od desne na levo, pa zopet nazaj od leve na desno. Ker je poznal naš rod prav dobro iz življenja in je videl to množico gospodarsko šibkih ljudi, se je vedno zopet ustavil na levici, išoč kompromisa med posestnim kmetskim delavcem in brezposestno delovno množico. V tem stalnem iskanju umstvenega temelja, ki bi nudil ugodje vsem, ki delajo, so mnogi njegovi sodobniki videli neko neuravnovešenost, neko nestalnost v njegovem dnevnem prizadevanju in udejstvovanju. V tem oziru je bil Slovan po svoji duši, ki je sicer vse razumel, toda je vedno nečesa iskal, neprestano preiskoval, toda nič umetničil in zavijal. Vse pri njem je bilo priprosto, enostavno in ravno, brezkompromisno, zato borbeno.

Leta 1928. sva se našla zopet pri graditvi nove organizacije revežev. Tam doli iz zapuščenih dolenskih vasi sem prejel pisma, naj se udeležim zborovanja za izvedbo že davno obljubljenega, a tudi že davno zopet pozabljenega agrarne reforme. Na tistem zborovanju sem našel zopet Janžeta Novaka. Priprosti možje, ki so se tam znašli, so sicer vedeli kaj hočejo, niso pa znali začeti. In Janže Novak je bil takoj sredi dela, že je sestavljal obširno resolucijo in govoril o smernicah in nalogah nove organizacije, ki naj privede k izvršitvi agrarne reforme v korist malega kmetskega človeka. Ustanovila se je »Zveza slovenskih agrarnih interesentov«, ki je začela z delom povsem na novo. Vsa leta, prav do svoje rane smrti, je posvečal Janže Novak vse svoje moči, svoj čas in svoje pravno znanje tej organizaciji nesebično in celo v lastno osebno škodo. Na vseh občnih zborih te Zveze je spodbujal ljudi k borbi in vztrajnosti, hodil je na številne sestanke, dajal ljudem nasvete in jim dejansko pomagal, interveniral

pri sporih med reveži in veleposestniki, pisal prošnje in pritožbe ter sestavljal razne osnutke zakonov in uredb. Ako bi to delo in ta trud vložil v kakršnokoli drugo delo, dosegel bi pohvalo in čast. Toda on je vedel, da delo za ljudstvo, za ponižane in razžaljene ne prinaša posvetnih darov, a je kljub temu ostal zvest sebi in narodu, za katerega koristi se je tako junaško in požrtvovalno pehal. Močnejšega dokaza, da je bilo vse njegovo delo idealistično usmerjeno, božje bi dejal, ni mogel doprinesti. Njegova je bila misel, naj bi se razlašeni veleposestniški gozdovi porabili za starostno in invalidsko zavarovanje našega kmetijskega delavca. Ta njegov program je zbudil med ljudstvom vnovič vero v boljšo bodočnost. Bil je zelo razočaran, ko je zvedel, da je ta misel padla ob končnem izvajanju agrarne reforme, ki ga v sedanjem stanju sploh ni zadovoljila.

Zavest dolžnosti mi veleva, da tu zapišem o njem: Bil je človek, sin našega naroda, naše grude, pravi slovenski fant, ki je vse svoje življenje mislil na svojega bližnjega, ki je nesebično delal za svoj narod in ki je mlad legel v grob; nezadovoljen, nemiren in uporno trd, a prav takšen, kakršen se je bil rodil v kmetški hiši tam na obronku ljubljanskega barja in ki je zaslužil spoštovanje in pozornost vseh, ki delajo in ustvarjajo.

Tebi, Janže Novak, ki si bil pravi naš kmetški fant in doktor prava, bodi zahvala in slava!

Kako naj razumem . . .

† Janže Novak

*Sem gledal škrjančka,
ki v nebes trepeta
in svojo pesem usiplje,
kot da bi bila zlata pšenica.*

*Sem gledal galeba morjã
klubovati valovom, vetrovom,
poslušal klic njegov,
presunjen samote, obupa.*

*Mi orel je krožil pred očmi,
krog strmih gorskih grebenov,
vladal je soncu, višavam
in meril svet pod seboj.*

*Škrjančka ljubezen, galeba
pohlep in orla ponos goni v višine;
kako naj razumem, srce,
tvoje strahotne podvige?*

(Na Urški gori,

16. in 17. julija 1933.)

Janže Novak — človek

E. L.

Premnogim Preporodovcem je zapela smrtna kosa v najlepši mladosti svojo strašno pesem. Predstavniki tega predvojnega pokreta poznajo neizprosno usodo prav dobro. Pred dvajsetimi leti je prvi odšel vodja pokreta Avgust Jenko, dobrovoljec, in potrdil s krvjo svojo pripadnost k jugoslovanski ideji pod Cerplanino. Ivan Endlicher, obsojen na sedem let, umre kmalu za njim v graških ječah za jetiko. Njim sledi cela vrsta junakov, ki so darovali življenje v boju za svobodo ali so umrli za posledicami vojne, ali pa jih je zadela kaka druga usoda. Letos poleti pa smo izgubili še dr. Janžeta Novaka.

Kot mlad srednješolec je bil v preporodovskem pokretu na vodilnem mestu. Bil je neugnan temperament, človek, ki ni mogel preboleti krivic ne naroda, ne posameznika. Mlada duša, ki bi ob primerni priliki sama zgorela s sijajem svetlega kometa na črnem, avstrijskem nebu. Življenje, ki bi se samo pogubilo, samo da bi dalo svojemu narodu za trenotek luči. Naš Janže, danes vodoravni mož, bi bil naš Princip, Žerajić, naš Jukić. Tako se je s pomočjo

Lopar (Janžetova snimka)

njegovega fanatičnega udejstvovanja širila po slovenskih krajih, posebej v sončni Gorici misel svobodne jugoslovanske države. Za svojo idejo je moral prestati težke preizkušnje.

Vklenjena v skupne verige z Endlicherjem sta korakala po ljubljanskih ulicah na kolodvor, od koder jih je vlak odpeljal v graške zapore. Tam je videl veliko trpljenje smrtno-izmučenega Endlicherja. Tam je sam čutil brezupno grozo počasnega umiranja. Vsa njegova velika ljubezen do domovine se počasi spreminja v sovraštvo do zatiralcev in se končno izlije v sledeče verze:

*Prodreti hoče iz ječe po svobodi stegnjena pest,
sovražiti hoče razjarjena duša od zemlje do zvezd.*

2.

Amnestiran po treh letih ječe in blaznice se vrne domov v idilične Notranje Gorice in išče zdravja duši in telesu. Med tem pride leto 1918, pomlad težko

pričakovane svobode. Janže ne vzdrži doma, hiti v Ljubljano, zbira prostovoljce, agitira za svobodo Koroške, tudi sam jo gre braniti in se vrne ranjen v Ljubljano.

To je bil študent Janže Novak v težkih časih leta 1912 do 1920.

In sedaj začne živeti mirnejše življenje. Konča študije, posveti se pravu, oženi se in dobi dva sinova. Ustanovi si domače ognjišče, hišo si zida, gorske čevlje in smučke kupi in na gore hodi po zdravje, po dobro voljo, po živlensko silo, ki mu jo je tako malo ostalo. Občuduje in uživa domačo zemljo.

Vendar v vsem tem revolucionarna duša Janžetova ni našla pokoja. Meje jugoslovanske države so bile zakoličene, tretjina Slovencev je ostala na Koroškem in v Primorju pod tujcem, svetovni mir pa je zahteval potrpljenje in žrtve. Tako se vsa Janžetova miselnost obrne od teh meja, ne da bi jih niti tre-

Janžetovo taborenje na Loparju

notek pozabila, in se približa slovenskemu človeku-poedincu, študentu in kmetu. Tistemu študentu, ki ga je vodil pred vojno in ki ga je smatral za nosilca mlade svobode, in tistemu kmetu-bajtarju, ki v tisočeri svojih bornih kočah z znojem in muko ustvarja temeljne dobrine naroda. Janžeta najdemo pri »Ferijalnem Savezu«, pri »Starešinski organizaciji Preporoda«, pri »Jadraniu«, pri »Mladem Preporodu«, pri »Sokolu«, pri »Kmetški prosveti«, pri »Zvezi kmetških fantov in deklet«, v konzorciju »Grude«, v »Zvezi slovenskih kmetov« v »Svazu slovenske agrarne mladeže« (Praha), v »Zvezi slovenskih agrarnih interesentov«, v konzorciju »Kmetškega lista«, v kmetški politični organizaciji, kot predsednika ali odbornika in najmarljivejšega člana. Janže hodi s kmetškimi fanti s koso na rami na tekme koscev, Janže pleše ob harmoniki s kmetškimi dekleti, a Janže nosi pri vsem tem razne načrte v glavi, med katerimi ni najmanjši problem, kako z razlastitvijo velikih tujčevih gozdov in poljan, kako z agrarno reformo kmetu-bajtarju, temu najštevilnejšemu in najrevnejšemu sloju pre-skrbeti starost. Kako hlapcu Jerneju, da ne bo upravičeno zažigal hiše, ustvariti

z odvzetim mu bogastvom pokojninsko zavarovanje za primer starosti, onemoglosti in beraštva.

Ta leta pridnega dela so bila po večini srečna, če odštejemo težko borbo za kruh svoji rodbini in zase. Vendar zla usoda ni počivala, po dolgem trpljenju — dve leti pred njim — umre žena, družica v rodbini in pri kmetsko -prosvetnem delu. Ostal je sam z dvema sirotami.

Vsa ta dogajanja so ustvarila v teku let v Janžetu lep značaj, iz mladega revolucionarja je postal človek, ki svojemu bližnjemu ni bil volk. Nešteto pravn je vodila njegova pisarna zastoj. Mnogim študentom, delavcem in kmetom je pomagal, ne da bi gledal na lastno korist. Pri raznih društvih in za razne namene je razdajal svoj težko prisluženi denar. Povsod, kjer je delal z živo in pisano besedo, je prinesel tudi svoj denarni prispevek. Zanj je bila ideja vse. Sovražil je finančne mogotce, ker se je zavedal, da je nesocialna porazdelitev narodnega premoženja največja nesreča za narodno blagostanje. Težke eksistenčne pogoje delavca in kmeta - bajtarja je smatral za največjo oviro potrebne duhovne regeneracije naroda, a obenem za glavni vzrok vedno večjega proletariziranja širokih mas.

V tem pridnem delu in pri svojem prirojenem ognjenem temperamentu je moral delati tudi pogreške. Vendar bistroumen in dober, kakor so že sinovi naših kmetjskih starišev, je te pogreške brž uvidel in rad popravil.

Za popis Janžeta Novaka kot človeka bi bila potrebna Cankarjeva roka. Janže bi je bil tudi vreden. Hlapcu Jerneju je podoben, samo še bolj potrpežljiv, še bolj priden in delaven, da prepreči nasilne socialne prevrate in odvrne škodo, ki jo prinesejo s seboj.

Janžeta Novaka ni več. Ostal nam bo najlepši spomin iz mladih let.

Popevka kmetjskih trum

Petja Robotkin

*Tam od Gorjancev do Orle vasi,
hribov gorenjskih in kraških čeri
hodi naš Janže.*

*Pesem je zrasla in nič več ne umre,
pevaj jo z nami, da mrtve užge,
puntarski Janže!*

*V žuljavih rokah se kosa blešči,
v srcih mladostnih vse v soncu gori,
zbiraj nas, Janže!*

*Zarja se dviga po naših zemljah,
kosa je dvignjena v zadnji zamah,
spremljaj nas, Janže!*

*Prapor zeleni pokrila je vso vas,
čakamo še na Tvoj krepki ukaz,
zbudi se, Janže!*

Za Božič na Stolu

Dr. Viktor Maček

Gosta megla naju je sprejela vase, ko sva se v Žirovnici zmotala iz vlaka. Kar malo v napoto so nama še bile smuči, ki sva jih na ta dan — Svetega večera — prvič vzela s seboj, dasi v ravnini ni bilo še nobenega znamenja o snegu in je kraljevala zimska neprodurna megla prav od ljubljanskega polja pa do pod Stol. Tja gor sva se namreč namenila z Janžetom, kateremu sem se priključil kot navdušen smuški začetnik potem, ko mi je z gotovostjo izvedenca obljubil, da si bom na snežišču med Stoloma po poljubnosti lahko narahljal kosti. Zato sva moško zadela smuči na ramena in jo mahnila na pot, ne da bi se zmenila za šale sopotnikov-znancev, ki so nama ob oknih vagona za slovo priporočali, naj vendar ne pozabiva prinesiti nazaj v robcih vsaj malo snega za vzorec.

V bližnji gostilni sva se okrepčala s primernim zajtrkom, nato pa sva zavila kar povprek preko travnikov do ozke doline navzgor. To pot sva še posebej požurila, dasi sva, ponavadi spočetka korak zadrževala, ker mi je Janže obetal, da bova v kratkem iznad megle v kraljestvu zelenega smrečja in borovja in zgodnje-zimskega sonca. Zato sva z vnemo vrtala s smučmi meglo pred nama in res naju je po slabi pol uri hoje pozdravilo sonce s prvimi žarki, ki so se dotipali do naju skozi gornje meglene plasti. Še malo, pa sva bila na planotici, ki je bila posuta z iskrečo se roso in se je kopala v jutranjem soncu. Kazalo je na lep dan, pa tudi na izdatno pot. Vprašanje je le bilo, katero smer naj ubeleva, ker pred nama so se s planotice vile navkreber v gozd in zelenje kar dve poti, prva lepo nadelana in gladka, toda v precejšnjem loku, druga pa kar premo navzgor. Ni se dolgo pomišljal Janže in že jo je mahnil s ceste na to stezo, češ ravna pot — najkrajša pot. Na moje opozorilo, da steza ni markirana, me je potolažil, da je pa zato smer prava. Pri taki odločnosti sem potlačil nadaljnji pomislek, da bo pot bržkone precej nerodna in tako sva začela prodirati skozi brinje, trnje in borovje navzgor. Šlo je nekaj časa prav dobro. Sonce se nama je smejalo iznad vrhov ter naju zasipalo z mehko svetlobo in toploto jutranjih žarkov. Z naslado sva zajemala čisti zrak in se veselila svetlobe in toplote, kar vse sva skozi dva tedna pogrešala v meglenu morju, ki je trdovratno tlačilo gorenjsko ravan z Ljubljano vred.

Sredi kramljanja nama je zastala beseda, kajti naenkrat sva ugotovila, da nama je steze zmanjkalo. Znašla sva se v hudourniškem jarku. Po kratkem posvetovanju sva se odločila, da nazaj za nobeno ceno ne, pa sva nekaj časa sledila studenčku proti viru, nato pa sva se začela spenjati iz jarka po bregu navzgor. Strmina je bila izdatna in smučke, ki sva jih vlekla kar za sabo, so ropotale in odskakovale med koreninami in kamenjem, tako da sva morala prav dobro paziti na nje, da nama niso ušle nazaj v globel. Oprijemala sva se vejevja, lovila za debela, nekaj časa sva lezla po gladkem mahovnatem bregu prav s težavo, in pošteno sva se razgrela, ko sva skoro čez uro vzpenjanja zagledala na strmini nad seboj pot, ki sva ji preje s takim omalovaževanjem pokazala hrbet.

Ko sva končno na pravi poti sedla malo k počitku, sem ugotovil, da nama je ta »bližnjica« za lep čas raztegnila hojo. Janže pa se ni dal ugnati, češ da pa zato občutek prestanih ovir in nenavadne poti odtehta lagodnost vsem običajne ceste. V Prešernovi koči sva si nato privezala duši in sva po uri opoldanskega odmora, ki sva ga izrabila za sončenje, mahnila naprej. Popoldne sva bila bolj umerjena, pa sva se držala kar redne poti, tako da sva še pred večerom dosegla kočjo na vrhu. Ker sva dobila ključ v spodnji koči, sva se v kuhinji kaj skoro udomačila in si pripravila skromno turistovsko večerjo. Ker je bilo za počitek

še prezgodaj, sva si krajšala čas s pripovedovanjem šaljivih dogodkov iz lastnega življenja. Tako mi je zaupal, da je tudi njega v prvih gimnazijah, kot vsakega študenta z dežele, navdajala goreča želja, da bi postal mašnik. Odklonitev sprejema v »škofove zavode« — očetova hiša je bila preveč na glasu naprednjaštva — mu je te nade uničila. Tako si je svojo željo tešil s tem, da si je doma v kamrici postavil oltarček, pred katerim je opravljal pobožnosti in »maševal« pred otroci iz vasi, ki so mu bili zvesti farani in dobre ovčice. Tudi primerne pridige niso izostale. Vso to mašniško slavo je pa nekega popoldneva pobral ogenj, ki so ga užgale sveče na oltarčku in so ga domači še baš o pravem času zadušili. —

Prva ljubezen — na paši

Zlasti pa sem se nasmejal sledeči njegovi dogodivščini:

Vedno je rad opravljal ženska poljska in gospodinjska dela in se je tako nekega poletja, menda na počitnicah v prvi gimnaziji, vrnil med žanjice. Nista bila še dva snopa na tleh, pa se je že užel v nogo in to prav temeljito. Ker je bil nemiren, se mu rana ni hotela zlepa zaceliti, pa je moral poležavati za hišo na vrtu, dočim so bili drugi domači za delom na polju. Za postrežbo so mu določili sestro Ančko, s katero sta bila od nekdaj še posebno dobra prijatelja. Vročina in rana sta ga užejala, pa si je zaželel sence in vode. Potrpežljivo ga je sestra naložila na hrbet in ga vlekla preko vrta. Spotoma pa je z ranjeno nogo

zadel ob korenino in je vsled bolečine zakričal tako, da se je ubogi konjiček pod njim od strahu spodtaknil in sta se oba zvalila po travi. Na mah so minile vse bolečine, planil je pokonci in jo ucvril za sestro, ki je bila še hitrejša od njega. Priredila sta dirko okoli hiše, pri kateri ga ni rana prav nič ovirala, tako da jo je skoro ujel ter jo po bratovsko podučil, kako se mora prenašati bolnega brata. No, pa sta kmalu pozabila dogodek in zopet ga je verna strežnica negovala v senci kostanja na vrtu.

Tako sva kramljala in si krajšala večer, dokler ni že skoro najino samotnost prekinil prihod druge skupine gostov pod noč. Naslednji dan sva se zgodaj skopala s postelj. Oba vrhova Stola sta se blestela v snegu in belo snežišče med Stoloma naju je vabilo na smuk. Že razgled izpred koč, kjer se je dalo v zavetju sončiti kar brez srajce, kljub poznemu času Svetega dne, še bolj pa razgled na samem Velikem Stolu naju je bogato poplačal za mali napor prejšnjega dne. Pred nama se je razburkano penilo megleno morje, tako gosto, da so se sončni žarki kar odbijali. Kot črni otoki so moleli iz njega bližnji vrhovi Karavank, na vzhodu so se pod vzhajajočim soncem iskrila snežišča vrhov Kamniških planin, proti zahodu so se kot ponosni otoki proti nebu vzpenjali Triglav, Stenar in drugi vrhovi Julijskih Alp. Proti severu pa je pogled nesel prav do avstrijskih in tirolskih Alp in v izredni čistoti so se na obzorju risali Dachstein, Veliki Klek in drugi velikani avstrijskih in tirolskih planin.

Dan sva prebila v veselem smučanju ter sva se proti večeru posvežena prirodnih krasot vrnila in nazaj potonila v megleno morje na novo delo.

Tovarišu v slovo

Francè Mastnak

*Junaka — v Tebi smrt je pokosila!
A vzela ni besed v granit vklesanih,
Nam pisanih, za naša žitja danih —
Elita Tvoja — ki nas je vzgojila.*

*Za preporod vasi — goreča sila.
Enkrat, sedaj, po dnevih dokončanih,
Teško izživljanih — častno priznanih —
Uteho daj Ti Bog in — zemlja mila!*

*Nas s Tvojim duhom prapor bo zeleni
Od zmage vodil k zmagi za pravice
V poslednjo vas: trpečo od krivice.*

*A ko pokret boš slutil pridobljeni —
Kot Črtomir k slapovom je Savice —
Urani spet med nas: svoj grob razkleni!*

Žalostna gora nad Barjem

Joža Likovič

Nad Barjem se je večerilo, nalahno in neslišno, od oblačne ovčice do ajdovskega zidu za Ljubljanskim vrhom, od zapuščenih požarnic do cesarskega mahu, od okenca do srca, ki bo ginilo nocoj v nepotešeni pozabi. Tako se spočno pri nas beli jesenski večeri, nič se ne gane, samo angeli odpirajo line vrh ostarelih stolpov in čakajo, da odnesejo prošnje molitve pred nevidno obličje Usmiljenja.

Predno so se zgrnili ta večer mrakovi nad močvirnimi puščobami, se je božji prst še enkrat dotaknil vsega stvarstva, da se je razživel in razbistrilo. Soseske murnov so se verno oglašale v mahovitih zatišjih, nad zakotljami se je zgubljal klic žerjavov, ki so iskali med koračami pripravno gnezdo, mrtvaški skovik je priletel bližje. Na Ljubljanici so vrisknili čolnarski hlapci, ki so srečno prebrzdali vrtinčasto krnico pri Lukmanu. Dekleta so zapuščala lehe in prazna strnišča ter si pripevala. Veter se je dvignil nad Menišijo, češmilje se je zdrznilo, rdeči srčki so strepetali, vsi utrinki, zlati in drobni, so se razpršili nad čelom Sv. Treh kraljev, sence so se potegnile preko barskih zrn in strženov, ki so jih zajele žalne slutnje in hlad, smrt je stekla ob mejici.

Tako sem občemel na Žalostni gori; čisto sam sem strmel preko okrušenega ozidja na naše Barje. Rahel odsvit večerne zore je še mrlel na cerkvenih stenah in puščal na mahoviti ravninci neznatno sled svetlobe. Železna kača je nezadovoljno pogrčkavala sredi peči, ognjene grive so se spletale nad njo. Za bistriškimi košeninami so se dramile prve meglice, bele in tanke, same sanje in jesenske slutnje, ki jim bosta drugovala mesečina in nežna rosa. Nad Notranjimi Goricami so se svedrali tanki dimčki; kakor bi se dvigal žgalni dim pravne daritve, tako so se vili naravnost v nebo, kjer so jih pile nevidne ustnice večera. Strahotne polhograjske grmače so kljubovale mrakovom, v nejasni daljavi so razkazovale planine svoja deviška ledja, ki jih še ni omadeževal nespodoben dotikljaj.

Tedaj je zazvonilo Zdravo Marijo. Zdrznile so se ustnice bronastega brata, ki zvesto čuva gorsko svetišče, revno brinje in tisočere romarske stopinje. Šentajnar je pognal samčka, vsa božja žlahta pod Krimom se je zganila. Dolgo je zvonilo, enkrat za odpuščanje naših grehov, drugič za verne duše na težkih razpotjih in v vicah. Končno so se še enkrat oglasili vsi zvonovi z veselejším napevom, kakor da hočejo potešiti žalostne in uboge Barjane. To je tista svetla ura, ko zvon pri nas zadnjo luč in se prikazujejo iz jezerskih okenc bela trupla utopljenecv.

Vedra pesem me je zdramila. Pred menoj je ležalo Barje s svojim pravljničnim večernim smehlajem. Malo megle, malo hrepenenja, zaostal oblaček nad Pokojiščem, počasen čolnar na Ljubljanici, mesec vrh Srobotnika, podoben zlati obrvi, pod katero počiva božje oko ...

Zares! Po dolgem času sem se oddahnil pri svetišču na Žalostni gori, kjer ni laži in puhlosti, ampak je ostalo še vse pri stari častitljivosti, nedotaknjeno in sveto. Semkaj še ni segla neusmiljena roka, ki ji pravimo kultura. Štirinajst postaj križevega pota, počrnela opeka, mahovi na zidovju, železne vezi na oknih ... Obšel sem križev pot. Nič se ni odkrhnilo od drage častitljivosti in skromnosti. Podobe so ohranile nekdanji sij, Jezusov obraz je ostal krotak, Judje krviželjni, jeruzalemske žene objokane in drobne. Oddrznil sem vrata in vstopil v pobožnem razmišljanju. Tajinstven somrak je napravljval svetišče skrivnostno, večnost se je selila med oboki; po ozkih stopnicah, ki vodijo

nekam na stranski kor, so tihotapilj mrakovi in se sramežljivo odmikali. Obrazi svetnikov so bili voščenobeli, oči velike in polne svetega sijaja, Marija na altarju pogreznjena v žalost in bridkost. Poljubi romarjev so se še blesteli na marmornatih tleh pred velikim altarjem, na zlatih svetinjah in zaobljubljenih spominih. Nobene groze in tesnobe, same zaobljube, ki ne vežejo ampak dvigajo in osrečujejo ubogega človeka. Semkaj so prihajale naše matere, da potožijo težave in martre. Njihovi obrazi so bili podobni gramplastim jabolkom, ki zgodaj dozoriyo in nagubajo rdečkasto kožico. Molitev teh žena je bila preprosta in raskava, kakor so bile razpokane in zažuljene njihove dlani, ki so jih dvigale k Bogu; njihova molitev se je končavala s tisočnimi križi, ko so šepetale ustnice stoletni amen. Kleče so se plazile okoli velikega altarja in trpele z Marijo sedem žalosti.

Živo se še spominjam nekega jesenskega romanja, ko smo šli z materjo na Žalostno goro, kjer se je vršilo veliko opravilo. Množice romarjev so se vsipale s širnega Barja, od polhograjskih globoč do izžanskih zavodov, od Menišije do rakiških senožeti. Gospodarji, nerodni pastirji, matere, čolnarski hlapci, dekleta s kito rožmarina v molitveniku. Čudoviti prizori! Težke obleke, barvani naglavni robci, zaguljeni čevlji iz kravjega usnja, razpokane dlani, revščina in vonj po senu, srca pa mehka in polna otročje udanosti. Nad vsem tem pa veseljno nebo in sonce.

Po maši smo sedli z materjo v breg pod cerkvijo, da se pokrepčamo a sladkimi odpustki. Romarji so se razgubili po leščevju, dekleta so se smukala med brinjem. Čudovit pokoj jesenskega poldneva je ležal vsepovsod, na Barju, med revnimi kajžami in jezerišči... Še železna kača je nehala drgetati, vsa mrzla in strupena je ležala sredi poljan in njiv, noben pisk ni presunil prazničnega razpoloženja. Črede brezbriznih oblakov so se gnetle nad Lipovcem in Štango, v bukovju je štela žolna jesenske minute. Na Žalostni gori je pa eladko prizvanjalo. Ko so se udarjali bronasti klicarji v starodavnih linah na svoja orjaška prsa, je romala moja duša po pozabljenih vrhah naših gora nad Barjem, od cerkvic do mrtvaških vež, od znamenj na razpotjih do Komina na Ljubljani, poklekala pred domačim pragom, se spoštljivo dotikala rodne lehe ter se vračala mirnejša in vedrejša. Še barska zemlja se mi ni zdela tako črna in grenka! Vse je bilo polno ljubke prikupnosti. Sv. Trojica nad Vrhniko, graščinska Bistra in vsa boljša zlahta od Figarčkov do Mrkuna na Bregu, od Drašlerja na Dolu do Stare šrange na velikih cesti; mlin na izvirku, čegar vrata so kamenita kakor graščinska pod goro; košati orehi, polni zlatega leska, krtine na ledinceh, zvijenki in jaški, kjer smo se tolikokrat igrali in čakali bogve kaj!

Tako smo sedeli tistikrat na Žalostni gori, med nami pa mati vsa v soncu in dobra. Nje sem se spomnil, ko sem zapuščal svetišče in se dotaknil z roko posvečenih zidov.

Žalostna gora nad Barjem! Rad bi se še enkrat odpočil na tistih mahovitih samotah kraj lipovega drevoreda, kjer krikajo murni tako svobodno in nemo-teno. Za hip bi zadremal, morda bi se oglasili zvonovi in potrkali na bronasta prsa, iz katerih bi privrela pesem o mladosti in mesečnih nočeh. Morda bi se sklonil kakor nekdanje dni nad materin obraz, morda bi začul zvonklanje črede, ki se vrača s trdinske zemlje, pesem pastirjev in rahel odmev z barske planjave.

Žalostna gora! Kdaj se povrnemo za vedno v tvoje naročje, kjer nam bo prizanešeno z lažmi in zaničevanjem. Tam se homo objemali kakor bratje in prijatelji. Tja se bodo vračale duše blagih rajnkih, svetinje jih bodo spremljale na kraj luči, hladu in miru.

Borba za novo življenje

Joža Musil

»Da, zadruga. Danes sem sprejel od »Osrednje zadružne zveze«, pismo, v katerem nam sporočajo, da nam izplačajo za prodani krompir samo 50% dogovorjene cene.«

»To ni mogoče!« sta hkrati vzkliknila Sojer in Aleš.

»Utemeljujejo pa takole: Večina krompirja, ki ga je prevzela od nas »Osrednja zadružna zveza«, je bila poslana v večje industrijsko središče neki »Velenakupni družbi«, ki prodaja pridelke na drobno. Dosedanji stiki Zveze s to družbo so bili najboljši, pošiljke našega krompirja pa družba ni hotela prevzeti češ, da je krompir slabše kakovosti. V teku par dnevnik pogajanj je stal krompir na postaji in namrznil. Ni bilo druge rešitve, nego sprejeti ceno, ki jo je ponujala »Velenakupna družba«. Po odbitku vagonске ležarine in drugih stroškov dobimo za krompir le 50% dogovorjene cene.«

»Strašno. Na to ne moremo pristati. Prisiljeni bomo tožiti se.«

»Tudi jaz sem na to že mislil. Toda Zveza tega ne priporoča. Po resnem prevdarku sem tudi sam spoznal, da bi bilo to samo nespametno razsipavanje denarja.« je dejal Kolenc.

»Kaj torej početi? Članom vendar ne moremo reči, da jim plačamo za krompir le polovico cene. To bi bila prava revolucija in konec vsem našim sanjam o zmagi in blagostanju »Kmečke zadruga«; to bi bil pokop naše zadružne misli«, je pripomnil Sojer.

»Kaj torej storiti? Poklical sem vaju zato, da to stvar rešimo.«

»Zdi se mi, da je vsega kriva »Osrednja zadružna zveza«, naj torej tudi ona nosi posledice.

»Težko je kaj zahtevati od Zveze, kar vendar sam veš, Aleš. V našem dogovoru piše, da Zveza samo posreduje prodajo krompirja, da pa za nobeno stvar ne odgovarja«, je pojasnil Kolenc.

»Slutim, da je vse to napravljeno zlonamerno ter da imajo naši tovarniški delničarji vmes svoje prste.«

»Tudi jaz sem mislil na to. Zdi se mi, da so vse umetno izzvali borzni špekulanti in borzni roparji v nameri, da nas uničijo.«

»Ali naša »Osrednja zadružna zveza« nima toliko moči, da bi to preprečila?« je vprašal Sojer.

»Imela bi jo, če bi bila dovolj trgovsko prožna, spretna ter odločna, če bi bila na trgu usmerjena in podjetna«, je Kolenc pojasnil Sojerju.

»Čemu potem sploh obstoja?«

»Morda zato, da skrbi za mastne sinekure svojih svetovalcev,« je pikro pripomnil Aleš.

»Tvoje besede, Aleš, so ostre, toda precej resnice je v njih. Vse naše centralne organizacije so bolne na tej bolezni. V vodstvo silijo ljudje, ki jim ni za uspeh organizacije, temveč predvsem za osebne ugodnosti in koristi, ki jih

skušajo uresničiti v organizaciji. A uradništvo? Na podrejenih mestih so sami protežiranci, iz bližnjega in daljnega sorodstva. Kakšno je delovanje za takih okoliščin, to je drugo vprašanje. Mislim, da nam je naš slučaj v tem pogledu dovolj odprl oči. Ves ta centralni aparat nam je pravzaprav v oviro, namesto da bi pravilno uveljavljal naše napore in delo«, je ostro govoril Kolenc.

»Žalostno, hudo žalostno!« je dodal Sojer.

»Zaman je, o tem še naprej govoriti, da ne izgubimo vere vase in svoje delo. Vrnimo se k stvari, tovariša.«

»Kaj nam je torej početi? Kaj meniš ti, Janez?« se je Sojer obnil h Kolencu.

»Po mojem mnenju ni drugega izhoda, nego sprejeti ponudbo. Tožba bi nam le požrla denarje. Hudo je to, toda ni druge pomoči. Preslabi smo, da bi se mogli zoperstaviti izkoriščevalski borzni organizaciji, ki ima vsepovsod razpredene svoje mreže.«

»Kaj bo dejalo ljudstvo, če mu ne plačamo po obljubljeni ceni?«

»Veljaj kar veljaj, plačati moramo!«

»Od kod bomo vzeli?«

»Vesta, da smo si denar izposodili. Ne preostane nič drugega, nego posojilo podaljšati. Za nas je to močno tvegana stvar, s tem so naše domačije na tehtnici, toda druge pomoči ni. Če smo se spustili v boj, moramo vzdržati za vsako ceno.«

»Za nobeno ceno ne smemo popustiti«, je vroče dejal Aleš.

»Naš boj bi bil mnogo lažji, da imamo lastno denarno ustanovo. To vprašanje zadovoljivo dozoreva in ni ve daleč, ko ga bomo uresničili. Prav zato moramo tembolj vztrajati, da se našim sovražnikom ne posreči omajati vere v združno misel.«

»Ko bi le kmalu prišlo do tega — potem bi zagodli našim oderuhom in izkoriščevalcem.«

Na vrata je v tem nekdo močno potrkal. V sobo je vstopil Tomaž Hostnik, oblečen kar v modro delovno obleko, ker je prišel naravnost iz tovarne.

»Dober večer, Hostnik! Kaj prinašaš dobrega?« ga je pozdravil Kolenc.

»Dober večer, tovariši! Vprašujete kaj prinašam? Žalostne novice. Danes smo bili vsi člani predsedstva naše strokovne organizacije poklicani v pisarno ravnateljstva; sporočili so nam, da bodo zavoljo racionalizacije in omejitve produkcije odpustil trideset odstotkov delavstva. V seznamu odpuščenih smo vsi zavedni delavci, ki smo se navduševali za idejo združnega tovarniškega podjetja, v katerem bi poleg kmetov, ki bi dajali surovine, odločali tudi delavci, zaposleni v tovarni. Za to svetlo idejo bo treba žrtev in trpljenja. Železna peta oderuškega kapitalizma nas skuša pomandirati k tlom. Toda mi se ne damo, ne damo,« je v eni sapi govoril Hostnik.

»Dejal si, Tomaž, svetla ideja, toda dolga pot«, je pripomnil Sojer.

»Tovariši, danes tako čudno govorite, ko da vas je nečesa strah.«

»Ne čudi se, Tomaž, grabežljivi prsti izkoriščevalcev nas dušijo za grlo. Toda naj te poučim o stvari: na umeten in sleparski način so na trgu znižali ceno našemu krompirju za polovico. Razumeš, da smo v težkem položaju. Če

to sporočimo članom, se pravi, da s tem izkopljemo grob naši zadrugi misli; odločili smo se molčati ter plačati polno ceno — svoje domačije pa smo dali na tehtnico«, je Kolenc poučil Tomaža.

»Strašno, zaboga, strašno.«

»Glej, Tomaž, kako težak je naš boj. In koliko lepše bi bilo, če bi imeli vi, delavci, svoje lastne konzumne zadruge, ki bi nakupovale naravnost od nas, s čimer bi izločili in onemogočili današnjo nesocialno posredniško in mešetarsko trgovino, na drugi strani pa bi mi, kmetje, na isti način kupovali od vas industrijske izdelke«, se je vmešal Aleš v pogovor.

»To je naš ideal. Razumljivo je, da bo potreba mnogo dela in žrtev za uresničenje tega ideala. Današnji gospodarski red je v krizi, bolno se zvija v smrtnih krčih. In kakor pravijo naši kmetski možje, da kobila v poslednjih vzdihljajih najhujše otepa okrog sebe, pravtako se ta kapitalistični zmaj v zadnjih upih bije za svoj obstanek. Toda če gledamo na vprašanje kritično, moramo posamezne vloge kapitala razlikovati. Produktivnega kapitala, ki se koristno udeje v produkciji, ne gre meni nič tebi nič zavreči, pripomogel je naglemu razvoju in napredku, ki je v mnogočem zelo koristil ljudstvu. Vidimo, da tudi ruska socialistična država pri organizaciji svojega gospodarstva ni mogla ostati brez tega kapitala, dasi ga je po svojih načelih zametavala, toda končno se ga je pa morala vendarle poslužiti. Z vso odločnostjo pa se moramo boriti proti grabežljivemu kapitalu, ki ne služi vsemu človeštvu, temveč samo poedincem. Ti poedinci potem po mili volji razpolagajo s tem kapitalom; prav v tem je vzrok krize današnjega gospodarskega življenja. Ne smemo še nadalje dopustiti, da bi nekoliko poedincev, v čijih lasti je nagromaden kapital, zavoljo svojega dobička izkoriščalo milijone delovnega ljudstva«, je posegel v razgovor Kolenc.

Hostnik je z odločnim glasom dejal: »Kmetje in delavci se morajo združiti ter se z združenimi močmi otresti tega jarma.«

»Kako to misliš?«

»Menim, da moramo s skupnim nastopom in zakonito izvesti reformo današnjega družabnega reda.«

»In kako naj bi bila izvedena ta reforma?« je Kolenc vprašal Hostnika.

»Ukiniti je treba osebno lastnino.«

»To je načelna zmota, vsaj z našega kmetskega stališča. Glej, Tomaž, tole ti povem: Sedanji družabni red mora biti spremenjen. To spoznavamo vsi, tako vi, delavci ob strojih, kot mi, delavci na zemlji. Vprašanje pa je, kakšna naj bo ta sprememba in kako jo izvesti. Vi, delavci, pravoverni marksisti, hočete s sproletarizacijo vseh slojev izvesti reformo družabnega reda. Toda če je to mogoče pri vseh slojih, pri kmetskem gotovo ne. Poslanstvo človeka, ki mu je zaupana zemlja, se bistveno razlikuje od ostalih. Vi vsi, imate opravka z mrtvo gmoto, ki jo oblikujete po svojih željah in volji. Zadošča, da poženetе stroje, in že je v teku in gibanju mehanizem, ki vam pomaga izoblikovati mrtvo gmoto. Pri nas je to drugače. Ko vsejemo seme v zemljo, moramo potrpežljivo čakati, da vzklije in polagoma zraste v rastlino. Tega postopka ni mogoče v bistvu po-

spešiti, tu odpovedo vse tehnične iznajdbe, vsa znanost in inteligenca, — tu je treba samo potrpežljivo čakati. Nobenega stikala ni mogoče zasukati, da bi sonce bolj svetilo in grelo, ni mogoče ukazati, naj dežuje, kadar potrebuje rastlina vode. Mi imamo opravka z živim organizmom, čigar rasti in življenja v bistvu ni mogoče pospešiti. Tu je treba velike potrpežljivosti, nekakšne povezanosti z zemljo, kateri zaupamo in v katero vlagamo svoje delo in trud. Vse to pa zmore le človek, ki je z zemljo spojen po osebnem lastništvu. V tem pa je tudi razlika med nami, delavci na zemlji, in vami, delavci ob strojih«, je razlagal Kolenc.

»Razumem, kar si dejal, Janez, in če hočem govoriti resnico, ti moram reči, da sem prišel do tega spoznanja za časa svojega bivanja v Rusiji, kjer sem po lastnih izkušnjah ugotovil, da za zemljo in kmetski razred ne morejo v celoti veljati načela Marxovih nauk. Povej mi torej, kako izenačiti ta dva razreda, kmetskega in delavskega, ki sta osnova vsakega naroda, kako doseči njiju blagostanje in izboljšati njiju življenjske prilike?« je vprašal Tomaž Hostnik.

»Če sem dejal, da ne sme biti zemlja, da bo dobro in skrbno obdelana, odtegnjena osebnemu lastništvu, potem velja na drugi strani, kar se tiče vas in industrijske produkcije, obratno, ker je to danes življenjska nujnost. Toda nikar ustvarjati državnega kapitalizma, kakršnega ustvarja koncem koncev sovjetska Rusija. Kakor mi, kmetje, tako morate tudi vi, delavci, organizirati produktivne zadružne ustanove, ki naj prevzamejo v last industrijska podjetja. Te delavske in kmetske produktivne zadružne ustanove, ki bodo naglo in ceneno izmenjavale svoje produkte, bodo omogočile lepše življenjske prilike obeh delovnih razredov, kmetskega in delavskega. S tem bomo onemogočili ter izločili vse pijavke in zajedavce, ki živijo od našega dela in naših žuljev«, mu je pojasnil Kolenc.

»Da, za to se moramo boriti,« je pritrdil Tomaž.

»Toda, tovariši, kam smo zašli? Moramo se porazgovoriti o nujnejših stvareh«, je opomnil Aleš.

»Kar se naše stvari tiče, je popolnoma jasno, da nam ne preostane nič drugega, nego plačati krompir po obljubljeni ceni. Kar pa se tiče delavstva, bi nam mogel Tomaz pojasniti sklepe odbora strokovne organizacije.«

»Odbor naše strokovne organizacije je sklenil, boriti se za vsako ceno proti odpustitvi delavcev«, je kratko dejal Tomaž.

»In kaj potem, če jih kljub temu odpustijo?« je podvomil Sojer.

»Stavkali bomo!«

»Stavkali?«

»Da, stavkali«, je trdo pribil Tomaž.

»Stavka — to je tvegana stvar. S tem je v nevarnosti vsakdanji kruh par sto družin. Toda borba je borba. Proti odločnosti velja odločnost. Samo tako je mogoče bitko dobiti. In če boste, Tomaž, prisiljeni k stavki, bomo storili za vas vse, kar bo v naših močeh. V borbi vas bomo podpirali«, je dejal Kolenc.

Aleš pa je dodal: »To bo vsakdo izmed nas rad storil.«

Potem so obširno razpravljali o stavki in vseh njenih posledicah.

Bilo je že pozno v noč, ko so se razšli.

Bil je svetel januarski popoldan, ko se je ustavil pred vilo tovarnarja Adolfinina gosposki avto. Izstopil je ravnatelj »Ljudske posojilnice«, Havlaka.

Komaj je bil izstopil, že mu je prišel nasproti tovarnar Adolfin.

»Pozdravljeni — pozdravljeni...« ga je sladkobno sprejemal tovarnar.

»Zakasnili smo nekoliko, ker smo z avtomobilom obtičali v snežnem zametu. Ker pa ni bilo več daleč do vasi, je neki kmet s konji izvlekel avto iz zameta«, je dejal ravnatelj, ko sta si s tovarnarjem segla v roko.

»Stopite naprej. Mraz je. Sonce sicer sveti, a ne greje.«

Oba sta stopila v vilo.

Delničar je peljal ravnatelja v svojo pisarno, kjer je čakala že pripravljena zakuska. Slugi pa je tovarnar naročil, naj ne moti in vstopa, dokler ga ne pokliče.

»Kar naprej, gospod ravnatelj«, je povabil tovarnar, odpirajoč vrata pisarne.

Potem je gostu ponudil vino in cigarete. Prižgala sta cigarete, a tovarnar je nalil v kozarce šumečega vina.

»Gorim od zvedavosti, zakaj ste me tako nenadno pozvali, gospod tovarnar«, je pričel ravnatelj po slastnem požirku vina.

»Menim, da morda slutite, zakaj.«

»Nimam najmanjše slutnje.«

»Spominjate se, kar sva poslednjič govorila.«

»Gotovo da se spominjam.«

»Prav v tej zadevi hočem govoriti.«

»Zelo hvaležen vam bom; imate kaj novih sporočil. Ni mi všeč, da bi se osnovala proti našemu podjetju konkurenčna ustanova.«

»Ustanovitev denarne ustanove kmetske zadruga je torej dejstvo. Vse pripravave so končane. Gre le še za formalno ustanovitev, ko pride iz glavnega mesta nekakšen združni voditelj.«

»Kaj pravite«, je nestrpno poskočil ravnatelj Havlaka.

»Da je ustanovitev združne denarne ustanove dejstvo.«

»To je treba za vsako ceno preprečiti!«

»Edina možnost bi bila...«

»Vi veste, gospod tovarnar? Govorite!«

»Reči vam moram le, da je ta možnost v vaših rokah.«

»V mojih?«

»No — da. Vprašanje ustanovitve kmetske združne denarne ustanove so spravili na dan predvsem vodilni odborniki »Kmetske zadruga«, ki je napovedala našemu podjetju gospodarski boj, in sicer so to Kolenc, Sojer in Logar. To so ti trije, ki netijo in vodijo, a vi jih imate v svojih rokah...«

»Kako to, gospod tovarnar?«

»Tako, da jih morete popolnoma ugonobiti.«

»Toda ne razumem vas, gospod tovarnar.«

»Razumeli me boste. Glejte: ti trije jamčijo s svojim premoženjem za posojilo, ki so ga najeli za zadrugo pri vaši posojilnici. Menice, ki jamčijo po

sojilo, bodo v kratkem zapadle. Vem, da se predsedstvo zadruga pogaja z vami o podaljšanju posojila. Gre jim za to, da dobe sredstva dotlej, dokler ne bodo imeli denarja v lastni denarni ustanovi. Vi jim posojila ne smete podaljšati. Popolnoma natančno vem, da je »Kmetška zadruga« utrpela na borzi znatno izgubo ter ne more zavoljo tega plačati obljubljenih cen vsem, ki so ji zaupali krompir v prodajo. Poskrbel bom, da bo med ljudstvom ugasnilo zaupanje v zadrugo, da ne bo mogla nikjer dobiti posojila, vi pa, gospod ravnatelj, terjajte izplačilo menic, čim menice zapadejo; v slučaju, da menic ne plačajo, bodite neizprosni ter poženite posestva na dražbo.«

»To je sijajna misel!«

»Vidite, gospod ravnatelj, to pomeni, da boste rešeni konkurenčne denarne ustanove. Če bodo uničeni ti trije, potem bo za dolgo dobo zavladal v našem kraju mir. Z ljudstvom je treba ravnati trdo in neizprosno. Ljudstvo namreč pričinja polagoma odpirati oči ter se zanima za stvari, za katere se doslej sploh ni zmenilo. Noče več biti suženj, temveč hoče uživati sadove svojega dela. Naš položaj je v nevarnosti, zato se moramo braniti, čimprej, da ne bo prepozno.«

»Prav imate, gospod tovarnar, čim pridem domov, bom ukrenil vse potrebno.«

»Toda previdno, gospod ravnatelj! Odločilni udarec je treba zadati v pravi čas, sicer ne zadene.«

»Bodite brez skrbi, gospod tovarnar, stvar bom zadovoljivo rešil. Vesel sem, da sem prišel k vam. Hvala vam za vesti, s katerimi ste mi postregli in ki so za nas velike važnosti.«

»Rad sem to storil, gospod ravnatelj; na razpolago sem vam. Mislim, da si moramo medsebojno pomagati, kajti skupni cilji nam nalagajo dolžnost, da se složno borimo proti sovražniku.«

»To je popolnoma razumljivo.«

»Če boste potrebovali še druga pojasnila, sem vam vselej na razpolago.«

»Prav to sem vam hotel tudi jaz reči, toda ne samo za svojo osebo, nego v imenu našega zavoda. Toda iti moram; nezgoda v zametu me je precej zadržala, imam pa še važne opravke«, je dejal ravnatelj Havlaka, se ozrl na uro ter se dvignil.

»Posedite še malo pri vinu, gospod ravnatelj.«

»Danes mi oprostite. Moram priti še o pravem času na zelo važno sejo. Hvala vam za vse. Moj poklon in spoštovanje, gospod tovarnar«, se je ravnatelj poslavljaj.

»Poklon, poklon«, se je poslovil tovarnar ter mu krepko segel v desnico.

Tovarnar Adolfin je ostal sam v sobi. Nalil si je vina ter si prižgal cigareto. Nekaj časa je sedel kakor brez misli ter se smehljaj. Nato je stopil k oknu.

Večerni somrak se je razprostrl po sobi. Tovarnar se je zagledal v daljavo, kjer so se pod nebo dvigali tenki oblaki dima. Vas je bila odeta v čare zimskega večera.

»Pohodim vas in uničim, uporniki«, je tovarnar šepetal. Stemnilo se je že, a je še venomer stal ob oknu. Naposled si je zadovoljno zažvižgal ter poklical slugo.

14.

Snežni metež je besno divjal. Iz svinčenih oblakov se je sipal sneg ter se v vrtincih zaganjal v drevje in hiše.

Na vasi ni bilo žive duše; celo ptiči so se tiščali v skrivališčih. Vsepovsod je vladala tiha tesnoba.

Ljudje so posedali na ognjiščih ter opazovali divji snežni metež.

Marta je bila sama doma. Aleš je že navsezgodaj odšel v mesto zavoljo pogajanj v »Ljudski posojilnici«. Sedela je žalostna in tiha. Topo je zrla skozi okno v snežni metež, čigar divjanje je tako sličilo njenemu duševnemu nastrojenju.

Tesnobe v duši ni bilo krivo besno snežno vreme. Prav ta dan se ji je razodela strašna resnica, ki se je je ves čas silno bala ter jo v strahu pričakovala.

V dimniku je cvileče zapiskal veter, da je Marto mrzlično streslo. V drgetu je zaslutila pod srcem plod grešnega popoldneva, ki ga je preživela s tovarnarjem. Polotila se je je mrzla groza. Bila je kakor brez življenja, bleda v obraz in topega pogleda. Sedela je nepremično kakor kip. Ogenj v peči je ugasnil, a se ni zmenila zanj.

Ura je v tišino enakomerno odsekavala čas, a Marta je še zmiraj negibno sedela ob oknu. Dušo ji je kot kamen težila ena sama misel: Kaj poreče Alešu?

V mislih se je skušala vrniti v dobo pred poroko. V premetenosti je računala, kako bi še zapeljala Aleša ter tako izbrisala sled greha. Toda vsi poskusi so se razbili ob Aleševi treznosti in vzdržnosti, ki je klonila šele v poročni noči.

V tesnobi in bojazni so Marti minevali dnevi, dokler ni prišel dan strašnega razodetja, da bo mati, otrokov oče pa ne Aleš, nego tovarnar Adolfin. V blodnih mislih je tavalala ter zaman iskala rešitve tej strašni neizprosni resnici. Brezizgledni položaj je postavil Marto pred resnico, da mora Aleš izvedeti, da otrok ni njegov.

Stemnilo se je že, toda Marta je še zmiraj nepremično sedela ob oknu. Toda odločila se je, da vse razodene Alešu, kajti težke krivde ni mogla več prenašati.

Odprla so se vrata in v sobo je stopil Aleš. Marta je vsa vztrepetala, ko ga je uzrla.

Aleš je odložil zasneženo suknjo in kučmo ter prižgal luč, da je soba svetlo zasijala. Marte ni opazil. Sedel je za mizo ter skrušen zagrebel glavo v dlani.

Marta se je plaho ozrla nanj. Tesnobno ga je poklicala: »Aleš!«

»Ti si, Marta?«

»Tako čudno mi je danes. Ves dan še nisem nič prida storila.«

»Kaj ti je vendar?«

»Še sama ne vem, kakor da me nekaj silno teži...«

»Marta, bolna si«, je dejal Aleš ter vstal izza mize.

Burja je tenko zacvilila in zapiskala, da je šlo do srca.

Marta se je zrušila pred Alešem na kolena: »Odpusti, odpusti...« je vroče prosila.

»Zaboga, Marta, kaj ti je?« je presenečeno vzklinil Aleš.

»Aleš...«

»Marta, ne razumem te!«

»Aleš — mati — bom...«

»To je vendar vesela novica«, je dejal Aleš ter se sklonil k Marti.

»Ni vesela, nego žalostna.«

»Marta, kako moreš tako govoriti?«

»Žalostna zato, ker bom mati otroka, ki mu nisi ti oče«, je dejala v obupu in grozi.

Aleša je streslo, ko da bi ga kdo z nožem zabodel. »Marta, ti se gotovo šališ?« jo je nezaupljivo vprašal.

»Bog mi je priča, Aleš, da se ne šalim! Vse, kar ti pripovedujem, je sveta resnica. Aleš, odpusti, odpusti«, je tesnobno moledovala skrušena Marta.

Aleš je molčal. Bil je kakor okamenel.

»Aleš, verjemi, da moja krivda ni tako velika. Ta podlež, tovarnar Adolfin, me je zapeljal...«

»Kaj praviš? Tovarnar Adolfin? Ta podlež, ki nas je vse uničil?! Nisem obupal, ko nas je malone gospodarsko upropastil ter nas spravil ob imetje, toda to, da je povrhu še pljunil na mojo družino, to me je uničilo. Kje si imela vest in pamet, ko si stopala z menoj v zakonski stan, ti nevrednica, z zarodkom tega podleža in požrešnika? Padla si, ne maram te več videti. Ne pridi mi pred oči! Zahteval bom takoj ločitev, da bo vez, ki naju še spaja, pretrgana«, je srdito govoril Aleš ter v navalu jeze zbežal iz sobe.

»Aleš, usmili se... Aleš, odpusti!« je Marta v obupu klicala za njim.

V dušo jo je težko udaril tresk z vrati; v obupu se je onesvestila ter se zrušila na tla.

Aleš pa je zbežal iz hiše na vrt in odtod na zasnežene njive. V glavi ga je žgalo ko ogenj, jedka bolečina mu je malone vzela razum. Bežal je, ne vedoč, kam.

Ostra burja in drobni sneg sta mu rezala v obraz. Toda ničesar ni občutil, bežal je kakor brez uma. Ustavil se je šele v hosti, kjer se je v obupu zrušil na star jelkin štor. Prsi so mu divje plale od sovraštva in obupa.

Snežni metež se je razbesnel v divji ples. Burja je piskajoče raznašala cele oblake snega. Drevesa so se upogibala kot šibke bilke; mnoga se niso mogla upirati silni burji — padla so in ležala križem po hosti.

Aleš je, ves zasnežen, topo zrl to divjanje prirodnih sil. Hreščanje in pokanje lomečih se dreves mu je bilo v naslado. Pomislil je: »Kakor je v narodi, tako je v človeškem življenju. Kakor ležijo tu zlomljena drevesa, tako pušča življenje za seboj uničene in strte poedince... Mnoge dvigne v vrtoglave višine, da jih potem trešči na zemljo.«

»Kako grozno je včasi življenje!« je zasikal med zobmi, skočil s štora ter pričel teči proti domu. V kuhinjo je planil kakor zblaznel.

Marta je vsa strta sedela za mizo. Srdito je zapičil pogled v njeno bolešno obličje ter zakričal: »Ti si še tu? Pojdi, da te ne vidim več! Niti minute nočem biti več s teboj pod eno streho!«

»Aleš, za vse na svetu — usmili se me in odpusti,« je prosila in se zrušila pred njim na kolena.

»Otroka, pri Bogu, kaj se je zgodilo z vama? Aleš, spametuj se! Križ božji, kaj se je neki zgodilo? Pravkar sem našel Marto v omedlevici na tleh, sin pa je kot pobesnel! Bog, morda pa je pijan,« je zmedeno govoril stari Logar.

»Pijan? Haha — kaj le blebečete, oče? Kako dobro bi mi bilo, če bi se napil do nezavesti, da bi pozabil na ves svet. Vprašujete, kaj se je zgodilo? Njo vprašajte!«

»Vprašal sem jo že. Ničesar mi noče povedati, samo joče. Morda bi mi ti mogel povedati...«

»Oče, zdaj naj še sam povem, kako sem bil ogoljufan? Naj bo. Pravite, kakšna da sva oba. Naj se mar radujem, ker je oče otroka, ki ga Marta nosi pod srcem, nekdo drugi, in ne jaz. In povrhu še ta podli lopov — tovarnar Adolfin.«

»Sin, kaj vendar govoriš, saj nisi blazen?« je poskočil stari Logar.

»A — nič čudnega, če bi zblaznel po vsem tem, kar sem doživel. Do smrti bom preklinjal trenutek, ko sem stal pred oltarjem s to, v kateri je že gorel plamen novega življenja.«

»Aleš — Aleš,« je zastokala Marta.

»Ne kliči me več po imenu, tujca sva si od danes. Preostane še, da sodišče formalno izvrši, kar se je med nama že danes zgodilo.«

»Ti mi torej ne odpustiš?«

»Vse bi odpustil, toda tega ne morem odpustiti.«

»Vidim, da so vse prošnje zaman. Priznam, da ti moški ponos ne dopušča, da bi mi to odpustil. Vedela sem to, a sem kljub temu še upala in verovala v ljubezen, ki more odpuščati. Žal, zaman. Prav, ločiva se, današnja noč sva poslednjič skupaj. V tej pozni uri nočem dramiti svojega očeta. Jutri me boš rešen in tvoja stvar je, da storiš potrebne korake za ločitev. Kar se tiče mene, ne bom delala nobene ovire. Samo to ti že sedaj povem, za nič na svetu se ne odrečem polovici posestva, ki je prepisana name«, je Marta dejala mirno in vendar hudo jedko.«

»Kaj praviš?« je razdraženo planil stari Logar.

»Če se ločiva, si pridržim polovico posestva!«

»Otroka bodita pametna! Kaj neki porečejo ljudje! Vsa vas in ves okraj, vse bo pokoncu. Kdo je še kdaj čul — ločitev. Kaj sem vse učakal na svoja stara leta«, je tarnal Logar.

»Vse je odvisno od Aleša«, je pristavila Marta.

»Aleš, spametuj se. Morda pa se to le da rešiti brez ločitve«, se je obrnil k Alešu.

»Zame je edina rešitev — ločitev. Zaman se trudite, oče. Odločil sem se, in nihče na svetu me od tega ne odvrne.«

»Torej ti je vseeno, če bo naša domačija razkosana? Ti je vseeno, če bo s tem uničeno moje življenjsko delo, ki sem ga gradil s svojimi rokami, s krvjo in v potu svojega obraza?

»Eh, kaj mi je danes do tega! Vrag naj vzame vse!«

»Tako bi ne smel govoriti, Aleš. Tega si nisem zaslužil od tebe. Boli me, da tako govoriš o tem, kar je mene veljalo toliko težkega dela in truda. Vem, da so moje besede bob ob steno, zato se rajši umaknem. Bog z vama«, je dejal stari Logar ter odšel.

Nastala je grobna tišina. Marta je bila popolnoma zrušena in ubita, sklenjene roke so ji kakor brez življenja visele ob telesu.

Aleš se je srdito obrnil ter naglo in trdo odšel iz kuhinje. Marta je ostala sama. Solze so ji udrle po licih in zatajeno ihtenje je planilo iz grla. Kakor v snu je odšla v sobo, se slekla ter legla v posteljo. Zaman je poskušala usniti. V misli so ji prihajale strašne podobe, zavest krivde je ležala na duši kakor kamen.

Ura je minevala za uro kakor večnost. Marta se je vročično obračala v postelji z leve na desno. Iz sosednje sobe so glasno odmevali Aleševi koraki. »Kako trpi« je pomislila in solze so se ji znova udrle po licih.

Koraki so v sosednji sobi utihnili. Aleš je, izmučen od bolesti in ves otopel, sedel na stol in v hipu zaspal. Goreča cigareta mu je padla iz roke ter na podu dogorela.

Kmalu nato se je tudi Marte usmilil spanec, da je pozabila vso bridkost... Vrata v njeno sobo so se tiho odprla in temačna postava se je približala njeni postelji.

Stari Logar se je čisto ubit privlekel v svojo kamro. Težko se je spustil na svojo posteljo, da je kar zaječala.

Zaupno je uprl oči v Križanega, ki je visel na zidu.

»Bog, Bog, kaj sem moral doživeti? Zakaj mi tega nisi prihranil ter me poklical k sebi«, je tarnal in glava mu je padla na prsi, zagrebel je roke v sive lase ter se zamislil.

V mislih je segel v svoja mladostna leta, ko je kot fanté hodil za očetom ter v brazdah srkal vase vonj zemlje, ko je z vaško tovarišijo odkrival po hostah in gozdovih prirodne skrivnosti. In potem so prišla fantovska leta, ko je vasoval pri Lenki, svoji bodoči ženi. Ko sta se vzela z Lenko, mu je oče zapustil za dolženo domačijo, tako zadolženo, da ni mogel reči, da je njegova ena sama opeka na razdrapani strehi.

Takrat sta se z Lenko v mladostnem ognju vrgla v borbo z življenjem, štedila sta, stradala ter se vsemu odrekla. Njun napor in trud nista bila zaman. Ko je začel hoditi Aleš v šolo, so se že izvlekli iz najhujšega. Domačija je jela polagoma rasti in cveteti.

Ko je Aleš končal meščansko šolo, je dal Logar sina v višjo gospodarsko šolo. Veselil se je Aleševih uspehov ter se nadejal, da bo Aleš eden prvih gospodarjev daleč naokoli.

Slutil je, da se mu bo ta želja izpolnila. Toda tako nenadoma je prišel ta udarec ter razdejal in raznesel vse načrte kakor vrtinec jesensko listje.

Kaj mu je na stara leta od vsega ostalo? Žalostna misel na bodočnost in zavest, da bodo njega in njegovo rodovino vlačile po zobeh klepetulje. Življenjsko delo in trud sta bila za vselej uničena.

Iz prs se mu je izvil bolesten vzdih. V misel se je venomer vračala Martina odločitev, češ, da ne odstopi od polovice posestva. Nič ni dvomil, da bo Marta to res izpolnila, kajti predobro je poznal trmasti rod Vraničevih. Morda pa bi se dala pregovoriti, če bi Aleš...

»Ne, to je vse zaman«, si je rekel stari Logar in nenadoma je začutil po žilah blagodejno toploto, da mu je postalo prijetno. Dvignil se je s postelje ter se krepko vzravnal.

»Ni še vse izgubljeno — še je čas!« je zagodel, ko se je spomnil Martinih besed, da bo spala to noč poslednjič v tej hiši.

»Ogenj je treba v kali zadušiti, da ne postane škodljiv. Boljše manjše zlo, nego veliko. Odloči se...« je dejal s trdo kmetsko odločnostjo ter odšel čez dvorišče v kuhinjo. V kuhinji je za hip obstal in prisluhnil, nato je tiho odprla vrata v Martino sobo in kakor tat previdno vstopil.

Skozi okno se je že medlo danilo, da se je mogel razgledati po sobi. Videl je, da je prav sodil, češ, da Aleš ne bo spal v Martini sobi. Marta je ležala sama. Aleševa postelja je bila sicer odgrnjena, toda prazna.

Ustavil se je za trenutek sredi sobe. Marta se je v snu pravkar obrnila. Potem je tiho stopil k postelji ter se zagledal v spečo. Tehtal je svojo odločitev, in zdelo se je, da ga odločnost zapušča. Mrzlično se je zgrozil in bilo mu je, ko da je Marta odprla oči.

Vrgel se je na posteljo, zamašil Marti usta z blazino ter s koščeniimi, starčevskimi prsti oklenil bel vrat. Marta je slabotno zahropla, z rokami zamahnila v prazno in trenutek nato je bilo vse končano. Marte ni bilo več med živimi.

Pogrnil jo je in popravil odejo ter se splazil iz sobe. V dimniku je strašno cvilila in piskala burja. V tesnobnem strahu je stekel čez dvorišče v svojo kamro ter legel v posteljo...

15.

Po viharji noči in snežnem metežu je zasijalo mirno, pokojno februarско jutro. Nebo je bilo čisto v svetlo sivi modrini. Od mraza je vsepovsod kar škripalo. Iz dimnikov koč in hiš se je vil bledikast dim. Iz skrivališč pa so zlezli premrli ptički, posedali na prage in plotove ter ščebetaje moledovali. To noč jih je mnogo zmrznilo.

Vas je to jutro hipoma oživila. Vaščani so kidali sneg in delali gazi do šole, cerkve, od hiše do hiše, do hlevov in do kala, kjer so napajali živino. Iz hlevov in staj se je kadila belkasta sparina.

Vse povsod je kipelo mlado življenje februarskega jutra, le pri Logarjevih je vladala čudna tišina. Hlapci in dekle so se v polsnu obračali ter niso mogli doumeti, zakaj jih mladi gospodar ne pokliče, ko je vendar že beli dan.

Ob oknu svoje kamre je stal stari Logar ter topo zrl na dvorišče. Na prebledelem obrazu so se risali sledovi prečute noči, ko je zaman skušal usnuti.

Naposled se je Aleš prebudil. Vso noč je prespal oblečen in sede na stolu. Po vsem telesu je čutil silne bolečine kakor da ga drži krč po vseh udih. Vzravnal se je in se parkrat pretegnil. Domislil se je včerajšnjega dne in nov val bolesti in srda mu je planil v glavo.

»Ali je Marta že odšla,« je pomislil ter stopil k vratom njene sobe, odkoder se mu je nudila strašna podoba.

Blazina, s katero je stari Logar pokrtil Marto, je ležala na podu. Marta je negibno ležala, vsa posinela v obraz. Krčevito stisnjene ustne so pričale o neizmerni bolesti in boju.

Aleš je planil k postelji ter poiskal Martino desnico. Bila je čisto mrzla.

»Kaj se je neki zgodilo?« je zaječal, se kakor brez uma opotekel ter si naposled ogrnil zimsko suknjo. Stekel je v hlev, napregel konje in v divjem diru podil po zdravniku.

Kmalu se je vrnil z zdravnikom. Temu je zadoščal samo pogled, pa je že ugotovil, kaj se je zgodilo. Suho je dejal: »Mrtva je.«

»Kaj se je vendar zgodilo ž njo, gospod doktor?«

Zdravnik, ki je medtem pristopil k postelji in pregledal mrtvo, se je sunkovito okrenil, sumljivo pogledal Aleša ter dejal:

»Kaj se je ž njo zgodilo, vam ne morem povedati. Morem vam le reči, da so na njenem vratu znaki nasilne smrti.«

»Kaj pravite?« je presenečeno vzkliknil Aleš.

»Da ni umrla naravne smrti, temveč je bila zadušena.«

»To je grozno! Kaj se je le zgodilo?«

»Morda sami veste, kaj,« je pripomnil zdravnik.

»Spal sem v sosednji sobi, a zjutraj, ko sem se zbudil, sem našel ženo v tem položaju.«

»To je torej uganka. Moja naloga je končana. Potrebno je, da o stvari obvestite orožnike.«

»Prosim vas, gospod doktor, ustavite se mimogrede na orožniški postaji ter sporočite, kaj se je zgodilo. Pošljem z vami hlapca, ker sam nisem v stanju voditi konjev.«

»Prav rad vam ustrezem.«

»Hvala vam gospod doktor. Hlapca grem še poklicat.«

Kmalu nato je hlapec Jernej odpeljal zdravnika. Ko se je vrnil, je pripeljal na saneh dva orožnika. Čim sta izstopila, sta odšla v Martino sobo, kjer sta našla Aleša stoječega ob postelji mrtve žene.

»Dober dan, gospodar.«

»Dober dan,« je mehanično odvrnil Aleš.

»Zdravnik nam je sporočil, da je bil pri vas izvršen umor,« je dejal višji stražmojster Palivec.

»Umor,« je drhte ponovil Aleš.

»Vaša žena je bila v tej noči umorjena, tako nam je sporočil zdravnik. Naša naloga je, da ugotovimo, kako se je to zgodilo. Zdravnik je ugotovil, da je bila zadavljena. Mogoče nam morete povedati kaj natančnejšega...«

»Jaz?« se je začudil Aleš. »Ničesar ne vem. Spal sem v sosednji sobi, zjutraj sem našel ženo mrtvo.«

»Hm — zelo čudno,« je pripomnil stražmojster.

»Gospod stražmojster, pogledjte ali niso kje sledovi nasilnega vloma!«

»Prosim,« je dejal drugi orožnik ter pričel preiskavati po sobi, ob oknih in vratih.

»Gospod Logar, ali ste že ugotovili, če vam je kaj zmanjkalo?« je vprašal Palivec.

»Doslej še ne.«

Vsi trije so začeli preiskovati po celi hiši.

»Pogrešate kaj?« je vprašal Palivec, ko so se vrnili v Martino sobo.

»Popolnoma nič.«

»In vi, gospod stražmojster, ste odkrili kakšne sledove?« se je obrnil Palivec k svojemu drugu.

»Popolnoma ničesar.«

»Kaj pa okna? So bila zaprta, gospod Logar?«

»Da, okna so bila zaprta.«

»To je zagonetka. Skličite vse domače. Zaslišati jih moram.«

Palivec je zaslišal drugega za drugim, a ni od nikogar izvedel ničesar važnega. Naposled je prišla na vrsto najmlajša služkinja. Njene preplašene oči so begale od Aleša k Palivcu in po vsem životu je trepetala kot šiba.

Izkušeni Palivec je koj ugotovil, da dekle nekaj ve.

»Ali kaj veste, kako je bila vaša gospodinja umorjena?« jo je trdo vprašal. Dekle je uprlo oči v Aleša in polglasno dihnilo: »Ničesar ne vem.«

»Ne tajite, v očeh vam berem, da nekaj veste. Če ne boste govorili resnice, vas bomo zaprli,« je ostro dejal Palivec.

»Ničesar ne vem ... mogoče gospodar ...«

»Kaj gospodar?«

»Ko sem se včeraj zvečer vračala od matere, sem čula, kako sta se gospodar in gospodinja prepirala.«

»Ne veste nič drugega?«

»Ničesar. Šla sem spat. Čula sem samo še, kako je gospodinja hudo jokala.«

»Dobro. Pojdite vsi!« Ko so odšli se je Palivec obrnil k Alešu: »Gospod Logar, kaj pravite k temu, kar je izpovedalo dekle?«

»Govorila je resnico. Sinoči sva prišla z ženo nekoliko navskriž.«

»Zdi se mi, da je vse to v zvezi z umorom vaše žene.«

»Tega vam ne morem pojasniti, ker nimam niti pojma, kdo bi mogel umoriti mojo ženo.«

Stražmojster Palivec je ostro uprl pogled v Alešev obraz, ko da hoče raznjega odgonetiti skrivnostni umor. Toda na Aleševem obličju je bila še zmiraj groza tistega trenutka, ko je našel Marto mrtvo.

»Stanuje razen teh, ki sem jih zaslišal, še kdo v tej hiši?« je po daljšem molku vprašal Palivec.

»Na drugem koncu dvorišča stanuje kot prevžitkar moj oče. Toda v tej stvari sploh ne pride v poštev. Doslej o tem sploh ničesar ne ve — sicer bi bil navzoč; zakaj bi ga razburjali, obzirni moramo biti do starega človeka,« je pojasnil Aleš.

»Gospod Logar, ne preostane mi ničesar drugega, kot da vas dam zapreti.«

»Gospod stražmojster?«

»Ne morem vam pomoči. Vse okoliščine pričajo proti vam. Dekle je izpovedalo, da ste se z ženo sprli in da je vaša žena jokala. Poleg tega je važna okoliščina, zakaj niste spali v skupni sobi, kar ste sami potrdili. Moj tovariš je pazljivo pregledal vso hišo, a ni nikjer odkril sledu, ki bi pričal za to, da je vašo ženo umorila tuja oseba. Vse okoliščine dokazujejo, da je morilec kdo izmed domačih. Dosedanja preiskava vzbuja sum proti vam. Verjemite mi, da sem se zelo nerad odločil . . . toda dolžnost je dolžnost. V imenu zakona . . .«

Ob teh besedah je Aleša zmrzilo po vsem telesu. V obraz je ves pobledel:
»Prisegam, gospod stražmojster, da sem nedolžen.«

»To se bo izkazalo pri sodni razpravi.«

»Zanašam se na vašo vest in uvidevnost. Ne uničite moje časti!«

»Poslušajte, gospod Logar. Ne vprašam vas, zakaj niste spali v ženini sobi. To je vaša osebna stvar. Toda sami ste dejali, da ste spali v sosednji sobi. Vaša žena je bila po zdravniški ugotovitvi zadavljena. Tak grozen umor — vaša žena je gotovo kričala, a vi bi jo morali čuti . . .«

»Ničesar ne vem. Ničesar nisem čul,« ga je prekinil Aleš.

»Venomer govorite isto. Svojo dolžnost moram izvršiti. V imenu zakona vas aretiram. Izvolite si pripraviti potrebne stvari za na pot, ker kmalu odidem,« je naposled uradno dejal Palivec.

»Nočem se zoperstavljam zakonitemu povelju. Z vami pojdem. Toda verjemite, da se bo moja nedolžnost morala izkazati,« je trdo dejal Aleš.

»Iz srca vam to želim.«

Aleš si je potem pripravil potrebne stvari. Hlapcu je naročil, naj očeta šele polagoma in previdno obvestijo o nesreči, ker je menil, da stari Logar še spi.

Potem je Aleš odšel v spremstvu orožnikov. Šli so za skednjem in za vrtovi. Stražmojster je bil toliko obziren, da ni peljal Aleša skozi špalir zvedavih oči in zijal.

Stari Logar je stal ob oknu, ko je orožnik odpeljal Aleša. Vse jutro je bil že pokoncu ter pazljivo opazoval, kaj se godi na drugem koncu dvorišča.

Videl je, kako je prišel zdravnik.

Videl je, kako sta prišla orožnika.

Trepetal je od groze, kaj bo iz tega. Minute so mu bile kakor večnost.

V trenutku največje groze in tesnobe pričakovanja je videl, kako sta orožnika odpeljala Aleša. Vztrepetal je ko da ga je zadela kap, ko je pomislil, da bi moral on kot morilec Marte namesto Aleša z orožnikoma. Stopil je nekaj korakov po kamri, hoteč iz nje, da bi orožnikoma povedal resnico. A ni mogel. Od kapi zadet se je zrušil na pod.

Čez dobro uro ga je tako našla dekla. Močno se je prestrašila, ko je zagledala starčka na tleh. »Kaj se neki pri nas godi?« je v strahu zašepetala ter zbežala na dvorišče. »Pridite sem, stari oče je mrtev!«

Pritekla sta oba hlapca, Jernej in Janez, in dekla Ančka. Fanta sta planila v kamro, sklonila sta se nad starega Loarja ter ga otipavala.

»Živi!« je skoraj zavpil Jernej.

Položili so ga v posteljo, a Janez je odhitel s sanmi po zdravnika.

Obraz starega Logarja je bil skoraj spačen od bolesti. Bilo je videti, da bi rad nekaj povedal, a ni mogel, ker so bili vsi govornilni organi ohromeli. Skušal je zganiti roke, da bi vsaj mogel naznačiti, kar ga je težilo, a ni mogel. Oči so bile ko osteklenele in izbuljene od groze in bojazni. Starček je jasno vedel, kaj se je zgodilo. Neizmerno je trpel, ker mora njegovo krivdo nositi sin; resnice pa ni mogel ne povedati ne naznačiti, ker so mu bili vsi udi in organi ohromeli.

Zdravnik je ugotovil, da je starčka zadela kap. In dejal si je: »Ubožec, zakaj te ni smrt rešila trpljenja, ki te čaka!«

Ko je zdravnik odšel, je pritekkel na dvorišče ves zasopljen Vranica.

»Marta — kje si moja Marta,« je malone tulil.

Dekla ga je peljala v sobo, kjer je ležala mrtva Marta. Zrušil se je ob postelji na kolena in glasno jokal.

»Marta, Marta, moj edini otrok!«

Srdito je vstal in se zravnal, stisnil pesti ter preteče zažugal: »Gorje mu, gorje, ki je kriv njene smrti!« in je zbežal iz sobe.

Skozi okno je posijalo opoldansko solnce in ožarilo posineli obraz mrtve Marte.

16

Težko je sopihal čez zasneženo pokrajino vlak z dvema osebnima in več tovornimi vagoni.

Na postaji Klenovce sta izstopila kipar Pavle Mežan in dr. Cilka Sojerjeva. V mestu sta se domenila, da skupno obiščeta domači kraj.

Pavle se je vračal domov po daljšem bivanju v tujini, kjer je skušal pozabiti na Marto ter se izpopolniti v kiparstvu; Cilka pa je šla domov na oddih. V poslednjem času je živela le za svoje delo v pravniški stroki, kjer si je pridobila znaten sloves. Težko delo v nekaterih zamotanih sodnih procesih ji je precej ubilo živce ter izpodkopalo zdravje. Zdaj je šla po novo zdravje in nove moči v rojstno vas.

Med vožnjo sta se razgovarjala o rojstnem kraju in nepomembnih stvareh, toda oba sta se skrbno izogibala pogovora o Marti in Alešu, dasi ju je mučila ista radovednost.

Na postaji je čakal Pavleta hlapec France s sanmi.

»Priden si, France, da si prišel po naju,« je pozdravil Pavle voznika ter se obrnil k Cilki: »Sedi, Cilka, ne skrbi za prtljago.«

»Skrbela sem, kako bom prišla domov, zdaj sem pa tako imenitno naletela,« je rekla Cilka in sedla v sani.

»Kako se imaš, France; si še zmiraj stari, vedno zadovoljni fant?«

»Dobro se imam, zato sem zadovoljen.«

»Če bi mogel jaz to reči!«

»Ampak, tak gospod, pa bi ne bil zadovoljen,« se je začudil France.

»Kaj bi dal, da morem reči kot ti, da sem zadovoljen. Kaj pa je novega?« ga je vprašal Pavle.

»Žalostne novice. Zelo žalostne novice.«

»Kaj praviš,« sta se Cilka in Pavle hkrati začudila.

»Da imamo pri nas žalostne novice.«

»Se je nemara kaj zgodilo?«

»Da, zgodilo.«

»Govorite, za Boga,« je nestrpno vzkliknila Cilka.

»Hitro povej, France,« ga je silil Pavle.

»Pri Logarjevili nesreča...«

»Kakšna nesreča?«

»Mlado gospo so našli mrtvo.«

»Ali je torej umrla?« ga je vprašala Cilka.

»Ni bila je umorjena.«

»Umorjena...« je v strahu ponovil Pavle.

»Grozno,« je vzdihnila Cilka ter uprla oči v Pavleta, ki mu je temna senca legla na obraz.

»Starega Logarja je zadela kap, ko je izvedel za to.«

»Nič čudnega,« je dodala Cilka.

»Kaj pa Aleš?« je sunkovito vprašal Pavle.

»Njega so odpeljali orožniki. Nazaj grede ga gotovo srečamo. Prehitel sem jih na poti.«

»On jo je ubil — — jo umoril,« je siknil Pavle.

»Pavle, za vse na svetu, ne govori tako! Tega ne bom nikdar verjela,« mu je očitajoče dejala Cilka.

»France, poženi kar moreš,« je naročil Pavle ter stopil v sani.

France je zapokal z bičem in spočiti konji so potegnili, da je kar brzelo čez snežno pokrajino.

Pavle se je zleknil v saneh, molčal, ko da se je pogreznil v samega sebe. Vest o Martini smrti ga je dobesedno strla. In kako se je veselil, da jo vsaj vidi. Kaj potem, če je drugemu žena? Da bi jo vsaj videl.

Cilka je molčala in hudo trpela. Bolj od svoje bolečine, jo je bolela Pavletova bolelost.

»Strašno, grozno,« je mrmral Pavle kot v omotici.

Cilka je bolno vzdihnila ter žalostno uprla pogled v zasneženo pokrajino. V daljavi je uzrla tri postave, ki so zmerno stopale po cesti.

»Če je to Aleš,« je pomislila. Silna vznemirjenost se je lotila. Gorela je od nestrpnosti, da čimprej izgine daljava in zdelo se ji je, da tečejo konji tako počasi.

Kakor bi trenil je izginila daljava, malo je še manjkalo, da srečajo te postave na cesti.

Cilka je vsa vztrepetala. Nasproti sta prihajala orožnika z Alešem, ki je v hipu spoznal Cilko. Poznal je Mlinarjeve konje ter je zvedavo ugibal, kdo neki se pelje. Ko so se sani približale je presenečen ugotovil, da se pelje Cilka in poleg nje Pavle. Ostra bolečina ga je zaskolela v srcu, toda ko se je zavedel v kakšnem položaju je pred Cilko in Pavletom, si je zaželel, da se odpre zemlja in ga zagrne.

Sklonil je glavo in od bolečine tesno zatisnil veke, ko so se sani pripeljale tik njega.

»Aleš!« je kakor v snu zaslišal Cilkin klic. Obstal je kakor pribit. France je nategnil vajeti in ustavil konje.

Cilka je skočila s sani ter stopila k Alešu.

»Aleš, kakšno svidenje?«

»Vse izveš — ljudje ti vse povedo — morda celo več, nego je res.«

»Morilec, zakaj si jo umoril? Gorje ti, gorje,« je vzkliknil Pavle, stoječ v saneh.

Cilka se je zgrozila nad temi besedami. Aleš je ves drhtel in grgrajoče pokušal odgovoriti. »Tudi ti, Pavle, tako govoriš? Zakaj? Cilka, prosim te, pri-segam pri spominu na vse, kar je bilo med nama, da sem nedolžen! Cilka, nekdam si dejala, da bo vse tvoje življenje posvečeno borbi za pravico revnega človeka. Postal sem žrtev skrivnostne uganke. Pomagaj mi, Cilka, pomagaj mi očuvati čast!«

»Pomagala ti bom, Aleš, pomagala,« mu je toplo dejala Cilka.

»Pojdimo!« je bil nestrpen orožnik.

»Aleš, čim pridem domov, se bom lotila z vsem srcem in dušo dela ter ne odneham, dokler ne zmaga pravica,« ga je Cilka bodrila.

»Da bi to že bilo skoraj,« je vzdihnil Aleš ter odšel z orožnikoma.

Cilka je nekaj časa zrla za njimi, potem je stopila k sanem ter sedla vanje. France pa je pognal konje.

Pavle je uporno molčal. Zdelo se je, ko da se je med njima razklenil prepad.

Molče so prišli do vasi. Ločila sta se dokaj hladno. Cilka je vzela svoj kovčeg ter hitela proti domu.

France je pognal. Ko sta ustavila pred mlinom, je Pavle skočil s sani, redkobesedno pozdravil domače ter že izginil v svojo sobo.

»Čudaški fant,« je zagodrnjal stari Mežan.

Pavle ni dolgo strpel v sobi. Bolečina ga je gnala ven. Bilo mu je, ko da se soba čedalje bolj zožuje, da se zdajzdaj podre nanj. Odšel je na vas.

Stemnilo se je že, ko je prišel kraj vasi. V oknih so se pričele prižigati luči. Na vasi ni bilo žive duše. Vsepovsod tišina kakor v cerkvi.

Nenadoma pa je zadonel po vasi občinski boben. Iz koč in hiš so se usuli ljudje ter hiteli na vas, da čujejo občinski razglas. V hipu se je zbrala na vasi cela množica ljudi. Iz bližnje krčme pa je udrlo delavstvo, ki se je iz večih vasi zbralo na zborovanje.

Fantovsko sonce

Šaljiva zgodba z resnim poudarkom

Vinko Bitenc

10. DNEVI ČAKANJA IN GORJA.

Kokošarica Majda je imela tisti teden po žegnanski nedelji spet dosti posla s tem, da je po vseh vaseh raznesla novico o pretepu v Butkovi gostilni. Po svoji navadi je seveda povsod nekoliko pridala iz svojega, tako da je bila novica koncem tedna po vsebini čisto drugačna, kakor v začetku. Po Majdinem pripovedovanju sta bila dva Jarševca zaklana, trije Brdčani pa ranjeni. Čez dva dni se je novica izpremenila v toliko, da je bil zaklan samo Likebov Nace, ki da pravkar umira v bolnišnici. Toda že naslednji dan je Majda vedela povedati, da so bili svi pretepači več ali manj potolčeni, najbolj pa Anžonov Francelj sam in mu Deglova Marička kuha žalbo. Likebov Nace pa, da je že skoraj čisto zdrav in bo že pokazal Anžonovemu, ko se vrne iz bolnišnice.

Tisti, ki so poznali Majdin jezik, njeno zgovornost in domišljijo, ji niso dosti verjeli. Najmanj seveda Brdčani in Jarševci.

Samo Likebška, ki se je vsak drugi dan vozila k sinu v bolnišnico, se ni naveličala Majdinih novic in jo je z veseljem sprejemala v hiši. Majda se je oglašala skoraj vsak dan pri Likebu. In vedno okrog poldne, v času kosila.

»Kar prisedi, Majda,« jo je povabila Likebška k mizi in položila žlico prednjo. »Kaj je novega?« Majda je prisedla, se obliznila in dejala:

»Joj, kako ste dobri, mama Likebova! Še nocoj bom zmolila tri očenaše za Naceta. Kako se mi smili; tak dober fant, pa so ga mrhe pretepaške tako zdelale! Jezus Kristus, mati, pa menda ne bo umrl?«

Likebška si je brisala oči.

»Včeraj sem bila pri njem. Marija, kako je shujšal! Toda na bolje se mu obrača. Dosti je prestal, saj so ga operirali. Majda, le povej staremu Anžonu: tako bo plačeval, da bo črno gledal; še grunt bo premalo.

Majda je kimala in zmajevala z glavo.

»Ježeš, ježeš, saj pravim, no. Anžon tako ne bo preživel te sramote. Pravi, da je zelo slab. Sinoči so ga prevedeli brdski kaplan.«

»Sinu je dajal potuho, zdaj pa ima,« je Likebška zaključila pogovor in odhitela v kuhinjo po naslednjo jed.

Majda se je še tisto popoldne oglasila pri Anžonu.

»Ali vas je kaj doma?« je vpila že v veži, ker ni bilo od nikoder slišati glasu. Odprla je vrata in vstopila.

Stari Anžon je ležal v postelji z visokim vzglavjem. Ob postelji sta sedeli žena in hči, vtopljeni v težke misli. Za mizo pa je s povešeno glavo slonel — Francelj.

Ko je prikrevsala Majda v hišo, so vsi trije dvignili glave.

»Majda, danes pa ne bo nič kupčije,« je s trudnim glasom dejala Anžonka; »nimam ne jajc, ne masla. Pa tudi ne utegnem se ukvarjati s tem. Saj vidiš, da je bolezen pri hiši.«

Majda je ostala pri durih in debelo buljila v Franceljna.

»Vem, mati Anžonova, vem. Oh, hudo vas je prizadelo, res. Kaj sem hotela reči? Ja, Francelj, ali si že doma?«

Mati in hči sta plašno pogledali Franceljna. Ta je samo dvignil glavo in ni odgovoril na Majdino vprašanje.

»Mislijo, da je vse naš kriv; pa ni«, je namesto njega dejala mati. »Likebov je prvi pričel. Francelj, kako so že dejali gospod sodnik?«

Francelj je zamahnil z roko.

»Pustite me pri miru!«

»Se bo že dognalo natanko pri razpravi«, je nadaljevala Anžonka. »Križana gora, kaj sem dočakala!«

Majdo so bile same oči in ušesa.

»Le nič ne marajte, mati«, je govorila. »Na Brezje se zaobljubite, pa se bo vse dobro izteklo. Likebov Nace bo kmalu doma, pravijo; se mu že obrača na boljše. Bog daj gosposki pamet, da bi vse po pravici sodila. Zdaj pa grem; le nikar preveč ne tuhtajte. Pa zbogom, no.«

S težavo in stokaje si je oprtala koš in se zbasala skozi vrata.

Ko je Majda odšla, je bilo nekaj časa v sobi vse tiho, le hropenje Anžona je bilo slišati. Odprl je oči, pogled mu je obvisel na ženi.

»Kje je Francelj?«

»Za mizo sedi,« je Anžonka popravljala vzglavje.

»Kaj pa mu hočeš?«

Anžon je s trudom okrenil glavo.

»Francelj, stopi po Degla,« je s slabotnim glasom sekal besede; »čutim, da ne bom dolgo . . . s sovraštvom pa ne maram na oni svet . . .«

Mati in hči sta zajokali, Francelj pa se je začudeno ozrl, gledal nekaj časa očeta, kakor bi ne verjel pravkar izgovorjenim besedam; nato pa se je dvignil, potisnil klobuk na čelo in brez besede odšel iz sobe.

Deglova Marička je ravno pometala v veži, ko se je Francelj prikazal na pragu. Bolj bleda je bila, kakor včasih, iz oči ji je sijala nekakšna tiha žalost.

»Pa si pridna Marička,« se je Francelj otožno nasmehnil.

»Za pet ran božjih — ti, Francelj!« je vzkliknila Marička. »Ali — ali je že vse dobro, Francelj?« je vprašala z drhtečim glasom.

Francelj je pogledal vstran in zamolklo odgovoril:

»Izpustili so me do obravnave.«

Takoj nato pa z veselejšim glasom:

»Kje so pa oče, Marička?«

»V sobi. Kaj pa je?«

»Naš oče so me poslali ponje. Pravijo, da bi se radi spravili z njimi, preden . . .«

»Ali so tako slabi?« mu je Marička segla v besedo. Francelj je prikimal. Z vlažnimi očmi je gledal Maričko.

»Marička, ta sprava bi tudi za naju mnogo pomenila.«

»Res je, Francelj, toda . . .«

»Toda? Zavoljo tistega pretepa misliš? Verjemi, Marička, vse se bo še dobro izteklo. Samo, da mi ostaneš zvesta in . . .«

V vežo je stopila Deglovka. Neprijazen pogled je zadel Franceljna.

»Kaj pa ti iščeš pri nas?«

»Našega očeta je prišel iskat,« je namesto Franceljna hitro odgovorila Marička. »Anžonov oče so zelo slabi, pa bi se z našimi radi spravili.«

»Tako?« se je začudila Deglavka. »Kar noter pojdi, pa mu povej; težko bo kaj.«

Degel je sedel na klopi in listal po koledarju. Snel si je očala in debelo pogledal prišleca.

»Kaj pa ti?«

»Oče,« je izpregovoril Francelj na moč prijazno. »K nam pojdite, naš oče ne bodo več dolgo, radi bi vam segli v roko . . .«

»Tako? Poglejte no,« je Degel na široko raztegnil usta. »Dosti krivice mi je naredil tvoj oče, ga bo že Bog sodil.«

»Oče!« je proseče zaklicala Marička, stopivša skozi vrata.

»Tiho deklina! Nikamor ne bom hodil; meni vest ničesar ne očita. Kar pojdi domov, sva že opravila.«

»Pa dobro, če nočete. Zbogom!«

In Francelj je odšel.

Toda vest je vendar premagala trmo. Komaj se je znočilo, so se v Anžonovi veži oglasili počasni, obotavljajoči se koraki. V sobo se je priplazil Degel kakor grešnik. Staremu Anžonu so se orosile oči, ko sta si z Deglom segla v roko.

»Zdaj sem pa pripravljen na vse,« je zašepetal in zaprl oči. — Led dolgoletnega sovraštva med dvema gruntarjema je bil prebit. Na smrtni postelji je Anžon vse lepo uredil, se spravil z Bogom in izročil posestvo sinu.

»Francelj, zdaj boš pa lahko zasnubil Maričko,« mu je še rekel. »Le škoda, da me več ne bo.«

Čez tri dni je ležal Anžon na mrtvaškem odru. Iz vseh vasi so ga prihajali ljudje kropit, samo Likebške ni bilo blizu. K pogrebu pa je poslala svojo dekle.

11. SODNIJSKA OBRAVNAVA

Po očetovi smrti so Franceljna, mladega posestnika Anžona, pričele mučiti moreče skrbi. Kaj bo pri razpravi? Dolgi tedni so minevali, a od sodnije še ni bilo povabila.

Slednjič je bil vendar razpisan dan glavne obravnave o poboju na žegnansko nedeljo. Skoraj polovica brdskih in jaršovskih vaščanov je bila klicanih za priče.

Drugi pa so šli zgolj iz radovednosti, kako se bo stvar iztekla.

Brenteževa Micka se je odpravila, kakor da gre na božjo pot.

Založila se je s suhimi hruškami in si odrezala domala pol hlebca kruha. Tudi par viržink si je vteknila za nedrije.

Z Brlogarjevimi Jernejem sta stavila za štefan vina, da bo mladi Anžon obsojen. Jernej je trdil, da ne, Micka pa nasprotno.

»Naj ga malo zašijejo, vsaj ne bo tako prevzetan,« je škodoželjno pravila Micka, ki je bila zvedela od strani, kako se je Francelj nekoč zasmehljivo izrazil o nji.

Razpravna dvorana je bila natlačeno polna. V sprednjih klopeh so sedeli obtoženci, med njimi Anžonov Francelj. Priče so čakale zunaj na hodniku. Tudi Likebov Nace je prišel. Bil je bled in shujšan in se je opiral na palico.

Franceljnov zagovornik je utemeljeval svoj zagovor s tem, da Likebov Nace iz Jarš sovraži obtoženca zaradi dekleta in da je obtoženec storil svoje dejanje prazapprav v silobranu. Izzivati da je pričel Nace. Tudi priče so to potrdile.

»Kakšno odškodnino zahtevate?« je vprašal sodnik Naceta.

»Maričko naj mi prepusti, pa mu vse odpuščam« se je odrezal Nace.

Med občinstvom je nastal smeh.

»Nace, pamet, pamet!« je zaklicala Brenteževa Micka, ki si je kaj udobno podpirala glavo v zadnji klopi, zvečila hruške in metala peclje med fante v sprednjih klopeh, zdaj enemu, zdaj drugemu.

»Mir tam zadaj!« je sodnik namršil obrvi, »če ne dam izprazniti dvorano.« Nato se je obrnil k Franceljnu.

»Kaj torej pravite na to, obtoženec?«

Francelj je mirno odgovoril:

»Prav rad mu jo prepustim, samo če ga Marička mara.«

Zdaj je nastal tak krohot v dvorani, da je moral sodnik znova pozvati k miru.

»Tristo zelenih mačkov,« se je Micka lomila od smeha, »kaj takega pa še ne!«

Sodnik je zvonil, miril, toda minilo je precej časa, da se je krohot polegel.

Franceljnov zagovornik je vstal, hoteč nekaj pripomniti. V tistem trenutku je Micka spet frcnila po zraku peclj hruške, ki je zadel zagovornika ob uho. Ta je zamahnil z roko, misleč, da je muha. Ljudje pa v smeh. Zdaj je sodnik z vso resnostjo zahteval mir.

»Vi, tam zadaj,« je pokazal na Brenteževo Micko, »delate največji kralav. Še enkrat naj opazim, pa vas dam takoj odvesti.«

Toda Micka bi ne bila »Micelj«, če bi ji sodnikov opomin kaj zalegel. Zrinila se je pokonci in med smehom dejala:

»Naj mi ne zamerijo, gospod sodnik. Če pogledam ta dva, Naceta in Franceljna, ki stojita pred vami, se mi vsiljuje prizor, kako sem ju namahala, ko sta se ravsala zaradi neveste, hohoho!«

Gromovit smeh je zadonel po dvorani. Celo resni gospod sodnik se ni mogel zdržati in se je od srca nasmejajal.

Toda takoj je z ostrim glasom zapovedal:

»Zdaj pa konec komediji! Privedite naslednjo pričo.«

Vstopil je gostilničar Butek in izpovedal:

»Jaršovci zmiraj delajo zgago; še ob vsakem žeganju so izzvali pretep...«

»Kakopa!« se je oglasila Micka.

»Tiho!« je zagrmel sodnik.

»Takega pretepa, kakor letos«, je nadaljeval Butek, »pa še ni bilo. Dobro vem, da bi Anžonov Francelj ne storil tega, kar je storil, če bi ga Nace ne izzival, ker je Francelj drugače miren fant. Jaz pa prosim, gospod sodnik, da dobim odškodnino za pobite kozarce in šipe.«

Priče, ki so se potegovala za Franceljna, so bile v večini. Zato je bil Francelj obsojen le za nepremišljeno telesno poškodbo in v povračilo stroškov v bolnici. Druge stroške pa so nosili brdski in jaršovski fantje, ki so se udeležili pretepa in sicer polovico ti, polovico oni. Likebov Nace pa, da je bil za svoj izzivanje že tako dovolj kaznovan.

Ko je sodnik prečital obsodbo, je nazadnje vsem skupaj povedal še tole:

»Fantje, ali se zavedate, da stojite danes zaradi pretepa pred sodnikom? Ali se zavedate vseh posledic, ki so nastale zavoljo tega? Počemu vse to? Saj niste divjaki, nego bi morali biti ponosni kmetski fantje, ki se znajo obvladati tudi pri pijači. Pretepanje in pobijanje je nevredno kulturnega človeka, ono je znamenje surovosti, neolikanosti. Zato vam vsem skupaj polagam na srce: bodite prijateljski med seboj, iz src naj vam izgine sovraštvo in če pride kdaj do takega spora, ga poravnajte zlepa med seboj. Upam, da se zaradi podobnih prestopkov vidimo danes prvikrat in zadnjikrat.«

V dvorani je nastala tišina. Še Micka je utihnila in prenehala žvečiti hruške. Fantje so se zazrli v tla, nekateri vsi zardeli v obraz. Celo Likebovega Naceta so menda presunile sodnikove besede. Zamišljen se je bil zagledal nekam v steno.

Anžonov Francelj je ponosno vzravnan pristopil k njemu. Ponudil mu je roko.

»Nace, pozabi na sovraštvo in mi odpusti.«

»Kakopa«, se je vteknila vmes Likebška, ki je sedela v prvih vrstah; »saj nismo šleve.«

Nace se je ozrl vstran, kri mu je udarila v obraz.

Francelj je stopil nazaj.

»Prosil te ne bom.«

Nace je naenkrat vstal in rekel proti sodniku:

»Gospod sodnik, samo tisto, zaradi odškodnine popravite. Bom že sam plačal bolnišnico, ne maram, da bi on plačeval zame; zavoljo Maričke ne maram.«

Sodnik se je nasmehnil.

»Tisto bosta že sama med seboj uredila.«

Dvorana se je polagoma izpraznila. Francelj je po svojem zagovorniku izprosil, da nastopi kaznen v zimskih mesecih, ko ni dela na polju.

Po večini vsi fantje so odšli v gostilno, na »likof«, kakor so dejali.

In zgodilo se je menda prvikrat v zgodovini brdskih in jaršovskih fantov, da so prijateljsko sedeli vsi za eno mizo.

IZ ZVEZE KMETSKIH FANTOV IN DEKLET

Sporočamo vsem tov. društvom:

1. Naj ne naročajo članskih legitimacij vse dotlej, da jim ne javimo, da so legitimacije zopet na razpolago; zaenkrat so pošle in dokler ne damo tiskati novih, ne moremo izpolniti naročil.

2. Društva, ki še doslej niso poravnala članarine, ki jo dolgujejo Zvezi (od člana Din 2.—), naj to čimprej store. Sklep občnega zbora je bil, da ona društva, ki do občnega zbora še niso poravnala članarine, to brezpogojno store naknadno. V ostalem pa je jasna stvar, da bo društvena matična organizacija mogla le tedaj vršiti uspešno svoje naloge, če jih bodo izpolnjevala tudi društva, ki so njeni sestavni deli. Prav tako naj bo to poslednji opomin onim tov. društvom, ki Zvezi dolgujejo za kake druge stvari (znake, legiti-

macije, knjige, štampljke, srajce in kravate i. t. d.)

3. Nova društva opozarjamo, da naroče sama, kot tudi posamezni tovariši in tovarišice, naše glasilo »Gruda«!

4. Društva, ki prirejajo tečaje in predavanja, naj vselej vprašajo Zvezo za svet, ker se namreč dogaja, da se prirejajo preveč površno in ne po navodilih v naših okrožnicah in v brošuri »Za izobrazbo naše vasi«, katero smo izdali lansko leto.

Zveza kmetiskih fantov in deklet v Ljubljani se je udeležila pogreba blagopokojnega Vi-teškega kralja Aleksandra I. Zedinitelja s šestčlansko deputacijo, ki jo je vodil predsednik tov. Ivan Kronovšek in se je je udeležil tudi praporščak tov. Lojze Avsec z Zvezinim praporom.

DELO NAŠIH DRUŠTEV

Št. Pavel pri Preboldu. Društvo kmetiskih fantov in deklet v Št. Pavlu je priredilo v nedeljo, dne 7. oktobra veliko tombolo, katere čisti dobiček bomo porabili za društveno knjižnico. — Po tomboli je govoril na kmetskomladinskem zborovanju predsednik Zveze tov. Ivan Kronovšek, za njim pa društveni tajnik tov. Sandi Turnšek.

Celje. Pododbor Zveze je na svoji seji dne 1. novembra sklenil prirediti trodnevni prosvetno-organizatorični tečaj. Datum tečaja bo sporazumno z ostalimi pododbori določen na sestanku predsednikov Pododborov.

Hajdina pri Ptujju. Da si ustvarimo gmotno podlago za uspešno prosvetno delovanje društva v zimski dobi, smo 7. oktobra priredili dobro uspelo vinsko trgatavo.

Kapela pri Slatini Radenci. Ustanovili smo si pripravljalni odbor za ustanovitev Društva kmetiskih fantov in deklet. Odbor je že vložil

pravila in ko bodo potrjena, bomo imeli ustanovni občni zbor ter si začrtali smer društvenega dela.

Gaberje pri Brežicah. V nedeljo, dne 28. t. m. smo imeli ustanovni občni zbor Društva kmetiskih fantov in deklet. Kot zastopnik matične organizacije je govoril predsednik Zveze tov. Ivan Kronovšek, kot zastopnik krškega Pododbora Zveze predsednik tov. Tine Horvatič, nakar je bil izvoljen prvi odbor s tov. Ivanom Vidmarjem kot predsednikom in tov. Cetin-om Francem kot podpredsednikom na čelu.

Vanča vas v Prekmurju. Ustanovili smo si tudi pri nas Društvo kmetiskih fantov in deklet. Doslej je pristopilo že lepo število članov in članic. — Na ustanovnem občnem zboru je bil izvoljen odbor s tov. Janezom Hoheggerjem kot predsednikom, Smodišem Karlom kot podpredsednikom in Josipom Giderjem kot tajnikom.

Opomba urednika. Vseh došlih dopisov o žalnih sejah in komemoracijah za blagopokojnim kraljem-mučenikom ne morem objaviti, ker tega prostor ne dopuščam; samo onih dopisov pa, ki poročajo o krasno uspelih žalnih

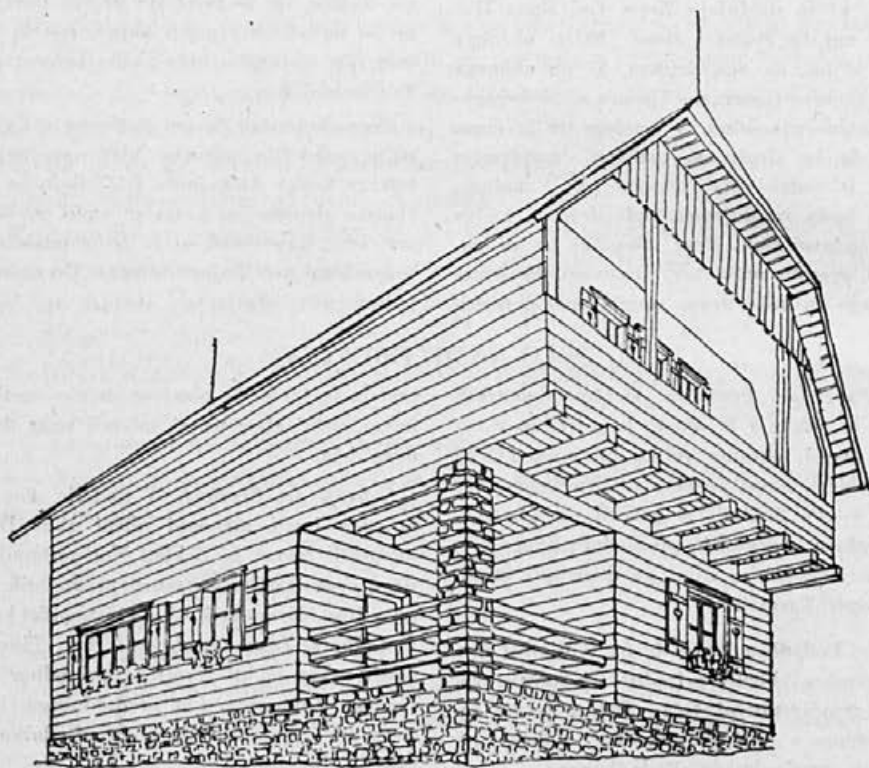
svečanostih v večjem obsegu, pa zavoljo zamere tudi ne morem objaviti, ker bi potem pač moral vse. Naj zato tov. društva to upoštevajo in oprostijo.

Urednik

Ze v letošnji 4. št. našega lista smo objavili sklep, da zgradimo dom na Kureščku. Glavni inicijator in pobornik te ideje je bil naš po-

dom posveti Janžetovemu spominu. Zato se bo dom imenoval »Janžetov dom na Kureščku«. To nalogo je prevzel poseben konzorcij, ki bo skrbel za zgradbo doma. Dom bo služil kot oporišče Zvezinemu smučarskemu pododboru za prirejanje tekem in društvenih izletov. Vedno pa bo dobrodošel vsem izletnikom. Zlati pričakujemo, da se bo pozimi tok smučarjev na Kurešček v znatni meri radi do-

Tako je zamišljen Janžetov dom na Kureščku

kojni tov. dr. Janže Novak, ki se je bil z vsemi silami zavzel za uresničenje tega načrta. Janžetova smrt je za nekaj časa ustavila započeto delo. Pokojnikovi sodelavci pri tej akciji so se ponovno lotili dela in sklenili, da se ta

ma usmeril v izansko območje. Ker bo dom služil splošnim ciljem Zveze, zlasti pa tudi gospodarskim koristim izanskega območja se nadejamo tako od okoliških društev, kakor od ostalih izdatne podpore za to delo.

Či liveš?

1. Kaj pomenijo beljakovine v živalski krmi?

2. Ali sploh rabimo travišče, ko vendar lahko sadimo in pridelujemo peso, repo, koruzo itd. za krmo?

3. Kakšna je razlika med regenstvom ali namestništvom in zastopstvom vladarja?

4. Kdo mora prispevati k plačilu dednega ali dolžnega deleža?

5. Kateri še živeči slovenski pisatelj je koncem meseca oktobra t. l. praznoval šestdesetletnico svojega rojstva?

ODGOVORI NA VPRAŠANJA, STAVLJENA V ZADNJI ŠTEVILKI »GRUDE«

1. Priporočam, da se tekom jeseni prijavite pri sreskem kmetijskem referentu. Oblasti namreč razširjajo dobro plemensko blago po zelo znižani ceni. Sedaj se bliža čas za prijavo naročnikov za valilna jajca. Potrebno je le, da založiš po 1 Din za vsako naročeno jajce in podpišeš obvezo, da boš živali drugih pasem odpravil.

Banovina oddaja le selekcionirano blago iz priznanih rejskih središč. Zajamčena je nesnost nad 140 jajc na leto, teža jajc nad 57 g in telesna teža kokoši nad 1.90 kg in petelina nad 2.25 kg. Ing. W.

2. Menjalni travniki prihajajo v poštev zlasti v planinskih krajih, kjer se izkoriščajo njive nekaj let za poljske sadeže, nekaj let pa za travnik. Tako n. pr. sejejo pri nas ječmen, nato oz. rž, potem se pa njiva prepusti sama sebi, da se trava zaraste. To naravno zaledinjenje ni na mestu ter bi ga moral nadomestiti umetni menjalni travnik, ki bi dajal najmanj 50% večji pridelek. Nadalje v ravninah, kjer je večina travnikov že spremenjena v njivo, n. pr. na sorskem, krškem in murskem polju. Končno povsod, kjer so naravni travniki tako slabi, da niti gnojenja ne plačajo in kjer seveda to dopušča lega in gospodarske razmere. Ing. S.

3. Kadar je kralj radi nedoletnosti ali trajne težke telesne ali duševne bolezni smatran za nesposobnega za vlado, se vladarjeve kompetence za dobo trajanja vzrokov nesposobnosti

poverijo osebi, ki se zove regent (dr. L. Pitamic: Država). Po naši ustavi se v takem slučaju poveri kraljevska oblast trem osebam, ki tvorijo namestništvo.

Naš kralj je še nedoleten in je zato tudi v naši državi kraljevska oblast prešla na namestništvo. Namestnike je določil blagopokojni viteški kralj Aleksander I. v svoji politični oporoki.

4. Ako je od več otrok, za katere je zapustnik vedel, da žive, eden povsem zamolčan, sme ta otrok terjati le dolžni delež.

Ako pa je moči iz okolnosti dokazati, da je zamolčan eden od več otrok le zato, ker je bilo zapustniku neznano, da živi, zamolčani ni dolžan, da se zadovolji z dolžnim deležem, marveč sme zahtevati dedni delež, kakršnega dobi nujni dedič, ki mu najmanj pripade; če pa je postavljen edini še ostali nujni dedič ali če so poklicani vsi ostali po enakih delih, enak dedni delež.

Ako ima zapustnik edinega nujnega dediča, pa ga zamolči vsled gori navedene zmote, ali ako dobi zapustnik brez otrok šele po izjavi svoje poslednje volje nujnega dediča, za katerega ni nič poskrbljeno, je treba poravnati sorazmerno le volila, določena za javne zavode, za nagrado opravljenih služb ali za pobožne namene v znesku, ki ne presega četrtega dela čiste zapuščine, vse druge naredbe poslednje volje pa so povsem razveljavljene. Vendar dobe zopet svojo moč, ako je nujni dedič umrl pred zapustnikom.

Ako otrok umre pred zapustnikom in zapusti potomec, stopijo ti zamolčani potomci glede dedne pravice na otrokovo mesto.

Potomci razdedinjenega otroka so samo upravičeni, zahtevati dolžni delež, to pa tudi tedaj, ako je razdedinjeni preživel zapustnika.

5. Dne 4. septembra t. l. smo praznovali stoletnico rojstva profesorja in pisatelja Frana Erjavca, ki se je odlikoval po svojih slikah iz narave, posebno iz živalstva, po potopisih in po povestih. Ob svoji smrti (12. januarja 1887.) je bil najbolj poljudni slovenski pisatelj. Najvažnejša njegova dela so: prirodoopisni spis »Mravljec«, »Pot iz Ljubljane v Šiško« (zabavni potopis), »Jedna noč na Kumu«, »Na kraški zemlji«, »Med Savo in Dravo« ter pripovedna spisa »Huzarji na Polici« in »Ni vse zlato, kar se svetle«.

Naš »Tabor kmetske mladine« je napravil zelo globok in lep vtis na vse, ki so imeli priliko mu prisostvovati. Zelo laskave so bileocene tudi takih oseb, ki sicer niso prijatelji našega gibanja. Celo nekateri inozemski listi, zlasti češkoslovaški, so posvetili naši manifestaciji veliko pozornost.

NATEČAJ.

Konzorcij »Grude« razpisuje natečaj za najboljšo izvorno povest.

Iz vsebine povesti se mora zrcaliti naše pristno kmetsko življenje.

Povest naj obsega približno štiri tiskovne pole (format »Grude«) ter se bo priobčevala v »Grudi« v letu 1935.

Honorar do 2500 Din.

Rokopise je poslati najkasneje do 20. decembra t. l. uredništvu.

Konzorcij »Grude«

Petindvajsetletnico župnikovanja v mestni župniji Sv. Jakoba v Ljubljani je praznoval naš znani, dobri prijatelj kmetske mladine č. g. Janko Barle. Številnim njegovim častilcem se pridružujemo tudi mi z iskreno željo, da bi mu Vsemogočni naklonil še dolgo in srečno življenjsko pot.

»Evropa se probuja«, tako je naslov nove knjige, ki jo je spisal Coudenhove - Kalegri, osnovatelj in voditelj panevropskega (vseevropskega) gibanja. Delo je izšlo dne 16. novembra t. l., torej na 40. rojstni dan pisca. Na to knjigo in gibanje se bomo še povrnili.

Profesor Antonin Randa. Letos praznuje češkoslovaška pomemben praznik. Pred 100 leti se je rodil profesor Antonin Randa in 20 let je že poteklo, odkar ga krije hladna rodna

Listnica uredništva

Našemu prijatelju in velikemu kmetsko-mladinskemu pokretašu dr. Janžetu Novaku smo posvetili to številko. Dasi smo številko znatno razširili, vendar kljub temu gotovo nismo uspeli prikazati Janžetovega dela in življenja v taki svetli luči kot bi to zaslužil.

V tej številki smo prinesli tudi precej romana, ker želimo na vsak način končati v tem

zemlja. Pokojni Randa ni bil samo odličen pravnik, čigar dela uživajo še danes svetovni sloves, bil je tudi velik zadrugar. Z vso njemu lastno odločnostjo se je »očee čeških pravnikov« — ta častni naslov si je A. Randa s svojim temeljitim delom na pravnem polju pridobil — zavzel za pravične zahteve komaj se porajajoče zadrugne ideje; dosegel je, da je bil dopri- nešen tak zadrugni zakon (v l. 1873., ki velja tudi pri nas še danes), da se je zadrugna misel lahko razvila iz skromnih začetkov v močno gospodarsko gibanje. Posredno Randova zasluga je, da se je tudi pri nas zadrugna misel tako razveseljivo razvila, zato bomo njegovo ime ohranili v častnem in svetlem spominu.

SVOJEVRSTNI POZIV K PLAČILU NAROČNINE.

»Lovčenski Odjek«, list, ki izhaja na Cetinjah, je prinesel v eni svojih zadnjih številki preko cele strani sledečo žalostno vest:

†

Tem potom obveščamo čitatelje-naročnike, revizorje kot tudi dolžnike oglasov, da so naši nikoli dovolj obžalovani in z muko pridobljeni

dohodki

v zadnjih vzdihljajih. — Naj nam bo dovoljeno, da še poslednjič prosimo čitatelje »Lovčenskega Odjeka«, ki niso do danes poravnali dolžnega zneska, da to store najdlje do 17. novembra t. l., ker bi v nasprotnem slučaju bili prisiljeni na istem mestu in pod istim naslovom priobčiti imena vseh, ki se ne odzovejo tej žalostni vesti in omogočijo ozdravljenja bolnih dohodkov.

»Lovčenski Odjek« je dolžan svoje dolgove poplačati in biti svežega in vedrega lica — kot to nalaga moralna dolžnost.

Tužnega srca, toda vedrega lica

»Lovčenski Odjek«.

Prinašamo ta originalni poziv zaenkrat še brez komentarja.

letniku to zanimivo povest. (Iz raznih razlogov smo tekom leta nekako zanemarjali roman, kar se nam sedaj maščuje.)

Zopet smo morali vse ostale stvari odložiti, oziroma skrečiti na najmanjše. Raditega tudi nismo nadaljevali z nekaterimi članki n. pr. z Gerželjevim »Švehla, Stambolijski, Radič« in drugimi.

Uredništvo.

Uganke

REŠITEV UGANK IZ 10. ŠTEVILKE.

1. KRIŽANKA »PRED ZIMO«.

Vodoravno: 1. Atos, 5. Maribor, 8. in, 9. rilec, 11. ris, 13. rudar, 15. ocet, 17. Nada, 18. Alah, 20. Rim, 21. otač, 23. za, 24. mm (milimeter), 26. ila, 28. en.

Navpično: 1. ar, 2. tir, 3. Obir, 4. Solun, 5. Miro, 6. Anica, 7. redar, 10. Cadiz, 12. selo, 14. ramazan, 16. tat, 19. ha, (hektar), 22. cm (centimeter), 25. mi, 27. le.

2. KRIŽANKA »TRIGLAV«.

Vodoravno: 2. Piran, 6. Savica, 7. ai, 8. aga, 10. LNP., 12. ta, 13. Jablanica, 17. Kasaj, 19.

Eva, 20. aleja, 23. mat, 24. av!, 25. da, 27. ena, 29. Lerin, 30. Brabant, 32. Isar, 33. hotel, 34. Don, 35. kum, 37. Ela, 38. Zlatorog, 39. košutnik.

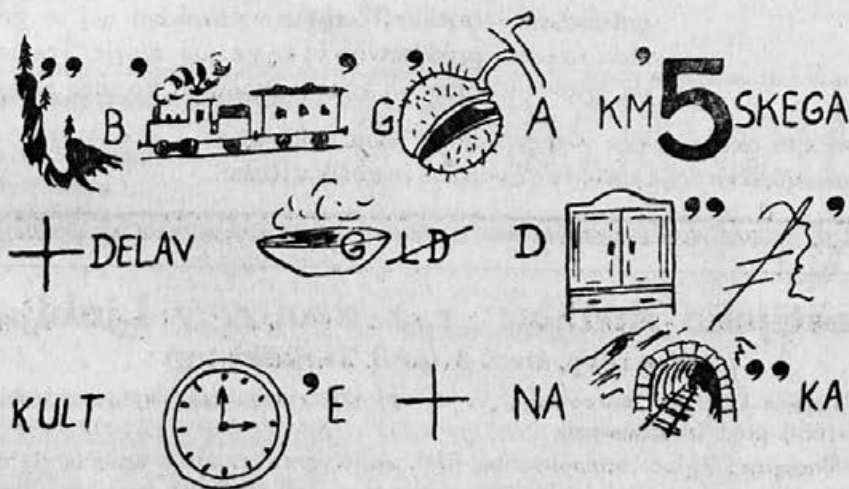
Navpično: 1. Triglav, 2. pa, 3. Iva, 4. Aca, 5. na, 6. Sinaj, 7. Aljaž, 9. raca, 11. Pb, 12. ti, 14. leva, 15. nada, 16. alt, 17. Karel, 18. Atila, 21. jesen, 22. anali, 23. Metz, 24. Arno, 26. Anko, 28. arak, 29. lo, 30. bor, 31. tuš, 33. hl (hektoliter), 34. do, 36. mu (krava!).

3. PRVI REBUS:

Čuvajte Jugoslavijo!

4. DRUGI REBUS:

Vas je vas in brez nje ni ničesar!

Z izdajo te številke je imel konzorcij znatne stroške; obrnil se je zato na Janžetove prijatelje in tovariše s prošnjo za denarno pomoč. Odziv je bil dober. Ker niso bile vrnjene še vse nabiralne pole, priobčimo seznam darovalcev prihodnjč.

Z dosedaj nabranim denarjem še niso kriti vsi stroški povečane številke, zato apeliramo na vse one, ki dosedaj še niso darovali, da s primernimi prispevki podprejo naše delo.

Konzorcij »Grude«

Mlad in napreden kmetovalec uporabljaj stalno umetna gnojila, ker ista povečajo in poboljšajo poljske pridelke. V to svrho priporočamo:

Mešano gnojilo Nitrofoskal-Ruše,

ki vsebuje 4% dušika, 8% fosforne kisline, 8% kalija in 33% apna. To gnojilo priporočamo za okopavine, posebno za krompir in travnike.

Nitrofoskal I,

ki vsebuje 8% dušika, 6% fosforne kisline, 8% kalija in 35% apna priporočamo za gnojenje vinogradov, sadonosnikov in vrtov za zelenjavo.

Nitrofos,

ki vsebuje 4% dušika in 12% fosforne kisline priporočamo za gnojenje žitaric in travnikov na težjih tleh.

Apneni dušik

je izvrstno dušično gnojilo in ga priporočamo za vse gospodarske rastline. Z apnenim dušikom naj se gnoji redno vedno pred setvijo in se ga naj zaorje. Travnike pa gnojiti v jeseni ali zgodaj spomladi, ko sneg skopni.

Naročajte skupno, ker v tem slučaju Vam pride gnojilo cenejše. Naročila sprejema Tvorница za dušik v Rušah.

Kmetijska družba, r. z. z o. z. v Ljubljani **Novi trg šte. 3 (prej Turjaški trg)**

je najstarejša kmetijska korporacija, ki zastopa interese našega kmeta pred oblastmi ter ga ščiti pred izkoriščanjem.

Vaovčuje: živino, krompir, žita, fižol, sadje, grozdje, razno seme in vse druge pridelke, ako so po svoji kakovosti sposobni za trg in če jih imaže zadrugarji v zadostni količini na prodaj.

Razen tega Kmetijska družba izdaja kakor do sedaj svoj strokovni list

„KMETOVALEC“

ki naj bi ga imel vsak napredni kmet in vsaka kmetska hiša.

Kmetovalci, pristopajte kot člani h Kmetijski družbi,
ker samo člani bodo v bodoče imeli korist od svoje stanovske organizacije.

Član Kmetijske družbe po novih pravilih je dotični ki je podpisal pristopnico in vplačal enkrat za vselej delež od Din 10'—. Jamstvo znaša še Din 10'—.

Novi člani Kmet. družbe plačajo razen deleža še vpisnino od Din 30'—.

Naročnina na Kmetovalca znaša letno Din 25'—.

Povečanje prihrankov

Vam omogočamo kljub težkim časom.

Ničesar drugega Vam ni treba napraviti kot, da od svoje plače oziroma dohodkov odločite, četudi najmanjši, a zato stalni znesek za svojo bodočnost. Vse drugo Vam izvedemo sami, ako se zglasite pri nas.

Samo načrtno varčevanje Vam pri sedanjih pičlih dohodkih zagotovi, da dosežete načrt, cilj, za katerega je potreben denar (za izlet, tečaj, šolanje, zidavo, gospodarsko osamosvojitve, pre-skrbo za starost, bolezen ter doto i. t. d.). To je novi način štednje s katerim hočemo tudi nepremožnim pomagati do blagostanja.

Ravno zato se Vam obrestuje ta denar po izredno ugodni obrestni meri ter samo ob sebi umevno tudi redno izplačuje.

Na ta način spravite svoj prihranek varno, plodono, vsak čas razpoložljivo. Blagovolite se le obrniti pismeno ali osebno na

Hranilnico Dravske banovine

Ljubljana — Celje — Maribor

M. ŠIFRER

knjigoveznica
LJUBLJANA
Vegova ulica št. 6

Točna izdelava
Solidno delo
Priporoča se za
vezanje raznih
knjig in revij

KLIŠEJE
*vseh vrst po
fotografijah
ali risbah
izvršuje
najsolidneje*

KLIŠARNA ST. DEU
LJUBLJANA-DALMATINOVA 13

TISKARNA

DRUŽBA Z O. Z.

KAMNIK

Čekovni račun št. 10.560

*

Moderno urejeno grafično
podjetje. Ustanov. l. 1900

*

Izvršuje vsa tiskarska dela
hitro, lično in po konkurenčnih cenah. Specijalna
dela: trobarvne razglednice
in prvovrstni tisk knjig

*

Nujna naročila izvrši takoj

Proračuni poštnoobratno!

*

SLATNAR

KMETSKI HRANILNI IN POSOJILNI DOM

registrovana zadruga z neomejeno zavezo
V LJUBLJANI, Tavčarjeva (Sodna) ulica 1

Brzjav: „KMETSKI DOM“ — Žiro račun
pri Narodni banki — Račun poštne hranil-
nice 14.257 — Telefon 2847

Podružnici: Kamnik — Maribor

Vloge na knjižice in tekoči račun sprejema in jih obrestuje po 4 % brez odpovedi, po 5 % pri 3 mesečni odpovedi

Jamstvo za vse vloge presega večkratno vrednost vlog

Vložne knjižice drugih zavodov sprejema brez prekinjenja obrestovanja.

Stanje vlog:

Din 35,000.000.—.

Rezerve:

Din 1,200.000.—.

Posojila daje proti poroštvu, na vknjižbo in proti zastavi premičnin in vrednostnih papirjev ter kredite v tekočem računu pod najugodnejšimi pogoji.

Oskrbuje: Kavčije, inkase, srečke in vrednostne papirje
Preskrbuje: Čeke in nakaznice (nakazila) na druga mesta

Blagajniške ure:

Ob delavnih od 8.—12.^{1/2},
in od 3.—4.^{1/2}, le ob sobotah
in dnevih pred prazniki od
8.—12.^{1/2} ure.

